

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA**

Životní situace rodin dlouhodobě žijících na dávkách sociální pomoci

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Mgr. Aleš Novotný

Autor:
Kateřina Beranová

2008

Abstrakt

This thesis for baccalaureate is dealing, theoretically and practically, with issues of the living conditions of families living on social allowances in the long term. The objective of the thesis was to describe the conditions of life of a selected sample of families living in dependence on the state system of the social protection focused on the social conditions of life of the families. A partial objective was to appreciate possible relationship of conditions of life of the families and the occurrence of social pathological effects and criminal activities in these families.

I used the method of a concerned observation and a guided interview with the quality research. The observation was carried out in the course of visits to families and interviews with individual family members. The interviews focused on several pre-determined topics. From the data obtained from observations and interviews with the families members, I drew up four case studies.

The comparison of case studies that followed proved a relationship between the lives of families depending on the financial support of the state and occurrence of the negative phenomena such as criminal activities and drug addiction. These phenomena produce a negative effect on interpersonal relations in families, contribute to psychological and emotional devastation of their members and impair the functions of the family as a whole.

It is also possible to state that the surveyed families live on the conditions of income scarcity due to a low financial support of the state. It results in a certain degree of insulation of the families from their social surroundings. The criminal activities and social pathological phenomena still increase the social insulation of the families. The families attempt to resolve a number of the problems of their existence, mainly those of housing and employment. These problems are resolved by themselves or with some assistance of the broader family. For various reasons, these attempts tend to be unsuccessful. Therefore, they are left to the support of the external that is currently insufficient.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Životní situace rodin dlouhodobě žijících na dávkách sociální pomoci“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 11. 5. 2008

.....
Kateřina Beranová

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Aleši Novotnému za cenné rady a připomínky při vedení mé práce.

Obsah

Úvod	7
1 Současný stav	9
1.1 Rodina - nejstarší společenská instituce	9
1.1.1 Vymezení termínu a základní funkce rodiny	9
1.1.2 Současná rodina	11
1.1.3 Rodina jako systém	12
1.1.4 Vybrané klinické rodiny	14
1.2 Rodinná politika v České republice	21
1.2.1 Východiska rodinné politiky	21
1.2.2 Institucionální zajištění rodinné politiky	21
1.2.3 Finanční podpora rodiny	22
1.2.4 Sociálně - ekonomická situace českých rodin	24
1.2.5 Služby na podporu rodiny	25
1.3 Aspekty života v chudobě - sociální vyloučení jedinců a rodin	26
1.3.1 Sociální exkluze, její příčiny a projevy	26
1.3.2 Sociální exkluze na trhu práce	28
1.3.3 Romské rodiny a sociální exkluze	28
1.3.4 Sociální práce jako nástroj překonávání sociálního vyloučení	32
2 Cíl práce	35
3 Metodika	36
3.1 Použité metody	36
3.2 Charakteristika souboru	37
4 Výsledky	38
4.1 Rodina č. 1 Angelika, Boris, Adrian, Štefan	38
4.2 Rodina č. 2 Marta, Dezider, Juraj, Mário,	50
4.3 Rodina č. 3 Eva, Václav, Michaela, Jiří a Kamila	61
4.4 Rodina č. 4 Anna, Kemal, Nazim	75

5 Diskuze	90
6 Závěr	100
7 Seznam použitých zdrojů	103
8 Klíčová slova	106
9 Přílohy	107

Úvod

Tato bakalářská práce se teoreticky i prakticky zabývá problémem životních podmínek rodin dlouhodobě žijících na dávkách sociální pomoci, tedy rodin jejichž členové jsou dlouhodobě nezaměstnaní a díky příjmové chudobě žijí na okraji většinové společnosti. V současné době sociální věda v této souvislosti používá termín rodina ohrožená sociálním vyloučením nebo sociálně vyloučená rodina. Koncept sociálního vyloučení se snaží komplexně postihnout problematiku různých aspektů života těchto rodin i jedinců, a právě závislost na státním systému sociální podpory a pomoci patří k jednomu z těchto aspektů. Toto téma jsem zvolila proto, že se ve svém osobním i pracovním životě stále častěji setkávám s rodinami, jejichž životní úroveň je velmi nízká a balancují na hranici přežití s dlouhodobou neschopností se z této situace bez vnější pomoci vymanit. Sociální dávky vyplácené těmto rodinám státem nepokrývají jejich základní životní potřeby. Dosavadní vládní iniciativa a programy k rozevření bludného kruhu sociálního vyloučení nestačí. Pomoc a podporu těmto rodinám nabízí některé projekty neziskových organizací v této oblasti. Pozice rodin na okraji většinové společnosti je dnes velmi obtížná, neboť společnost preferuje materiální hodnoty a rodina žijící v hmotném nedostatku je odsouzena touto společností k sociální izolaci, tedy k vyloučení z určitých sociálních vztahů a interakcí. Děti, které v těchto rodinách vyrůstají automaticky přijímají vzorce chování svých rodičů a celý problém takto mezigeneračně narůstá. Specifikem s ohledem na etnickou dimenzi tohoto problému je problém sociálně vyloučených romských rodin a jejich šance na změnu života a životních podmínek.

Problematika sociálně vyloučených rodin je velmi široká a tato práce ji v celé její šíři nedokáže postihnout teoreticky ani v oblasti výzkumu. Pokusila jsem se prostřednictvím výzkumných metod popsat životní situaci některých rodin s dětmi, jejichž hlavní příjem dlouhodobě tvoří sociální dávky státu, jejich rodinnou historii, vzájemné vztahy mezi členy rodiny, jejich plány, ambice a sny. Tyto abstraktní kategorie by bylo velmi obtížné vyjádřit kvantitativně, proto jsem zvolila kvalitativní výzkumnou techniku.

Doufám, že výsledky této práce přispějí k získání většího náhledu na problematiku rodin žijících v dlouhodobé závislosti na státním systému sociální podpory a pomoci a případně poskytnou praktické návody při sociální práci s nimi.

1 Současný stav

1.1 Rodina - nejstarší společenská instituce

„Rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Rodina je nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Charakteristickým rysem života v rodině je oboustranné uspokojování duševních potřeb. Tato rodinná vzájemnost znamená i vzájemný pocit jistoty, uvolnění, spokojenosti, radosti a ostatních pozitivních prožitků. Kromě toho, že je rodina biologicky důležitá pro udržení lidstva, je také základní jednotkou společnosti. Reprodukují člověka jako organismus i jako bytost kulturní. Zprostředkovává tradici dalším generacím (23).

1.1.1 Vymezení termínu a základní funkce rodiny

Kramer (15) vymezuje rodinu takto: *„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společenským uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd. (15).“* Podle Možného (24) je dnes rodina vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionalita (24).

Dítě ke svému vývoji potřebuje kromě zajištění primárních potřeb (teplo, nasycení) stabilní prostředí (domov) a přítomnost stabilních osob (rodičů), na jeho

vývoji vysoce citově angažovaných. Tato angažovanost je oboustranná. Dítě i rodič se spolu ztotožňují, podporují se, spoléhají na sebe, samozřejmě se dostávají i do konfliktů. Rodiči na dítěti velmi záleží, víc než na čemkoli jiném, vnímá ho jako jedinečné, zvláštní, je jím fascinován. Také dítě vnímá rodiče nejdřív jako všemocného protektora, později jako pomocné já, které supluje zatím nedokonale utvořené já dětské a umožňuje dítěti adaptovat se na nároky světa (23). Emocionalita se tak stává nejdůležitějším faktorem rodiny. Je potřebná jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě (5).

Rodiče svým vlivem určují životní dráhu dítěte – dítě si z rodiny odnáší představu o pracovním uplatnění, o manželství a rodině, o hodnotové hierarchii. Tyto programy si přehodnocuje a ponechává z nich to, co považuje za pozitivní, to si zachovává až do konce života. Dospělému umožňuje přesahovat horizont vlastního života. Starost o členy rodiny je víc než starost o sebe, touto starostí dostává náš život nenahraditelné dimenze. Dospělý je rodinou potvrzován v roli sexuální a v roli rodičovské – obě jsou základem dobrého sebehodnocení. Všem členům rodiny, dětem i dospělým, poskytuje rodina domov. V rodině je možná vysoká míra otevřenosti, vysoká míra sdílení. Rodina umožňuje svým členům zpracovávat všechny druhy traumat, která je potkávají. Pokud nejsme psychicky vykořeleni, posuzujeme se očima členů své rodiny, korigujeme pod jejím vlivem své chování. Členové rodiny jsou partnery v komunikacích. Na druhé straně je rodina zdrojem stresu. Rodič musí být malému dítěti k dispozici stále, ať odpočatý či unavený, případně i nemocný. Také dospělí se musí stále jeden druhému přizpůsobovat. Radost z dětí a partnera má i svou stránku rubovou: starosti a úzkosti (23).

Rodina dokáže své funkce plnit dobře jen tehdy, pokud se rodič dokáže podřídit potřebě dítěte, protože je za ně odpovědný, a když podobně odpovědný vztah k sobě mají i dospělí členové rodiny. Moderní člověk ale dle Matouška (23) tápe v otázce: Ve jménu čeho bych měl být odpovědný? Je odpovědný díky historické setrvačnosti, díky schopnosti lpět na blednoucích náboženských normách. Oslavování citu a individuality jej nezachrání, to dnes už ví. Pokud není věřící, chybí mu ideologie zakládající smysl pro odpovědnost (23).

1. 1. 2 Současná rodina

Současné západní rodiny skoro vždy začínají párovým soužitím dvou dospělých partnerů. Tradiční systém sociální kontroly rodinného života stále slábne. Donedávna bylo ostudou pokud měla matka dítě za svobodna, a jisté stigma představoval i rozvod. Dnes společnost dobře toleruje soužití homosexuálních párů. Dítě je v současnosti především citovou investicí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě investice velká a nevratná. Proto je pečlivě zvažována a proto se v rozvinutých zemích rodí dětí stále méně. Stále přibývá dětí vyrůstajících v neúplných rodinách, dětí vyrůstajících s nevlastními rodiči a zvyšuje se počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí, které sice mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat (22).

Pro tzv. vyspělé společnosti dnešní doby jsou typické následující trendy týkající se rodin:

- Tendence oddalovat vstup do manželství a dobu narození prvního dítěte
- Tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku.
- Zvyšování rozvodovosti.
- Pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti.
- Tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec.
- Výrazně narůstá počet svobodných matek (17).

Téměř všechny tyto tendence ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými, odrážejí také nadměrnou orientaci současného světa na výkonnost a v neposlední řadě existenci tzv. dvojího břemene žen (výkon zaměstnání se stejným pracovním zatížením v porovnání s muži a současně péče o domácnost). I v nejvyspělejších zemích zaujímají stále většinu vlivných společenských pozic muži a ženy jsou za stejný pracovní výkon stále nepoměrně hůře placeny než muži.

1. 1. 3 Rodina jako systém

V systémovém pojetí se zdůrazňuje celost a organizace, dynamická interakce subsystémů, interakce systému s prostředím, propojenost a komplexnost procesů. Tradiční myšlení je omezeno na popis jedince a nemá jak podchytit ty aspekty, jež souvisí s jeho funkční pozicí v rodinném systému. Podle Sobotkové (31) uvádím ilustraci rozdílu mezi tradičním myšlením A a systémovým myšlením B:

A. „Jaká matka, takové dítě.“ Matka má emocionální problémy, je nervózní, podrážděná. Tím se dají vysvětlit i problémy jejího syna: je zlobivý, neposlušný, ve škole drzý a zhoršil se mu prospěch.

B. Nešťastná žena středního věku, dlouhodobě stresovaná konfliktním vztahem s manželem, vytvoří koalici s dvacetiletým synem, hledá u něj mužskou oporu. Dospívající dcera se cítí odstrčená a nemilovaná, začne experimentovat - ke zděšení rodičů - v sexuálním životě. Introvertní syn má obavy z osamostatnění, proto si své setrvání doma zdůvodňuje tím, že matka potřebuje jeho péči. Matka se stává více depresivní, protože její děti se jí nezdaří „normální“, a obviňuje ze všeho manžela, který se v rodinném dění nikdy příliš neangažoval. Ten se nazlobí a ještě více stáhne, čímž trpí velmi jejich sexuální život. Děti reagují na napětí a chlad rodičů různě: syn se vzdá svých zálib a zbývajících přátel a je stále doma s matkou, dcera střídá sexuální partnery už naprosto bez výběru a přitom se bojí navázat trvalejší důvěrný vztah. Její symptomatické chování strhává pozornost rodiny na ni a také dočasně sblíží oba partnery, kteří se snaží pomoci svému dítěti. Závěr: Chování je třeba vysvětlovat v interakčním kontextu, ne pouze v termínech individuálních psychických procesů či emocionálních problémů jedinců (31).

Systémové myšlení tedy zachycuje systém vztahů a funkční pozice lidí, kteří tvoří systém. Systémový přístup se uplatnil zejména v rodinné terapii v důsledku selhávání klasických psychoterapeutických postupů soustředěných na jedince. Patologické příznaky se po návratu pacienta do rodiny objevily znovu nebo docházelo k jejich přesunu na jiného člena rodiny. Někteří z terapeutů tedy začali pracovat s celou rodinou a přišli na to, že individuálnímu chování lépe porozumíme v kontextu

celku, tedy že problémy jednoho člena rodiny obvykle souvisí s fungováním celého rodinného systému a mohou signalizovat jeho nerovnováhu (21).

Představa rodiny jakožto systému se zakládá na jednoduchém a dobře ověřeném poznatku: Prvky neboli elementy systému tvoří jednotliví lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných vztazích a ve vzájemné součinnosti. Systém je tedy něco víc než pouhý součet jeho prvků. Má svůj vývoj, svou životní dynamiku. Rodinu tedy nepoznáváme jen ze znalosti jejích členů, neboť chování jednoho každého ovlivňuje všechny ostatní. Jestliže do nějakého systému vstupuje více členů, je pravděpodobné, že se budou vytvářet jakési podsystémy či dílčí systémy. V rodině jsou dány nejčastěji příslušností generační, pohlavím nebo i povahovými rysy. Přírozený podsystém tvoří například oba rodiče. Ti mají své starosti a radosti, které je vzájemně spojují a které jsou dětem vzdálené. Oni také vůči dětem zpravidla vystupují (nebo by alespoň měli) v koalici či spolenectví. Podsystémem však může být v rodině i babička s dědečkem, či matka s dcerou apod. Porucha v jednom prvku podsystému, v jedné části systému, se nutně projeví ve funkci celku. Přitom rodina jako systém je zapojena do širších společenských systémů, k nimž patří příbuzenstvo, přátelé, sousedi a všichni ostatní, kdo jsou s rodinou nějak ve styku. Nutně ji ovlivňují a sami jsou jí také ovlivňováni. Pak tu existují ještě širší společenské okruhy, které mají na rodinu vliv – zaměstnavatelé, škola, poradny, pediatr apod. A konečně jsou tu společenské instituce již zcela neosobní, které však nutně do života rodiny vstupují. Jsou to zákony a další právní předpisy, pravidla společenského života, zvyky a tradice, společenské normy tělesné krásy a zdatnosti, obecně uznávané hodnoty, ale také předsudky a pověry. Podstatnou vlastností dokonalých systémů je, že mají schopnost sebe-záchovy a sebeopravy. I rodinný systém narušený, zatížený nebo ohrožený nějakou krizí má tendenci obnovit svou normální funkci, čili opravit se, třeba i za cenu určitých obětí. Jde jen o to, aby tyto oběti neznamenal ztrátu některého člena nebo celého podsystému. Z toho vyplývá, že se můžeme na krize rodin dívat s určitým optimismem. Působí tu vnitřní síly, které pracují v pozitivním směru. Ostatně většina rodinných krizí se také přijatelně vyřeší bez poraden, lékařů, soudů a podobných institucí. Optimismus ohledně rodinných krizí nesmí být přepjatý, ale realistický. Je nutné počítat

s individuálními rozdíly v uvedené sebeopravné schopnosti. Někteří potřebují méně pomoci, někteří více – ale schopnost sebezáchovy by neměla chybět nikomu (21).

1. 1. 5 Vybrané klinické rodiny

Rodina svobodné matky

V současné době pokračuje trend, který se nejprve projevil v šedesátých letech ve Skandinávii. Poklesla ochota lidí uzavírat sňatky a stoupá počet lidí, kteří vytváří rodiny neformálně, tedy žijí v tzv. nesezdaném soužití. Zároveň stoupá počet žen, které rodí a vychovávají děti samy, tj. bez muže. Ve všech evropských zemích v současnosti roste počet dětí narozených mimo manželství. V souvislosti se společenskými změnami se změnil i pohled na svobodnou matku. Svobodné matky již nejsou společností odsuzovány a nálepkovány jako tomu bylo dříve. Přesto většina těhotných žen dává přednost stavu manželskému před postavením svobodné matky. Důvody proč se žena ocitá v postavení svobodné matky jsou různé. Po narození dítěte se její vztah k partnerovi stává nesnadný až konfliktní. Strádá osamělostí, tíží jí odmítavý postoj otce dítěte. Tento vztah se stává komplikovaným při soudním vymáhání výživného na dítě a velice často i kvůli exekučním výkonům či trestnímu stíhání otce pro neplacení výživného. Otcové se ve snaze zbavit odpovědnosti uchylují k nelegální práci či práci mimo ČR. Muž chybí také dítěti. Dívky vychovávané bez otce inklinují v dospělosti k extrémním postojům vůči mužům, buď k nekritickému obdivu nebo k naprostému odmítání mužů. Chlapci nemají tolik potřebný mužský vzor. Nepřítomnost otce v rodině může kompenzovat dědeček. Prarodiče však mají k nemanželskému dítěti často rezervovaný postoj. Ne vždy jsou ochotni svou dceru s nemanželským dítětem akceptovat. Svobodné matky mají u nás tendenci obracet se ve větší míře na sociální instituce a hledat u nich pomoc. Institucionální pomoc svobodným matkám, která se v České republice teprve začíná rozvíjet, by měla být komplexní – bytová, finanční a psychologická (23).

Rodina a rozvod

Rozvod má stránku ekonomickou, právní, psychickou a sociální. Většina vyspělých společností rozvod umožňovala a umožňuje. Společnost našeho typu dnes nereguluje výběr partnera pro manželství. Výběr partnera i rozhodnutí založit rodinu zcela závisí na osobním rozhodnutí člověka a pokus zasahovat do této sféry by byl zásahem do nejsoukromější oblasti (23).

Podle statistik počet rozvodů ve vyspělých společnostech výrazně stoupl. Důvodem může být mimo jiné i změna pohledu na manželství. Dříve lidé více vnímali rozhodnutí vstoupit do manželství jako rozhodnutí trvalé a významné, rozhodnutí na celý zbytek dalšího života. Dnes je pohlíženo na manželství spíše jako na institut dočasný, méně významný a závazný. Přesto jsou rozvody předmětem silně emočně nabitých předsudků jak u neprofesionálů, tak u lidí, kteří se jimi z titulu své profese zabývají. Každý rozvod vznikl jinou souhrou vyvolávajících činitelů. Nápadně mnoho návrhu na rozvod podaných ženami není důkazem zvláštní lehkomyšlnosti žen. Ženy jsou rodinným soužitím stresovány více než muži, jsou v rodině více emočně angažovány než muži, proto reagují na konflikty častěji rozvodovým návrhem. Příčiny rozvodů jsou častým zdrojem pověr, neboť i při soudním jednání manželé jen málokdy uvádí, co bylo pravou příčinnou podání návrhu na rozvod manželství. Premisa, že řádná výchova dětí je možná jen v úplné rodině, je hrubým zjednodušením. Souvisí s představou, že konfliktní manželství je pro děti lepší než žádné manželství. V současné době je možné realizovat tzv. nesporný rozvod, který probíhá velmi rychle a „bezbolestně“ (23). Soud pak při rozvodovém řízení nezkoumá příčiny rozvratu manželství, nicméně musí být splněny určité podmínky: manželství musí trvat déle než jeden rok, manželé spolu nesmí žít ve společné domácnosti déle než šest měsíců, další podmínkou je dohoda manželů ve vztahu k výchově a výživě nezletilého dítěte či dětí a dohoda o majetkovém vyrovnání a dalším bydlení (38).

Každý z účastníků rozvodu něco ztrácí – dospělí ztrácejí partnera, děti přichází o stálou přítomnost otce nebo matky, někteří účastníci rozvodu musí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem. Rozvedená žena je daleko více

zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, což může také negativně změnit i vztah dětí k ní. Toto nebezpečí hrozí velmi často, pokud rodiče popouzejí děti proti svému rozvodovému odpůrci. Rozhodnutí o rozvodu není obvykle záležitostí okamžiku. Předchází mu obvykle dlouhá manželská krize, v níž se pocity nepřátelství střídají s pokusy o usmíření. Největším traumatem je samo rozvodové řízení, při kterém se velice často „pere špinavé prádlo na veřejnosti“ a nepřátelské pocity jsou extrémní. Obvyklé je vzájemné ubližování, pomlouvání, výčitky, klamání. Každý se cítí tak ohrožen, že mu žádná obrana není dost razantní (23).

Odborná porozvodová pomoc se u nás teprve začíná vyvíjet. Pokud se provádí kvalifikovaně, přináší pozitivní efekt dvěma třetinám rodin, které tuto pomoc využijí. Rodinné poradenství se zabývá především oblastí výchovy společných dětí, stykem rodičů s nimi, otázkami bydlení, majetkového vyrovnání, posilování vztahu dětí k oběma rodičům (23).

Rodina s týranou ženou

Jednoduchá definice domácího násilí podle Conwayové (1) neexistuje a rovněž v české legislativě není tento pojem dostatečně definován. Termín „domácí“ se užívá proto, aby naznačil, že se násilí odehrává v osobním vztahu. Definování termínu „násilí“ je problematičtější, neboť kromě toho, že zahrnuje celou řadu fyzických aktů, které se považují za násilné (fackování, bití, rány pěstí), zahrnuje také méně obvyklé fyzické akty (svázání nebo spoutání, míření zbraní), násilí sexuálního charakteru a ekonomické týrání, kdy partner například zakazuje ženě najít si zaměstnání, žena nemá možnost disponovat finančními prostředky vlastními či rodinnými. Domácí násilí zahrnuje celou škálu jednání agresora, jehož cílem je získat nad obětí moc a ovládat ji (1).

Dle výzkumu agentury STEM jsou obětí domácího násilí v naprosté většině případů ženy, postiženy jsou v 95% případů (12). Ženy jsou týrány nejen manžely, někdy i dospívajícími dětmi, a to nejen syny, ale výjimečně i dcerami. Po menších dětech jsou ženy nejzranitelnějšími členy rodiny. V důsledku domácího násilí se tato zranitelnost ještě více prohlubuje. Neustálá tíha násilného stavu způsobuje ochablost.

Kromě počátečního zmatku, apatie a zoufalství lze zaznamenat trvalou ztrátu sebedůvěry. Pokud agresor drží ženu v izolaci a neustále jí tvrdí, že je hloupá a k ničemu, je pravděpodobné, že o sobě žena takto začne uvažovat - mluvíme o tzv. naučené bezmocnosti. Zejména tomu tak je v případě, že je toto sdělení podpořeno násilím jako trestem za její hloupost. Odejít od agresora za této situace je pro ženu nesmírně těžké a toto rozhodnutí vyžaduje velkou dávku sebedůvěry a odvahy. Mnohé oběti mají pocit, že od agresora nejsou schopné odejít (1).

Za rizikové faktory pro partnerství lze považovat u mužů jejich psychickou poruchu, závislost na alkoholu či drogách. Také muži, kteří zažili násilí v dětství ve vlastní rodině, přenášejí tyto skutečnosti do vlastního vztahu, kde se identifikují s násilnickým otcem. Spouštěčem agrese vůči ženě pak může být jakýkoli silný sociální stres založen na osobnosti potenciálního násilníka, kdy se muž cítí být oslaben a znevýhodněn, má pocit frustrace a strádání, například nezaměstnanost. Za rizikovou ženu je považována žena nesamostatná, s nízkou sebeúctou, závislá, neschopná se bránit. Její situační zvýšení závislosti na partnerovi ji může činit zranitelnější, například těhotenství či nemoc ji ještě více k němu připoutávají (33).

Žena je před násilím ve většině zemí chráněna zákony. Dne 1. června 2004 vstoupila v České republice v účinnost novela trestního zákona trestající týrání osoby, která s pachatelem žije ve společném obydlí a od 1. ledna 2007 může Policie České republiky vykázat podezřelého na deset dnů ze společného obydlí a zakázat tam podezřelému vstup. Nové kompetence od Nového roku 2007 získaly také civilní soudy. Tomu, kdo vážným způsobem ohrožuje něčí život, zdraví, svobodu nebo lidskou důstojnost, může předseda senátu na návrh ohroženého uložit na základě předběžného opatření, aby dočasně opustil společné obydlí, jeho bezprostřední okolí anebo aby do něj nevstupoval, a také aby se zdržel setkávání s ohroženým a navazování kontaktů s ním. Soudní předběžné opatření trvá jeden měsíc. Soud jej však může prodloužit, pokud ohrožený o toto prodloužení požádá, a opatření neskončí dříve než soud o návrhu na jeho prodloužení rozhodne. Nejpozději zaniká do jednoho roku od okamžiku nařízení (1). Bohužel v praxi jsou tato legislativní opatření využívána jen málo, zejména pokud se obžalovanými mají stát členové rodiny. Také

policejní a soudní orgány zasahují dosti neochotně do vnitřních rodinných záležitostí. Proto se odhaduje, že množství nehlášených případů týrání ženy je mnohem vyšší, než počet případů řešených intervencí mimorodinného činitele (23). Rovněž je nezbytné v této souvislosti zmínit, že zákon č. 135/2006 Sb. zřídil v ČR od 1. ledna 2007 na úrovni krajů intervenční centra, která mají klíčovou roli v systému řešení domácího násilí. Jejich úkolem je poskytovat profesionální sociální, psychologickou a právní pomoc konkrétním osobám ohroženým domácím násilím. S žádostí o pomoc se na intervenční centrum může obrátit přímo ohrožená osoba i kdokoli jiný (1).

Kromě legálního postihu je významným společenským opatřením zřízení azylu, kam se může žena, případně i s dětmi, uchýlit tehdy, kdy ji muž jakýmkoli způsobem ohrožuje. Azylový dům je místo, kde se týraná žena může zotavit z následků násilí a začít se rozhodovat sama za sebe o tom, co chce dělat v budoucnosti (1).

Domácí násilí není jen problémem dospělých, týká se i dětí. Pokud se oběť domácího násilí stane matka, její zážitky a rozhodnutí se nebudou týkat pouze jí samotné, musí myslet i na své děti. Realita je bohužel taková, že některé děti jsou také bity a zneužívány. Jiné se mohou stát svědky násilí. Domácí násilí ničí bezpečné prostředí rodiny, ve kterém děti nalézají klid a svou identitu. Získávají pokřivenou představu o tom, jak se k sobě mají dospělí chovat. Mohou se cítit rozpolcené mezi matkou a otcem – mohou svého otce milovat a zároveň jej nenávidět za to, že matce ubližuje. Děti se také stávají častým nástrojem vydírání ženy, kdy je muž proti ženě navádí a žena je označována za špatnou matku. Muž často vystavuje rodinu hladu, chladu, nedostatku oblečení, popírá potřeby dětí. Rozhoduje – li se oběť o tom, jak se s násilím vypořádá a jestli má odejít z domova nebo ne, neměla by podceňovat vliv, jaký má setrvání v násilném vztahu na děti (1).

Domácí násilí je zkušenost, která člověku změní život. V mnoha případech se utrpení táhne celá léta, než se tajemství provalí nebo než je oběť schopná hledat pomoc (1). Důležitým aspektem je, jak žena tuto situaci hodnotí, zda ji akceptuje či odmítá, zda se dokáže účinně bránit nebo zaujme pasivní postoj (33).

Rodina a alkoholismus

Existenci rodiny ohrožuje více alkoholismus žen než alkoholismus mužů. Stejně jako v jiných vyspělých státech i u nás stoupá počet žen, které nadměrně užívají alkohol. Steinglass (32), který se věnuje výzkumu rodin, v nichž jejich členové nadměrně užívají alkohol, předpokládá, že alkohol je jednak signál stresu srovnatelný s psychiatrickým příznakem, jednak má homeostatickou funkci, která však není ve všech rodinách stejná. V některých rodinách umožňuje vybíjení zlosti, v jiných ventilaci problémů souvisejících s mocí v manželském páru a v dalších únik od problémů (32). Alkohol ovlivňuje rodinu jako celek. Důležitý je podle Nešpora (28) postoj nepijícího partnera, tedy zda partnerovo pití toleruje či nikoli. V případě alkoholismu žen může rodina sehrát důležitou roli při rozhodnutí vyhledat léčbu. Reakce dětí na závislost jednoho nebo obou rodičů jsou různé. Některé děti přebírají odpovědnost a nahrazují nefungujícího rodiče neboli rodinu „zachraňují“. Tomuto dítěti by dospělí měli dovolit vrátit se zpátky do dětství, dítě by se nemělo považovat odpovědné za problémy dospělých, které samo není schopno řešit. Jiné děti se snaží odvést pozornost od problémů dospělých tím, že způsobují sami určité problémy např. kradou, lžou apod. V tomto případě je třeba dovolit dítěti zbavit se těchto příznaků. Problémové jednání dítěte by se nemělo odměňovat, naopak by rodiče měli oceňovat přiměřené chování. Další reakcí na problémové pití rodičů může být uzavření se do sebe, útěk dítěte do svého nitra, fantazie a snění. Takové dítě je třeba laskavě zvát do vnějšího světa, věnovat mu potřebnou pozornost. Jiným způsobem, jak může dítě odvést pozornost od problémů s návykovou látkou je šaškování. Opět ani šaškování by rodiče neměli odměňovat, měli by hledat způsoby jak posílit sebevědomí dítěte. Závislost je problémem dospělých a dospělí by jej také měli řešit. Od dětí by se také nemělo chtít, aby se podíleli na léčbě rodiče nebo jej k léčbě přemlouvali (28).

Romská rodina

Základní institucí, výchozí pro romské společenství, byla a tradičně je rodová instituce, tedy instituce vážící se na specifické rodinné vztahy. Rodina a širší rodová skupina, do níž Rom patří, je pro něho nejdůležitější a největší hodnotou. Pro většinu

Romů je charakteristická patriarchální velkorodina. Postavení ženy v romské rodině bylo donedávna velmi nízké, podřadné a pro ni potupující. Žena byla a často je muži považována v určitém smyslu za bytost menší důležitosti, určenou a hodící se jen k tomu, aby milovala, rodila a vychovávala děti, obstarávala jídlo a domácnost. Muž je u Romů tradičně pánem ženy, pánem rodiny a jeho musí všichni poslouchat. Vztah romského muže k ženě se projevuje i v dělbě práce v rodině. Ve většině širokých rodin leží konkrétní starost o obživu celé rodiny, o dům i o děti na ženě. Romskou rodinu obvykle tvoří několik manželských dvojic: rodiče, případně i prarodiče, ženatí synové nebo vdané dcery a děti rodičů mladých manželských dvojic. Romové subjektivně dospívají dříve než mládež neromská a proto i sňatky nebo partnerské vztahy uzavírají ve velmi mladém věku (3). Rodiče si přejí více potomky mužského pohlaví. Nejvyšší hodnotou pro romskou ženu je mít děti a také v očích muže je hodnota ženy určována počtem dětí. Děti se rodí ihned jakmile je žena pohlavně zralá, což může být někdy i ve třinácti letech, čím se romské tradice dostávají do rozporu se současnou legislativou. O počtu dětí rozhoduje muž (23). Bezdětná rodina je podle romské tradice smutná a ostatním na posměch. Z těchto důvodů je také pro romské ženy nepřijatelná antikoncepce, i kdyby mělo být dítě případně bez otce. Antikoncepce je považována za velký hřích a něco zcela nemyslitelného. Snad všichni Romové mají děti velmi rádi. Děti byly v podmínkách, v nichž většina Romů žila, podmínkou zachování „rodu“. Romové proto milují své děti zcela nekriticky. Výchova dětí pak probíhá zcela živelně. Děti mají volnost a prožívají všechno společně s rodiči a dalšími dospělými, kteří před nimi nemají často žádných tajností. Romské děti nevyrostají tedy ve zvláštním dětském světě, který by byl bezstarostnější než svět dospělých. I proto mají často vážné, nedětské oči a brzy i subjektivně dospívají (3).

I přesto, že je rodina pro Romy největší a nejdůležitější hodnotou, nejsou také romské rodiny zcela stabilní. I v nich stále přibývá více rozvodů a rozchodů. Na stabilitu rodiny má také vliv odchod člena rodiny do výkonu trestu odnětí svobody nebo nepřítomnost dítěte, které se dostalo z různých důvodů do ústavní péče a

stabilitu rodiny také v neposlední řadě ovlivňuje stále silná migrační tendence Romů (23).

1. 2 Rodinná politika v České republice

Rodina, jako nejstarší a základní sociální jednotka společnosti, je v České republice předmětem zvláštní podpory prostřednictvím opatření rodinné politiky, která je nedílnou součástí sociální politiky státu. Tato podpora se obvykle realizuje právními, ekonomickými a sociálními opatřeními (16).

1. 2. 1 Východiska rodinné politiky

Rodinnou politiku lze chápat jako komplexní systém podpory rodin směřující k posílení schopnosti rodin plnit všechny své funkce. Právě ohled na přirozené funkce rodiny a jejich význam pro společnost je trvalým východiskem státní sociální politiky ve vztahu k rodinám. Jejím cílem by mělo být vytvoření takového prostředí, v němž nebude rodinný život znevýhodněn oproti ostatním formám života, a v němž budou existovat podmínky pro kvalitní výkon rodinných funkcí v jejich přirozeném prostředí (26). Vědomé a cílené působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodin, na její členy a na její prostředí staví tak rodinu pod zvláštní ochranu státu, jejíž nedílnou součástí by mělo na druhé straně být i garantování práv na svobodu a sebeurčení členů rodin, které by vylučovalo přímé zásahy státu mířící k ovlivňování rodinného chování. V moderní rodinné politice je obvykle za rodinu pokládán soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi, nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo dětmi. Nejvýznamnější podporu mají obvykle rodiny, v nichž jsou přítomné ekonomicky závislé děti a v nichž by rodiče měli být nositeli biologické, ekonomické, výchovné a sociální funkce rodiny (16).

1. 2. 2 Institucionální zajištění rodinné politiky

Tvorba komplexní koncepce rodinné politiky náleží do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. V širším slova smyslu spadá problematika rodiny také do kompetence některých dalších útvarů centrálních orgánů státní správy, které se

zabývají oblastmi s bezprostředním vztahem k rodině. Jedná se především o resorty zdravotnictví, školství a tělovýchovy, místního rozvoje, vnitra a spravedlnosti. V ČR dosud neexistuje jednotně koordinovaný systém rodinné politiky na úrovni ústředních orgánů státní správy, proto jsou opatření v rámci rodinné politiky navrhována a realizována ve věcné kompetenci jednotlivých resortů podle vládních priorit a resortních priorit. V rámci krajů a obcí spadá rodinná problematika do kompetence odborů sociálních věcí a zdravotnictví. Vlastní koncepční činnost v podpoře rodiny ovšem závisí na politické vůli a prioritách krajských či komunálních politických orgánů. Lze říci, že současná situace institucionálního zabezpečení je spíše neuspokojivá a odráží nízkou pozornost věnovanou ve veřejné sféře rodině. Explicitní opatření rodinné politiky se soustřeďují především na oblast finanční podpory, zatímco další nástroje nefinanční povahy stojí spíše stranou (26).

1. 2. 3 Finanční podpora rodiny

Jedná se především o přímé transfery poskytované formou dávek sociálního zabezpečení, dále o daňová opatření zvýhodňující rodiny a rovněž o různé typy slev a zvýhodnění konstruovaných s ohledem na rodinný život (26). Východiskem pro stanovení hladiny nejvýznamnějších dávek z hlediska posilování příjmů rodiny je úroveň životního minima (16). Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu vymezuje životní minimum jako minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Životní minimum tedy představuje společensky uznanou a státem garantovanou minimální hranici příjmu (35). Výše některých dávek je odvozována od diferencovaného násobku životního minima v závislosti na charakteru sociální dávky a konkrétní příjmové situace rodin (16). Zákon dále stanoví částky životního minima, určuje, které osoby se společně posuzují a rovněž stanoví okruh příjmů, které se započítávají do životního minima.

Státní sociální podpora

System státní sociální podpory je upraven zákonem č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (37). Pojem státní sociální podpory označuje dávky poskytované rodinným příslušníkům ve společensky uznaných sociálních situacích, kdy stát skrze jejich vypláčení z části přebírá spoluzodpovědnost za vzniklou situaci (37). Mezi dávky státní sociální podpory patří jednak dávky poskytované v závislosti na výši příjmu rodiny, konkrétně přídavek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení a ostatní dávky (nejsou poskytovány v závislosti na výši příjmu rodiny), konkrétně rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče, porodné a pohřebné (25).

Pomoc v hmotné nouzi

Pomoc v hmotné nouzi upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (36). Podle tohoto zákona se poskytuje pomoc rodině, pokud rodina nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb jejích členů (36). Zákon o pomoci v hmotné nouzi zároveň napomáhá řešení některých nárazových životních situací, které nelze vyřešit jinak než okamžitou pomocí (25). Mezi dávky v systému pomoci v hmotné nouzi patří příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc (36).

Sociální pojištění

Sociální pojištění obsahuje rovněž některé druhy dávek vázaných na specifické sociální události spojené s rodinným životem. Jeho smyslem je zajistit v případě takové sociální události, která vede ke krátkodobé nebo déletrvající ztrátě příjmu, odpovídající náhradu, jež pomůže vyrovnat vzniklou příjmovou nerovnost. V rámci dávek nemocenského pojištění zohledňujících život v rodině lze uvést peněžitou pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v mateřství a těhotenství a podporu při ošetřování člena rodiny. V rámci důchodového pojištění mají jednoznačný charakter podpory rodiny pozůstalostní důchody vyplácené pozůstalým v případě úmrtí člena rodiny. System starobních důchodů reflektuje rodinný život především zahrnutím

náhradních dob pojištění přiznávaných za dobu péče o dítě a současně nižším důchodovým věkem žen v závislosti na počtu vychovaných dětí (26).

1. 2. 4 Sociálně - ekonomická situace českých rodin

Složení domácností se odráží ve struktuře jejich sociálních příjmů. Zatímco v bezdětných domácnostech tvoří většinu sociálních příjmů důchody, v rodinách s dětmi dominují dávky státní sociální podpory (viz tabulka v příloze č. 1). Struktura sociálních příjmů rodin závisí také na ekonomické aktivitě jejích členů. V rámci sociálních příjmů rodin s dětmi a s jednou ekonomicky aktivní osobou dominují dávky státní sociální podpory, v rodinách se dvěma ekonomicky aktivními osobami nabývají na významu dávky nemocenského pojištění, nicméně také v těchto rodinách s dětmi hrají dávky státní sociální podpory stále důležitou roli (viz tabulka v příloze č. 2) (2).

Sociálně - ekonomická situace rodin s dětmi a s minimálními příjmy je ve srovnání s rodinami zaměstnanců s dětmi značně rozdílná. V roce 2006 činil čistý roční příjem nízkopříjmových rodin zhruba 47 tisíc korun na osobu, což odpovídalo 48 % příjmu rodin zaměstnanců. Pracovní příjmy zaujímají v nízkopříjmových rodinách „jen“ 46 % všech příjmů, avšak sociální příjmy až 45 %. Na tuto strukturu má velký vliv složení domácnosti, neboť ekonomicky aktivních osob je v těchto rodinách o poznání méně a nezaopatřených dětí zase podstatně více. Hlavním zdrojem sociálních příjmů nízkopříjmových rodin jsou dávky sociální podpory. Jejich důležitost dále roste s počtem dětí. Pro jednodětné rodiny má zásadní význam rodičovský příspěvek. V rodinách se dvěma dětmi dochází k výraznému nárůstu relativního podílu zejména u sociálního příplatku i přídatku na dítě. Tento trend je patrný i u rodin se třemi dětmi (viz tabulka v příloze č. 3) (2).

1. 2. 4 Služby na podporu rodiny

Z pohledu rodinné politiky lze rozlišit dva typy služeb zaměřených na podporu rodiny:

1. Sociální služby, které jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivým členům rodiny a/nebo rodině jako celku nacházející se v nepříznivé sociální situaci za účelem prevence sociálního vyloučení (26). Základními druhy služeb dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách jsou:

- sociální poradenství (např. manželské a rodinné poradenství)
- služby sociální péče (např. osobní asistence, pečovatelská služba)
- služby sociální prevence (např. raná péče, azylové domy) (39).

2. Služby na podporu fungující rodiny, které mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich účelem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a při harmonizaci práce a rodiny. V této skupině lze dále rozlišit:

a) komerčně poskytované služby na podporu rodiny provozované v režimu zákona č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání:

- hlídání dětí ve věku do tří let a nad tři roky věku nerodičovskou osobou
- pomoc s vedením domácnosti
- volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti

b) nekomerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny:

- mateřská centra
- poskytování volnočasových aktivit pro děti nebo rodiny s dětmi
- podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí (např. poradenství)
- podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství (např. přednášková činnost)
- ostatní druhy aktivit k podpoře fungující rodiny (26).

1.3 Aspekty života v chudobě - sociální vyloučení jedinců a rodin

„Zdroj všeho neštěstí je v nedostatku chleba, hladoví spáchají i zločin, je-li třeba.“

Viktor Hugo (11)

Míra chudoby v ČR je sice pod průměrem EU, ale osob ohrožených chudobou je na našem území ve srovnání s jinými evropskými státy naopak nadprůměrně (14). Chudoba je považována za stav nevýhodný pro jedince i za stav nevýhodný pro společnost. Podstatou jakékoliv pomoci chudým v moderním sociálním státě je redistribuce statků a služeb nebo finančních prostředků. Redistribuce doplňuje tržní mechanismy, které nemohou být ponechány bez kontroly, neboť mají tendenci produkovat větší nerovnosti, než může demokratická společnost akceptovat. Chudoba je tedy centrálním bodem sociální politiky demokratických států (19). V současné sociální vědě je používán při snaze uchopit aspekty života v chudobě i s tím související pozici osob takto žijících na okraji moderní společnosti koncept sociální exkluze.

1.3.1 Sociální exkluze, její příčiny a projevy

Pojem sociální exkluze neboli vyloučení se začal používat v 80. a 90. letech v západoevropských zemích zejména proto, aby zastoupil výraz „chudoba“, který evokuje pouze nedostatek hmotných zdrojů, ale dostatečně nezohledňuje důležité kritérium kvality sociálních vztahů. Termín sociální exkluze můžeme definovat jako proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku (9). Vyloučení tedy mohou být podle této definice také ti, kteří o začlenění příliš nestojí či si svou marginalizaci neuvědomují. Neboť mnozí netuší, že jsou chudí, jiní si na to zvykli, další si to nepřipouštějí nebo si to nechtějí připustit. I v těchto případech může jít o vyloučení z hlediska společnosti nežádoucí (20). Proces sociálního vyloučení je primárně důsledkem chudoby a nízkých příjmů,

přispívají k němu však také další faktory jako je diskriminace, nízké vzdělání či špatné životní podmínky. Projevem sociálního vyloučení je například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí (ghettech), nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty. Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí, služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi něž patří důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmoci či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci (6).

Příčiny chudoby a sociálního vyloučení v (post)moderních společnostech odpovídají třem oblastem moderních rizik: jde o rizika životního cyklu, o rizika trhu práce a o mezigenerační rizika. Rizika životního cyklu přináší například nemoc, úraz, ztrátu živitele či partnera, potřebu postarat se o děti a formují neúplné rodiny či vedou k rozpadu rodiny atp. Rizika trhu práce přináší nestabilitu zaměstnání a výdělků, stejně jako marginální postavení na trhu práce a nízké výdělky. Rizika mezigenerační přinášejí zděděná a předaná znevýhodnění: sociální postavení, sociální a kulturní kapitál a ovlivňují tak například přístup ke vzdělání a k trhu práce. Různé druhy rizik se kombinují a překrývají, vzájemně se ovlivňují v neustále se opakujícím „cyklu deprivace“ (29).

Chudobou jsou u nás ohroženy především osoby dlouhodobě nezaměstnané, jejichž počet má v ČR trvale rostoucí tendenci. Rizikové skupiny spolehlivě nalezneme v prostředí sociálně vyloučených rodin. Reálná i potenciální chudoba se zde stala každodenní součástí jejich života a jedním ze základních prvků jejich adaptační výbavy. Kultura chudoby nejen brání v sociálním uplatnění, ale vyvolává i řadu negativních jevů jako např. kriminální chování (lichva, krádeže, obchod s lidmi), sociálně patologické jevy (závislostní chování – užívání návykových látek, gamblerství, prostituce). Příslušníkům této kultury je většinová společnost a její kultura vzdálená, ne-li nedostupná. Z obětí sociální exkluze se stávají její nositelé. Bludný kruh se uzavírá (14).

1. 3. 2 Sociální exkluze na trhu práce

Trh práce je považován za segmentarizovaný. Oproti primárnímu trhu práce jsou na sekundárním trhu práce dosahovány obecně nižší příjmy, zaměstnání je zde méně jisté, práce nekvalifikovaná a nezajímavá, bez možnosti přístupu. Prostupnost mezi primárním a sekundárním trhem práce je přitom pro jedince minimální (19). V souvislosti se segmentarizací trhu práce bývá diskutován problém marginalizace, v krajním případě vyloučení z trhu práce určité části pracovních sil na tomto trhu. Marginalizace je redukcí šancí, zatlačení pracovníků s určitými sociálními charakteristikami do nevýhodných pozic na trhu práce (na sekundární trh práce) a jejich vystavení vyššímu riziku nezaměstnanosti. Většinou jsou oběťmi marginalizace velmi málo kvalifikované osoby a příslušníci etnických minorit (18).

Marginalizace/exkluze na trhu práce se stále častěji spojuje s deficitem zaměstnatelnosti. Zaměstnatelnost pracovníků v sekundárním segmentu trhu je však dnes spojena s flexibilitou v těch formách, jež zvyšují nejistotu a snižují míru autonomie pracovníků z hlediska pracovního režimu, pracovních podmínek, ochrany pracovního místa, obsahu práce, výše a stability mzdy. Takové požadavky na flexibilitu neposkytují příliš prostoru k naplnění životních plánů v oblasti pracovního uplatnění a nepřispívají ani k sociálnímu začlenění (30).

1. 3. 3 Romské rodiny a sociální exkluze

Problém sociálního vyloučení a chudoby romských rodin je v České republice často spojován s existencí sociálně vyloučených lokalit. Jedná se o situaci, kdy místní populace sociálně vyloučených Romů v rostoucí míře osidluje územně vymezené a izolované urbanistické celky. Lze také použít termín ghetto. Toto spojení by mělo pomoci zdůraznit, že nejpalčivějším problémem české romské populace je situace sociálního vyloučení (a chudoby), ve které se nachází její významná část, a že tento problém je především povahy sociální a ekonomické (9). Pro ilustraci uvádím tabulku orientačního počtu obyvatel žijících v sociálně vyloučených romských lokalitách.

Tab. 1 Počet obyvatel žijících v sociálně vyloučených romských lokalitách

Kraj	Počet romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit v kraji – orientační odhad	Podíl ze všech romských obyvatel vyloučených lokalit, kteří žijí v ČR (v procentech)
Česká republika	60 000 – 80 000	100%
Hlavní město Praha	9 000 – 9 500	13%
Jihočeský kraj	1 500 – 2 000	3%
Jihomoravský kraj	5 000 – 5 500	8%
Karlovarský kraj	3 500 – 4 000	5%
Královehradecký kraj	2 000 – 2 500	3%
Liberecký kraj	2 000 – 2 500	3%
Moravskoslezský kraj	10 000 – 10 500	15%
Olomoucký kraj	4 500 – 5 000	7%
Pardubický kraj	1 000 – 1 500	2%
Plzeňský kraj	1 500 – 2 000	3%
Středočeský kraj	3 000 – 3 500	5%
Ústecký kraj	21 000 – 22 000	31%
Vysočina	1 500 – 2 000	3%
Zlínský kraj	500 – 1 000	1%

Zdroj: Gabal, I. a kol. *Klíč k posílení integrační politiky obcí*

Česká ghetta vznikají v posledních letech při mnoha českých městech, ale také některých obcích. Nejvíce chudinských ghett vyrůstá v chudých regionech v severočeském a severomoravském pohraničí. V ČR však neexistuje kraj, kterému

by se tento fenomén vyhnul. Život v těchto lokalitách je velmi frustrující. Lidé tu žijí ve stavu celkové letargie, nejsou s to si pomoci vlastními silami, často nevědí ani jak. Volí krátkodobé životní strategie, cílené jen na uspokojení základních potřeb. Nerozumějí společenskému prostředí a společenským normám. Žijí v pocitu ohrožení a strachu ze změn a nových věcí. V rámci takových společenství vzniká svět pravidel a hodnot, které jsou daleko od těch většinových (10).

Z hlediska ochrany lidských práv, řady konvencí a úmluv musí stát zabezpečit přístup k přiměřenému bydlení a nesmí přitom připustit segregaci. Má však jen omezené, respektive žádné nástroje k tomu, aby žádoucímu vývoji zabránil. V bytové problematice konají obce v samostatné působnosti a stát má pouze právo kontroly zákonných opatření, nikoli jejich vhodnosti. Za vytváření ghatt však může být mezinárodně volán k odpovědnosti. To se ale netýká jen oblasti bydlení, ale všech dalších aktivit vůči těm skupinám, které nemají podporu veřejnosti, jsou marginalizovány a jsou předmětem sociálního vyloučení (34).

Obecně se předpokládá, že pokud chudé a sociálně vyloučené rodiny žijí na jednom izolovaném místě, přičemž jsou navíc označeni odlišným fyzickým vzezřením jako příslušníci nějaké menšinové „etnické skupiny“, jejich problémy tím narůstají a pro společnost jako celek se tím situace konzervuje a stává se obtížněji řešitelnou, nebo spíše ještě méně ovlivnitelnou. Nicméně je třeba konstatovat, že problematika sociálního vyloučení se neomezuje pouze na sociálně vyloučené lokality. Lidé, kteří jsou dlouhodobě bez zaměstnání, jsou zcela závislí na dávkách sociální podpory a sociální péče, lidé, kterým chybí dovednosti a sociální kapitál, potřebné pro životní dráhu, která je v naší společnosti považována za úspěšnou, kteří mají případně naučené vzorce jednání, které jejich úspěch ztěžují nebo vylučují, lidé, jejichž znevýhodnění završují viditelné fyzické znaky, které z nich činí pravděpodobné oběti diskriminace – takoví lidé zdaleka nežijí jen pohromadě v územně vymezených enklávách. Problém sociální exkluze není užitečné chápat jako problém romského etnika. Problém je užitečné chápat jako problém existence třídy chudých lidí a rodin, žijících dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany, v podmínkách špatného bydlení, často v rámci izolovaných chudinských

enkláv, v izolaci od společenských institucí, které jsou k dispozici většině obyvatel země, a bez perspektivy zlepšení této situace. Velká část těchto lidí jsou Romové (9).

Otázka bydlení do jisté míry určuje charakter a standard sociálně vyloučených romských lokalit. Velká část těchto lokalit totiž existuje v místech, která byla z různých důvodů považována za málo atraktivní. Obyvatelé lokalit mají velmi malé šance odstěhovat se mimo lokalitu. V relativně nejhorší situaci se pak nalézají rodiny s malými dětmi, které často žijí v domácnosti svých rodičů – de facto bez reálné šance získat vlastní byt. K pronájmu bytu nemají dostatek prostředků. Navíc jsou vedle své etnicity stigmatizovány i tím, že pocházejí z prostředí lokality. Získat obecní byt je pro ně prakticky nemožné. Narážejí na systém neprůhledného a často i diskriminačního systému přidělování obecních bytů. Zcela nemožné je to tehdy, když jde o rodiny, které se ocitly v komerčních či městských ubytovnách (či v takzvaných holobytech). Doba strávená v těchto původně dočasných bydleních se ale ve skutečnosti může protáhnout až na několik let. K lidem, kteří zde žijí, je až na výjimky přístupováno jako k neplatičům bez ohledu na to, jaké důvody je do ubytovny či holobytů přivedly. Bydlení je jednou z nejméně podporovaných oblastí integračních politik. Veřejnost totiž na rozdíl od oblasti vzdělávání a opatření na trhu práce vnímá, že v této oblasti hrozí, že se bude dávat Romům něco zadarmo (10).

Sociálně vyloučení Romové v produktivním věku jsou v naprosté většině případů dlouhodobě nezaměstnaní. Navíc podstatná část chudé romské populace obývá oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti. Nejmenší poptávka na trhu práce je právě po nekvalifikovaných pracovnících, kdy lze jen těžko konkurovat levné pracovní síle z východní Evropy. Pro dlouhodobě nezaměstnaného je největší překážkou v tom, aby si našel práci právě dlouhodobá nezaměstnanost, neboť sebou přináší nutnost psychické adaptace na tuto situaci a ta podporuje další setrvávání mimo zaměstnání. Nezaměstnaný odvykne pravidelnému časovému režimu, který námezdní práce vyžaduje, upadne do letargie, rezignuje na další aktivitu spojenou s hledáním práce, sníží se mu sebevědomí, dostaví se pocity méněcennosti, zbytečnosti a beznaděje. Existují sice motivační programy, za jejichž realizaci jsou odpovědné Úřady práce. Problém je ale nedostatek motivace ze strany dlouhodobě nezaměstnaných se těchto

programů vůbec zúčastnit. Nadto lidé, kteří jsou zadlužení a na jejichž příjem je uvalena exekuce, nemají motivaci získat a udržet si trvalé zaměstnání, protože o svůj příjem přijdou. V regionech, kde lze je možné i pro nekvalifikovanou nebo málo kvalifikovanou pracovní sílu sehnat placené zaměstnání, je běžné, že klienti systému dávek sociální pomoci pracují ze peníze, ale nelegálně (9).

Přestože postoj velké části většinové společnosti k romským obyvatelům lokalit není pozitivní a primárně je nesen na vlně etizujících a rasových postojů, nelze paušálně říci, že by veřejnost nepodporovala široké spektrum aktivit směřujících ke zmírnění sociálního vyloučení a nastartování změny. Česká veřejnost by ráda viděla programy, které směřují ke změně, zejména pak v regionech, kde jsou sociálně vyloučené lokality vnímány jako potenciální zdroj problémů pro své okolí a bezpečnostní riziko (7).

1. 3. 4 Sociální práce jako nástroj překonávání sociálního vyloučení

Životní situací se běžně rozumí konstelace životních okolností, které jsou přítomny v určitém okamžiku. Abychom se mohli zabývat „životními situacemi“, potřebujeme se opřít o pojem „sociální fungování“. Pojem životní situace se používá pro označení interakcí, které probíhají mezi nároky prostředí a lidmi. Přitom je nutné odlišit 1. dimenzi schopnosti řešit problémy a 2. dimenzi nároků a podpory sociálního prostředí, ve kterém daný jednatel o řešení svých problémů usiluje (27).

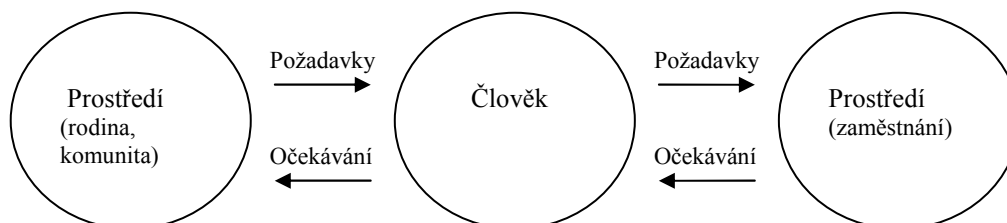
Sociální fungování lze charakterizovat následovně:

1. Lidé a prostředí jsou trvale v sociální interakci.
2. Prostor klade na člověka určité požadavky a člověk je nucen na ně reagovat.
3. Také člověk má na své sociální prostředí jisté požadavky a vztahuje se k němu s jistými očekáváními.
4. Vztah mezi vzájemnými očekáváními je neproblematický, pokud jsou očekávání komplementární.
5. Pokud lidé nebo prostředí požadavky dostatečně nezvládají nebo na ně nereagují očekávaným způsobem vzniká problém.

6. V některých případech jsou člověk a jeho prostředí schopni si s problémem poradit a rovnováha je nastolena na základě vlastní aktivity. V jiných případech člověk nebo prostředí tuto schopnost nemají a vzniká potřeba sociální intervence.
7. Základní příčinnou problémů nebo jejich nezvládnutí může být nedostatek zdrojů na straně klienta nebo prostředí, i nekomplementarita vzájemných očekávání.
8. V tomto pojetí sociálního fungování se předmětem sociální práce stává (ne)komplementarita vzájemných očekávání a také (ne)schopnost tato očekávání naplnit (27).

Cílem sociální práce je pak podpora sociálního fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat komplementaritu mezi jeho očekáváními a očekáváními prostředí a dále rozvíjí oboustrannou schopnost tato očekávání naplňovat (27).

Obr. 1 Vztah člověka a jeho prostředí

Zdroj: Navrátil, P a kol. *Romové v České společnosti*

Každý jedinec vstupuje do interakce se svým prostředím a v tomto vztahu má tvůrčí roli. Člověk není vydán napospas požadavkům svého sociálního prostředí, vůči tomuto prostředí se vymezuje. Některé požadavky akceptuje, jiné nikoli. Svým jednáním spoluvytváří svou životní situaci a samozřejmě také životní situace druhých lidí. Tento aspekt sociálního fungování je zvláště významný při práci s marginalizovanými a sociálně vyloučenými skupinami. Oni musí rozhodnout, co má být cílem pomoci, kterou jim sociální pracovník poskytne (27).

Úlohou sociálního pracovníka je především pochopit situaci klienta. Prostředkem k tomu je aktivní naslouchání. Terénní sociální pracovník má čas a prostor se s klientem setkat na místě, které je pro klienta přirozené a opakovaně mu naslouchat. Stává se klientovým průvodcem. Na základě informací od klienta a z jeho sociálního prostředí pomáhá klientovi řešit jeho problém. Pokud se klientovi věnuje dlouhodobě, mělo by toto provázení vést ke zvyšování dovedností a samostatnosti klienta. Velkým úspěchem je, pokud pracovník nastartuje proces, na jehož konci se klient vyváže ze závislosti a břemen, které ho nutí žít ve vyloučené lokalitě, a lokalitu opustí. Sociální pracovník nemůže radikálně měnit osudy lidí. Může ale rozpoznat ty osudy, u nichž zásah a podpora, které jsou v jeho silách, mohou vést k překonání bezmocnosti a beznaděje. Může napomoci tomu, aby na úplném sociálním dně nezůstávali ti, kteří tam žít nemusí (4).

2 Cíl práce

Hlavním cílem této práce je prostřednictvím případových studií popsat životní situaci náhodně vybraného vzorku rodin s dětmi žijících na dávkách sociální pomoci se zaměřením na sociální podmínky života těchto rodin (v oblasti bydlení, mezilidských vztahů, vzdělání, schopnosti/neschopnosti uplatnit se na trhu práce). Dílčím cílem je postihnout případnou souvislost životních podmínek rodin s výskytem sociálně patologických jevů a trestné činnosti v těchto rodinách. Empirickým výstupem této práce s ohledem na kvalitativní formu výzkumu jsou případové studie těchto rodin a následné porovnání některých zjištěných závěrů o jejich životě resp. životních podmínkách s cílem postihnout podobné a odlišné prvky. Na základě těchto případových studií a jejich vzájemného porovnání jsou ve výsledné interpretaci dat formulovány hypotézy, které mohou sloužit jako podklad pro případné kvantitativní výzkumné studie této problematiky.

Vzhledem k tomu, že byl použit pro zpracování kvalitativní výzkum, byly hypotézy stanoveny v diskuzní části a opětovně zmíněny v závěru práce.

3 Metodika

3.1 Použité metody

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum pomocí případové studie. Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivnějšího kontaktu se situací jedince či skupiny jedinců. Výzkumník se snaží získat integrovanější pohled na předmět studie (8). Kvalitativní výzkum využívá především induktivní přístup, kdy na základě sesbíraných dat a vysledovaných pravidelností vyslovujeme pracovní hypotézy, které se mohou dalším sběrem dat ověřit (13). Kvalitativní výzkum pomocí případové studie se zaměřuje na podrobný popis jednoho nebo několika málo případů. V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti (8).

Jako metody pro získávání dat jsem zvolila metodu zúčastněného pozorování a rozhovor pomocí návodu.

Zúčastněným pozorování je možné podrobně popsat prostředí, lidi a události. Pozorovatel nefunguje jako pasivní registrátor dat, který stojí mimo předmětovou oblast, nýbrž se sám účastní dění v sociální situaci, v níž se předmět výzkumu projevuje. Je si vědom toho, že sociální svět je spoluvytvářen subjektivními významy a zkušeností konstruovanou účastníky sociální situace (8). Pozorování probíhalo v průběhu návštěv rodin a rozhovorů s jednotlivými členy rodiny. Předmětem pozorování bylo celorodinné chování, vzájemná verbální i neverbální komunikace mezi členy rodiny a prostředí, v němž se interakce odehrávaly.

Rozhovor pomocí návodu představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace (8). Sestavila jsem si seznam témat, které je nezbytné v průběhu jednotlivých rozhovorů probrat. Na základě výsledků pozorování a rozhovorů jsem následně vypracovala případové studie čtyř rodin žijících na dávkách sociální pomoci.

Seznam témat použitých v rámci jednotlivých rozhovorů

Rodinné vztahy

Sociální situace

vzdělání

zaměstnání

zdravotní péče

kontakt s okolím

sociálně patologické jevy a trestná činnost

Subjektivní vnímání své životní situace

Plány, ambice, sny

3. 2 Charakteristika souboru

Pro svůj výzkum jsem zvolila soubor čtyř rodin s dětmi žijících v Karlovarském kraji. Další společnou charakteristikou rodin byla skutečnost, že jejich příjem nebo část jejich příjmů tvořily v období delším než jeden rok dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi. Rodiny tvořící výběrový soubor byly vybrány náhodným výběrem. Členové rodin na mé dotazy odpovídali anonymně a dobrovolně. Z důvodu citlivosti osobních dat, byli základní identifikační údaje dotazovaných pozměněny.

4 Výsledky

4.1 Rodina č. 1 Angelika, Boris, Adrian, Štefan

Angelika a Boris spolu žijí deset let. Jejich soužití bylo vždy neformální. Mají spolu dvě děti Adriana a Štefana. Rodina žije v Karlových Varech na soukromé ubytovně.

Rodinná a sociální situace

Borisovi je 41 let, narodil se v Lotyšsku. O své rodině a životě v Lotyšsku odmítá komunikovat. Odchod do České republiky vnímá jako novou, šťastnější životní etapu. V České republice zpočátku pro úřady vystupoval pod jiným jménem, „vypůjčil“ si doklady a jméno svého známého Nikolaje. Až poté, co se o Borise začala zajímat cizinecká policie, odkryl svou pravou totožnost a předložil doklady znějící na jeho skutečné jméno. Boris má základní vzdělání.

Boris: „Tam v Lotyšsku, paní, tam bída, já nechci tam se vrátit. Nechci ani o životě tam mluvit. Zde v Čechách já se dal dohromady, tady ja cítil, že můžu začít nový, lepší život. Doklady zpočátku niet moje, ty byly kamarada. Ja chtěl zůstat v ilegalitě. Ja nepracoval legálně a to byla možnost, jak se ochránit. Pak ale na cizineckej oni zjistili, že to nejsou moje skutečné doklady a ja musel s pravdou ven.“

Angelice je 28 let, narodila se a vyrůstala v Kraslicích. Je nejmladší ze čtyř sourozenců. Angelika je Romka. Angeličina rodina udržuje většinu vztahů s Romy. Mezi Romy má však její rodina nízký status, především proto, že je neschopna zorganizovat si vlastní finance, což vede k dluhům a zabavování majetku. Rodina žila dlouhou dobu v rodinném domku v Kraslicích. Domek koupil Angeličin otec. Angeličin otec se celý život živil jako kopáč. Ze svého výdělku však rodinu nedokázal uživit, a tak byla rodina odkázaná na sociální dávky a příležitostnou pomoc širší rodiny. Otec byl neformální hlavou rodiny, nicméně chod domácnosti i komunikaci s okolím a institucemi zajišťovala Angeličina matka. Matka spravovala

veškeré rodinné finance. Angeličin otec mnohokrát pomohl svým příbuzným tím, že jim nabídl útočiště, když na přechodnou dobu ztratili bydlení. Angeličina matka nedokázala zorganizovat rodinné finance, rodině tak narostly dluhy za nájem a služby spojené s bydlením. Aby se vyhnuli exekuci, prodali Angeličini rodiče rodinný domek a odstěhovali se do Karlových Varů na soukromou ubytovnu.

Angelika: „Dům v Kraslicích museli rodiče prodat, aby zaplatili dluhy. Máma, když dostala peníze od sociálky nám vždycky koupila plno věcí. Táta nechal všechny ty finanční věci na mámu a máma, víte, ona nepřemýšlela, co bude za týden nebo dál, my žili teď. Máma často mluvila o tom, že peníze je třeba utratit, že od toho sou, že nemá smysl je někde schovávat. Tak vznikla situace, kdy bylo třeba zaplatit hodně důležitých věcí a máma neměla peníze. Pak na nás dali exekuci a tak se naši rozhodli dům prodat. Jenomže pak neměli, kam jít. Nakonec našli soukromou ubytovnu ve Varech.“

Jedná se o panelový dům, na každém patře je osm bytových jednotek. Poplatky na této ubytovně jsou stanoveny ve výši 186,- Kč za den na osobu a za každou další osobu 43,- Kč. Zde mají Angeličini rodiče k dispozici jednu místnost s kuchyní a sociálním zařízením. Oba Angeličini rodiče (58 let) jsou ve starobním důchodu. Oba mají zdravotní problémy. Angeličina matka bércové vředy a Angeličina otce trápí časté bolesti zad. Všichni v rodině mají základní vzdělání. Angelika má ve své rodině už od dětství velmi nízký status, byla nejméně oblíbeným dítětem ze šesti dětí. V dětství se cítila v rodině nadbytečná, nepotřebná, nezajímavá. Angelika absolvovala zvláštní školu ukončením 8. ročníku. Škola ji nebavila, často se toulala venku. Rodiče její absence ve škole omlouvali. Největší problémy jí dělalo čtení. Angelika čte velmi pomalu. Nechce působit jako hlupák, proto veškeré písemnosti na úřadech podepisuje, aniž by si je ve skutečnosti přečetla.

Angelika: „Naším bylo jedno, co se mnou bude. Hlavně chtěli, aby to někam dotáhli bráchové. I ségra byla tátova holčička. Po mě chtěli, abych dělala domácí práce. To jestli budu nebo nebudu ve škole, bylo každému jedno. Doma na učení nebyl čas. Tak ani číst pořádně neumím. Nechci vypadat jako dylina, která nic neumí, tak když mi něco dají k podpisu na úřadě, ani to nečtu.“

Ze tří Angeličiných sourozenců nastoupila do odborného učiliště pouze její starší sestra Romana. Školu však nedokončila, neboť v posledním ročníku otěhotněla a provdala se. Manželství nebylo šťastné. Provdala se za muže, který užíval nitrožilně heroin. Dnes je ve výkonu trestu odnětí svobody za krádeže a neplacení výživného. Romana žije i se třemi dětmi u své tchýně. Angeličin bratr po absolvování zvláštní školy ihned nastoupil do práce jako popelář. Poté vystřídal řadu krátkodobých, většinou nelegálních prací. Oženil se a má tři děti. V současné době s nimi žije u manželčiny rodiny na Slovensku. Odchod na Slovensko byl řešením řady dluhů, hlavně na zdravotním pojištění a následné exekuce majetku.

Borise Angelika poznala v šestnácti letech na diskotéce. Borise popisuje jako vysokého, silného a pohledného muže. Mluví o něm jako o lásce na první pohled. Brzy spolu začali žít a narodili se jim dvě děti Adrian (4 roky) a Štefan (2 roky).

Angelika: „Když sem ho poprvý uviděla, to bylo jako blesk z nebe. Takovej krásnej, vysokej mužskej. Tohle byla láska na první pohled. Nemohla sem věřit svému štěstí, když se mnou chtěl tancovat. No a pak sme hned ten první večer šli k němu na ubytovnu.“

Angelika bydlela s Borisem na různých ubytovnách. Nezůstávali dlouho na stejném místě, často se stěhovali. Boris je hodně prchlivý a výbušný, často se opíjí. Stačí malé množství alkoholu, aby nedokázal ovládnout své emoce. Angeliku pak verbálně i fyzicky napadá. Jednou se pokusil ji zabít – pořezal ji nožem na krku. Angelika o těchto napadeních odmítala komunikovat, vždy je popírala. Sousedům a známým tvrdila, že spadla v kuchyni na stůl, kde měla položený nůž nebo že jela na

kole a přepadla na říditka. Vždy také odmítla vyhledat lékařskou či psychologickou pomoc. Sousedé z ubytovny často k jejich hádkám volali policii.

Angelika: „Víte, Boris je horká hlava. A když se napije, je jako když ho posedne čert. Nezná se, je mimo sebe. A já sem ho hodně často popichovala. Tak mi sem tam nějakou vlepil. I teď, když provokuju, tak mi dá facku. A jednou na mě i nůž vytáh a vzal mě jím pod krkem. Pak se strašně vmlouval. On to tak nemyslí, prostě to je ta jeho povaha, nemůže si pomoc. Dřív sem o tom ani mluvit nechtěla. Sousedce, když se ptala na tu ránu na krku sem řekla, že sem spadla v kuchyni na nůž a mámě, že sem spadla na kole. Asi mi nevěřily. K doktorovi sem nikdy nešla. Nechtěla sem, aby měl pak Boris problémy.“

Boris se spojil s partou Romů, kteří vykrádali auta. Postupně si mezi nimi vybuodoval vážené postavení. Minulý rok byl patnáct měsíců ve výkonu trestu odnětí svobody za loupežné přepadení. Potom, co Boris odešel do výkonu trestu se Angelice zhroutil celý svět. Chvíli bydlela i s dětmi v azylovém domě pro matky s dětmi. Nedokázala však dodržovat pravidla pobytu, konflikty s pracovníci azylového domu byly na denním pořádku. Velmi negativně vnímala skutečnost, že dostávala od sociální pracovnice azylového domu 40,- Kč na den. Na toto životní období vzpomíná Angelika velmi nerada. Její situace byla nepříhodná hlavně finančně. Boris nebyl ve výkonu trestu pracovně zařazen, nijak ji a děti nemohl finančně podporovat. Poté, co jí matka poslala určitý obnos peněz, z azylového domu na vlastní žádost odešla. Čtrnáct dní přespávala s dětmi po známých. Pak se Boris vrátil a sehnal pro ně bydlení na soukromé ubytovně, kde bydlí i Angeličini rodiče. Angelika si znovu podala žádost o sociální ubytovnu města, ale protože z minulého pobytu s Borisem zde měli nesplacený dluh 7000,- Kč, nebyla jí ubytovna přidělena. Žádost o ubytovnu si také podala matka Angeliky. Tato žádost zatím nebyla vyřízena. Na soukromé ubytovně Angelika, Boris a jejich dva synové obývají jednu místnost, v níž je umístěna i kuchyňská linka a součástí bytu je také sociální zařízení. Tento byt vybavili nábytkem, který dostali od Angeličiny rodičů. O chod domácnosti se stará

Angelika a pečlivě ji udržuje. Angelika prohlašuje, že ji to těší. Vztahy se sousední rodinou jsou napjaté. Sousední rodina si několikrát stěžovala správci ubytovny na přílišný hluk z jejich bytu. Na rozdíl od ubytovny města, na soukromé ubytovně se Boris a Angelika z tohoto důvodu nebojí vystěhování. To by připadalo v úvahu pouze v případě jejich neplacení poplatku za ubytování. S ostatními rodinami z ubytovny se Boris a Angelika nestýkají. S rodiči se Angelika vídá jen zřídka. Matka občas Angelice finančně vypomůže. Vztahy mezi nimi jsou však velmi konfliktní. Rodiče neschvalují Angeličin současný život a Borise. Vadí jim, že Boris nepracuje a živí se nelegální činností. Jsou přesvědčeni, že Boris jejich dceru stahuje na dno. Angelika při těchto hádkách s rodiči Borise vždy omlouvá a hájí. Hádky končí tím, že Angelika odchází. Se zbytkem své rodiny se Angelika téměř nestýká.

Angelika: „Ted' sem hlavně ráda, že sme dohromady s Borisem a dětma. Na ubytovně je draho. Ale aspoň se tu každej stará sám o sebe. Nikdo na nás nevolá policii. Chtěla sem, aby Borise přijali taky naši. Ale ty už se nezměnej. Není jim dost dobrej. Myslí si, že oni sou něco víc. Matka na Borise nadává v jednom kuse, že je to feťák, kriminálník a táta jen přikyvuje. Chtěli by, abych od něj odešla. Kolikrát sem jim říkala, že je to hodnej chlap, že mě a kluky má rád, přinese domů peníze, ale nemá to cenu. Pak se pohádáme a já odtamtud musím pryč.“

Angelika i Boris mají v současnosti více dluhů, jednak dluží za nezaplacené nájemné v době, kdy bydleli na ubytovně města včetně penále za čtyři roky jeho nesplacení, dále má Angelika dluh asi 50 000,- Kč u zdravotní pojišťovny, kde nenahlásila nástup na mateřskou a rodičovskou dovolenou a dluhy za různá mezidobí od roku 1998, kdy nebyla zaměstnaná ani vedena na úřadu práce jako uchazečka o zaměstnání. Dluhy a exekuce si oba příliš nepřipouští. V jednu chvíli měla Angelika snahu začít je řešit, ale zjistila, že doklady, které po ní chtějí úřady, již z větší části vyhodila nebo ztratila. Hlavní příjem rodiny tvoří státní sociální podpora poskytující částku 11 000,- Kč měsíčně a Borisův příjem z kriminální činnosti.

Boris byl před třemi měsíci propuštěn z výkonu trestu. Pobyt ve vězení pro něj nebyl traumatizující. Našel si tam řadu kamarádů a díky jeho výšce a síle si na něj spoluvězni netroufali. Jediné co mu ve vězení chybělo byla Angelika a děti. Angelice psal alespoň dlouhé dopisy. Boris si v současnosti vyřizuje trvalý pobyt v ČR. Legálně i v budoucnosti odmítá pracovat. Zastává názor, že legální práce pro něj i jeho rodinu není východiskem, musel by dít od rána do večera za minimální mzdu. Boris také přiznává, že má rád nebezpečí. Dříve někdy krátkodobě vykonával nekvalifikované stavební práce. Od toho však již definitivně upustil. V současnosti se seznámil se skupinou Ukrajinců a společně mají rozjednaný „velký kšeft“. O podrobnostech odmítá hovořit. S rodinnými financemi hospodaří Boris. Angelika veškerý příjem ze sociálních dávek předá Borisovi, který jej pak rozděluje podle potřeby. Boris víkendově užívá pervitin. Často pije. Právě Borisovo pití je hlavním důvodem partnerských hádek. Boris nevidí v pití žádný problém, má pocit, že nepije víc než jeho kamarádi. Následnou agresivitu popírá. Boris tvrdí, že nemá žádné zdravotní problémy. Jediné co přiznává je občasná bolest zubů. K zubaři by však nešel. Na otázku proč, odpoví, že v ČR nemá zdravotní pojištění a má strach z bolesti. Lékařskou péči v ČR nikdy nevyhledal.

Boris: „Ja našel v kriminále hodně kamarádů. Všichni tam měli ke mně respekt. Podívejte na mě... nikdo si na mě nedovolil. Ana mě chyběla, psali jsme si dopisy na hodně stran. Teď ja chci tady zůstat natrvalo, slíbili mi zelený pas. Pro mě nemá smysl pracovat na smlouvu. Od rána do večer dít na stavbě můžu kdykoli. Nelegálně pracovat větší zábava. Já se nebojím. S kamarady teď plánujeme balšuju akci.. auta z Německa tady prodat, no bez papírou...Ja mam naše peníze pod kontrolou. Ana neschopna. Vyvolává zbytečné hádky kvůli drogám, alkoholu. Ja nepijem moc, jen o sobotách a nedělích, občas pervitin. No minimálno, já mám vsjo pod kontrolou. Nikdy nepijem tak, abych jí nebo dětem ublížil. Někdy jí dám facku, když si to zaslúží. Někdy celý den kdáká a to mi jde na nervy.“

Angelika před mateřskou dovolenou nikdy dlouhodobě nepracovala. Její nejdelší pracovní poměr trval dva měsíce, pracovala v porcelánce. Důvodem ukončení pracovního poměru ve zkušební době ze strany zaměstnavatele byla podle Angeliky skutečnost, že nezvládala pracovní normu. Podle Angeliky byla pro začátečníka nezvladatelná. Z tohoto důvodu zaměstnavatel propustil i další ženy, které nastupovaly společně s ní. Krátce poté jí bylo úřadem práce zprostředkováno jiné zaměstnání. Jednalo se o úklid v nádražním bistro. Po dvou dnech této práce ji zaměstnavatel propustil. Podle zaměstnavatele přišla Angelika oba dny do zaměstnání o dvě hodiny později a nebyla schopna pochopit, jak se má správně vytírat podlaha. Tento důvod také zaměstnavatel uvedl úřadu práce, kam později volal a na základě toho byla Angelika sankčně vyřazena z evidence uchazečů o zaměstnání. Angelika se na tuto práci těšila, počítala se zlepšením rodinného rozpočtu. Důvody uváděné zaměstnavatelem popírá. Domnívá se, že špatně pochopila čas nástupu do práce, neboť byl uveden pouze písemně na rozpisu, který jí poskytl zaměstnavatel, a který si pořádně nepřečetla. Také podle ní není pravda, že by špatně myla podlahu, neboť je to činnost, kterou doma běžně vykonává a nemá s ní žádné problémy. Domnívá se, že pravým důvodem jejího odmítnutí byl její romský původ. Proti rozhodnutí úřadu práce se neodvolala, protože nevěděla, že má tuto možnost a také nevěděla, jak takové odvolání napsat.

Angelika: „Víte pani, ten mladej kluk byl strašně rychlej. Předal mi nějakej papír, já si ho ani pořádně nepřečetla. Myslela jsem, že mám přijít do práce na osmou. Jenomže když sem tam pak přišla, začal na mě křičet, že sem tam měla bejt v šest. Já byla mimo. Pak mi nechal vytírat podlahu. Druhej den sem přišla v šest. Ale na konci za mnou přišel a řek mi, že je to se mnou hrozný, že už nemusím chodit. Na pracáku mi pak řekli, že mě tam nahlásil, že sem nedokázala vytírat podlahu a přišla dva dny do zaměstnání o dvě hodiny později. Ta pani se o tom se mnou dál odmítla bavit, jen mi řekla, že mě díky tomu vyřadili z pracáku. Myslím, že mě ten kluk vyhodil, protože jsem Romka. Už na začátku mi přišlo, že mu to vadí. Poslali mi pak nějaky papír, ani

sem si ho nečetla. Nevěděla jsem, že bych se proti tomu mohla odvolat, ani bych nevěděla, jak to mám napsat.“

Nástup na mateřskou dovolenou v této situaci vnímala Angelika jako vysvobození. Pozici na trhu práce měla ztíženou jednak jako mladá žena, dále jako Romka a také pro řadu předchozích krátkodobých pracovních poměrů. Pokud by neotěhotněla, začala by pracovat nelegálně. Legální práci si s ohledem na rozsáhlé dluhy a exekuci nemůže dovolit. Svůj zdravotní vztah hodnotí Angelika jako celkem dobrý. Pouze občas jí trápí bolesti hlavy. Pokud se objeví, snaží se je překonat alkoholem. U praktického lékaře v místě současného bydliště není registrovaná. Kdy byla naposledy u lékaře si nepamatuje. Domnívá se, že je to jen vyhazování peněz oknem. Navíc lékařům nedůvěřuje a má z nich strach. Věří v určité rituální praktiky, odmítá prozradit jaké. Zná je od své matky a v jejich rodině jsou předávány z generace na generaci. Angelika chodí nepravidelně k lékaři pouze s dětmi. Děti již absolvovaly jejich věku povinná očkování. Na otázku, co ráda dělá ve volném čase, jaké jsou její zájmy, Angelika odpoví, že nemá na zájmy čas a peníze. Ráda vaří a stará se o děti, aby měly vše, co potřebují. Boris je stále někde pryč. Pokud jdou někam spolu, tak na úřady vyřizovat dávky. Boris na stejnou otázku odpoví, že jeho zájmem je finančně zabezpečit rodinu a něco si při tom užít.

Plány, ambice, sny

Angelika by chtěla hlavně vlastní a větší byt, kam by se celé rodina lépe vešla. Mohli by pak s Borisem uvažovat ještě o jednom dítěti. Chtěla by také, aby se zlepšily vztahy mezi jejími rodiči a Borisem, aby jej akceptovali jako jejího partnera pro budoucí život. Sní o tom, že si Boris najde legální, dobře placenou práci a ona bude moci zůstat s dětmi doma. Věří, že se to Borisovi časem podaří a modlí se za to. O Borisovi mluví jako o vysněném princí, na něhož čekala celý život. Dodává, že ji jen trochu mrzí, že Boris často pije a někdy „ujede“ na pervitinu. Borisovo následné fyzické napadání komentuje slovy, že ona je silná a hodně toho snese. Obdivuje na Borisovi, že si umí zjednat pořádek a to, že jí občas jednu „vlepi“, patří k jeho

mužství. Angelika také dodává, že si to někdy zaslouží. Na otázku čím, odpoví, že jej umí pořádně vyprovokovat třeba tím, že není dobře vytřená podlaha nebo uklizené nádobí. Na Borise je Angelika hrdá i proto, že jí ho kamarádky závidí a pokud jdou spolu po ulici, hodně žen se po něm otáčí. Ve vztahu k dětem by si Angelika přála, aby se oba synové něčemu pořádnému vyučili a aby z nich vyrostli statní a zdraví kluci podobní Borisovi, kteří mnoha dívkám zlomí srdce. Pro rodiče by Angelika chtěla, aby jim vyšla žádost o ubytovnu města, neboť současný nájem je nad jejich finanční možnosti. Také by chtěla, aby se zlepšil zdravotní stav jejích rodičů.

Angelika: „Nechtěla bych si stěžovat, ale nemáme jako rodina žádnou jistotu. Na ubytovně, když nebudeme platit, vyhodí nás. Z toho mám hodně strach. Naši by nás vzít k sobě nemohli. Nechtěla bych dlouho být v téhle nejistotě. Nejvíc bych si přála, abysme měli náš vlastní byt a aby tam měli kluci vlastní pokoj. Mohli bysme pak mít s Borisem další dítě. Kdyby Boris získal dobře placenou práci na smlouvu, naši by se do něj přestali navážet. Chtěla bych, aby mě naši víc respektovali, já si ho vybrala jako muže na celý život, je to moje rozhodnutí a já sem ochotná za to platit. Věřím, že se Borisovi povede sehnat dobrou práci, každý den se za to modlím. Boris byl od začátku můj miláček, můj princ na bílém koni. Předtím, než jsem ho poznala, věděla sem, že někdo takový musí přijít a když sem ho poprvé uviděla, věděla sem, že je to on. Je pravda, že se někdy napije a taky ty drogy. Ale nikdy by si to nepíchal. A když mu pak někdy ujedou nervy, vím, že to tak nemyslí. Jsem silná, nevím, co mi dává sílu, ale hodně toho dokážu snést. Jemu stačí málo a už vyletí, třeba špatně vytřená podlaha nebo umytý nádobí. Mě je ale taky dost. Boris je chlap, kterýho mi ostatní ženský záviděj, otáčejí se za ním na ulici. A kluky miluje.“

Před časem dostala Angelika nabídku občanského sdružení, které se zabývá vzděláváním rizikových skupin obyvatel, absolvovat kurz terénní sociální práce. Jednalo by se o terénní sociální práci převážně s romskými rodinami. Tuto nabídku Angelika dosud zvažuje. Pokud by začala po absolvování kurzu pracovat, musela by dát děti do školky a bojí se, že by se tam dětem nelíbilo. Má také strach, že neobstojí.

Nevěří si, že by se dokázala ještě naučit nové věci. Bojí se rovněž, jak by celou situaci přijal Boris, kterému se s touto nabídkou ještě nesvěřila.

Angelika: „Je to skvělá nabídka, stále o tom přemýšlim. No, ale nevím, co by tomu řekl Boris. Jemu by se to nelíbilo, chce abych byla doma u dětí a starala se o domácnost. Taky se bojím, jestli bych to vůbec zvládla, učit se a tak. Nevím.“

Boris by si také přál, aby se zlepšila ekonomická situace rodiny, hlavně ve vztahu k bydlení. Jeho snem je velký, vlastní byt zařízený moderním nábytkem. Je přesvědčený, že s ohledem na své vzdělání a národnost nemá šanci sehnat dobře placenou legální práci. Přemýšlí tedy o dalších nelegálních akcích jako jediné možnosti, jak vydělat hodně peněz, a zabezpečit tak rodinu na delší dobu. Doufá však, že tato antisociální činnost nebude mít následky pro jeho život v podobě pobytu ve vězení. Boris by chtěl, aby jeho synové měli lepší život než on a Angelika, dosáhli vyššího vzdělání, byli finančně zajištěni. V budoucnu však nevyklučuje založení nové rodiny. Angeliku vnímá spíše jako břemeno, než jako perspektivní partnerku, vadí mu její žárlivost a přehnaná péče o děti.

Boris: „I když tady v Čechách lepší než u nás, moje situace nedobrá. Legalna práca pro mě ne východisko. Ja sem shopny vydělat hodně peněz nelegálno. Pro mě není problém vydělat jeden, dva miliony. Problem je policie, súdy. Ja vím, že mě nevyhostí, mám tu rodinu. Můj život už nebude jiný, ale ja chtěl bych pro děti lepší život, vzdělání, peníze. Angelika, ana niet žena pro mě. Ana moc žárlivá, vyvádí jakmile jiná žena se na mě podívá. Děti rozmazluje, vsjo jim dovolí, moc se jimi zabývá. O domácnost nedobře se stará, je neschopna něco zařídit.“

Výsledky pozorování

Rozhovory s Borisem a Angelikou se odehrávaly v místě bydliště rodiny. Někdy byla zastížena pouze Angelika, někdy jen Boris. Boris mluví se silným ruským akcentem. Angelika často při rozhovoru vařila, utírala nádobí nebo uklízela.

Rozhovorům byli vždy přítomni jejich chlapi. Oba chlapi byli velmi živí, nespoutaní. V průběhu rozhovoru s rodiči se chlapi dokázali bez problému samostatně zabavit, nevyžadovali pozornost dospělých. Starší Adrian se choval k mladšímu Štefanovi velmi protektivně. Adrian je pro mladšího Štefana až rodičovskou autoritou. Rodiče jim ponechávali naprostou volnost, téměř nijak neusměrňovali jejich chování. Co se týče komunikace Angelika i chlapi mlčí, pokud mluví Boris. Angelika mu až nábožně naslouchá. Boris nicméně nemluví příliš často, jeho komunikace je spíše neverbální. Angelika mluví častěji, děti ji přerušují výkřiky a Boris jí také často nenechá domluvit a přerušuje její řeč. Borisova komunikace směrem k Angelice je velmi úsečná, omezuje se většinou na příkazy toho, co je třeba udělat. Angelika jen přikyvuje. Ve vztahu Boris - Angelika má Boris jednoznačně dominantně autoritativní postavení. Angelika však vždy s Borisem nesouhlasí a svůj nesouhlas dokáže verbálně vyjádřit. Boris zaujímá dominantní postavení i v hádce, kterou také ukončuje. Většinou tím, že odejde a silně za sebou zabouchne dveře. Hádky jsem byla svědkem pouze jednou. Jinak při rozhovorech převažovala pozitivní, domácká atmosféra. Prostor, ve kterém rodina žije, je prostor velmi stísněný. Jedná se o jednu místnost vybavenou spoře starým dřevěným nábytkem. Součástí místnosti je i značně opotřebovaný kuchyňský kout. Jídelníček rodiny je velmi skromný. Převažuje masitá, neracionální strava, kterou preferuje Boris. Zelenina a ovoce se v jejich stravě vyskytují minimálně, jen při výjimečných příležitostech (narozeniny, Vánoce). Nákupy potravin obstarává Angelika. Potraviny nakupuje v obchodních domech Kaufland a Albert. Nakupuje převážně zboží ve slevách, v akcích.

Shrnutí

Angelika je mladá, citlivá, nepřilíš sebevědomá žena toužící po lásce a akceptaci. Díky nízkému sebevědomí není Angelika ambiciózní. Ve svém náhledu na sebe i osoby kolem ní je značně poznamenaná svou pozicí v původní rodině. Výsledkem je určité potlačování sebe sama, svých potřeb a názorů, které se projevuje především v partnerském vztahu s dominantním partnerem, jehož si Angelika nereálně idealizuje a jehož patologické chování před druhými i sama před sebou

záměrně omlouvá. Současný život ženy v domácnosti ji ve vztahu k minulým negativním pracovním zkušenostem vyhovuje. Doufá a přeje si zlepšení socioekonomické situace rodiny nikoli však prostřednictvím své aktivity, ale prostřednictvím aktivity svého partnera. Jemu věří, sobě nikoli. I když přemýšlí o možnosti získat vyšší vzdělání a zajímavou práci, strach z vlastního selhání a Borisovy reakce je aktuálně větší než výhody vstupu do zaměstnání. Ve skrytu duše touží po tom, aby se její partner změnil. Angelika neumí hospodařit s penězi, v důsledku toho má řadu dluhů, které nedokáže splácet. Tato skutečnost také přispívá k tomu, že se Angelika brání nástupu do legálního zaměstnání.

Boris se vztahuje více k sobě než k současné rodině. Frustraci z aktuální životní situace řeší útekem k návykovým látkám. Má sníženou schopnost sebeovládání, což má po nadužití alkoholu následky v podobě verbálního a fyzického napadání partnerky. Angeliky si neváží, považuje ji spíše za břemeno, než za oporu. Směřuje proti ní agresivitu plynoucí z frustrovaných potřeb. Boris nemá stabilní práci, žije sebe i rodinu nelegální kriminální činností. Touží po zlepšení socioekonomické situace rodiny a lepším životě pro své děti, nedomnívá se však, že by toho mohl dosáhnout legálně. Je ambiciózní, avšak v rámci své protispolečenské činnosti.

S ohledem na nízký socioekonomický status rodiny, nízkou kvalifikaci, kulturní diverzitu partnerů a Borisovu kriminální činnost je nepravděpodobné, že by se životní situace rodiny v dohledné době zlepšila. Rodině by velmi pomohlo přidělení sociálního bytu, který jí však z důvodu nesplacených dluhů a domácího násilí za účasti policie, nebude městem přidělen. Angeliku by mohlo poskytnutí zpětné vazby ve vztahu k partnerovu psychopatologickému chování motivovat k vyhledání odborné pomoci.

4.2 Rodina č. 2 Marta, Dezider, Juraj, Mário

Marta a Dezider žili ve společné domácnosti sedm let, jejich soužití bylo neformální. Žili společně na území Slovenské republiky v Bánské Bystrici. V červenci minulého roku Marta od Dezidera odešla do České republiky ke svému otci. Po měsíci přijel do České republiky i Dezider. Mají spolu dva syny Mária (5 let) a Juraje (6 let). Děti zůstali měsíc na Slovensku v péči Deziderovi tety. Marta pro děti v srpnu minulého roku přijela a odvezla je do České republiky. V současné době spolu Marta a Dezider nežijí, Marta žije i s dětmi u svého otce v malé vsi u Karlových Varů. Dezider žije u svého švagra v Jáchymově.

Rodinná a sociální situace

Martě je 24 let, narodila se v České republice. Její otec je hluchoněmý. Martina maminka zemřela na infarkt, když byly Martě dva roky. Marta je jedináček. Martin otec absolvoval pomocnou školu (dnes ZŠ, speciální). Poté nastoupil do zaměstnání, pracoval dlouhou dobu jako glazovač v porcelánce. Dnes pobírá plný invalidní důchod 9000,- Kč měsíčně. Po smrti Martiny matky péči o domácnost a Martu převzala její babička, která byla již v té době silně závislá na alkoholu. Martin otec jí předával větší část svého výdělku. Na úhradu dluhů, které vznikly v souvislosti s babiččím pitím padl veškerý rodinný majetek. Rodina žila v bídě. Na dětství Marta vzpomíná nerada, babička ji často urážela, nadávala jí a krutě ji fyzicky trestala.

Marta: „Babička mě neměla ráda. Říkala mi, že jsem k ničemu, nemehlo, malá sviňa, vyžírka. Když bylo nejhůř, brala na mě pohrabáč nebo hůl. Bila mě do zad, přes nohy. Utíkala sem, ale někdy sem utéct nestačila. Pak mě taky nechávala klečít na hrachu. Hodně pila. Brala věci z domu a prodávala je. Otec vydělával, ale to nikdy nestačilo.“

Martin otec se narodil ve smíšeném manželství, jeho matka byla Romka, otec nikoli. Kromě Martina otce měli její prarodiče dvě dcery. Sourozenci (Martin otec a

jeho dvě sestry) zakoupili v roce 1982 společně rodinný domek v malé vsi u Karlových Varů. Tam se také Martina babička, otec i sama Marta po roce 1982 přestěhovali. Domek má dvě patra. V přízemí jsou dva byty, jeden z nich dnes obývá Martin otec společně s Martou a jejími dvěma dětmi a druhý neprovdaná Martina teta Renata. V horním patře bydlí druhá Martina teta Jana spolu se svým manželem a sedmiletou dcerou Erikou. Erika má hemiparetickou spastickou formu dětské mozkové obrny. Jana o ni celodenně pečuje a pobírá příspěvek na péči ve výši 9000,- Kč měsíčně.

Marta zůstala v péči své babičky do doby než vychodila zvláštní školu. Často chodila za školu, měla tedy špatný prospěch a byla ráda, že školu dokončila. Babička nikdy příliš nedbala na hygienu a nevedla k tomu ani své děti a Martu. Marta si tedy neosvojila základní hygienické návyky. Většinu finančních prostředků rodiny utratila Martina babička za alkoholické nápoje. Marta i její otec často hladověli. Rodina z finančních důvodů nevyužívala lékařskou péči. Díky výchovným metodám babičky se z Marty stala plachá, nesebevědomá, přecitlivělá, zakřivená dívka. V patnácti letech po ukončení zvláštní školy se seznámila s Deziderem.

Marta: „Nejsem moc chytrá. Do školy sem moc nechodila, spíš za školu (zasmání). Doma to nebylo dobré. Všude špína. Babičce bylo třeba jedno, jestli sme chodili čistí nebo ne. Nemyli jsme se taky, abysme šetřili vodu. Nikdy sem si třeba nečistila zuby. Nechodili sme k doktorovi, i když ho táta potřeboval. Jídlo taky doma nebylo, měli jsme hlad. Jediné, co babičku zajímalo, bylo pití. Byla na mě přísná. Měla jsem strach. Hodně to teď vidím, že mě ubíjela.“

Deziderovi je 26 let. Deziderovi předci přišli po válce do Čech ze Slovenské republiky a trvale se usadili v Jáchymově. Živili se jako řemeslníci. Deziderovi rodiče jsou smíšeným manželstvím, otec nerom, matka Romka. Deziderova matka měla kromě Dezidera dalších pět dětí a v rodině zastávala výsadní postavení. Deziderova rodina má mezi Romy poměrně vysoký status. Rodina si vždy dokázala zorganizovat finance a nikdy neměla dluhy. Dezider byl nejmladším sourozencem a jako takový

miláčkem celé rodiny, hýčkaný, opečovávaný, rozmazlovaný. Dva z Deziderových sourozenců emigrovali i se svými rodinami do Velké Británie, kde již zůstali. Deziderova rodina má od nich zprávy, že se jim daří docela dobře. Část Deziderovi rozšířené rodiny (jeho dva strýci) zůstala na území Slovenské republiky. Dezider absolvoval základní školu. Ve škole byl poměrně úspěšný, ovládal dobře češtinu. Rodina mezi sebou mluvila česky i slovensky. Po základní škole začal navštěvovat Střední odborné učiliště, obor automechanik v Karlových Varech. Nicméně byl pro neomluvenou absenci ve druhém ročníku z učiliště vyloučen.

Dezider: „Naše rodina patřila vždy mezi romskou elitu. Máma doma vládla, měla všechno perfektně zorganizované. Já jsem byl její drahoušek. Je to jasné, nejmladší kluk. Naše rodina nikdy nikomu nic nedlužila, máma by to nepřipustila. Dva mé bráchové jsou v teď v Anglii a mají se tam dobře.“

Při studiu na učilišti se začal Dezider zajímat o místní dívky. Chodil s kamarády do hospod a na diskotéky. Neměl problém se seznámit, byl extrovertní a komunikativní. Po několika krátkých známostech poznal Martu. Začali spolu chodit. Martě se splnil sen, nemohla uvěřit svému štěstí. Pro Dezidera by udělala cokoli. Dezider měl světlou pleť, byl drobný, mrštný, mluvil krásně slovensky. A navíc vše uměl, vše znal, nic pro něj nebyl problém. Setkání Marty s Deziderovou rodinou neproběhlo dobře. Deziderova matka ji nepřijala, dávala jí za vinu Deziderův odchod z učiliště. Odmítla akceptovat fakt, že Deziderův odchod se odehrál nezávisle na vztahu s Martou. Partneři v té době neměli, kde spolu bydlet. Udržovali tři roky intimní vztah. V osmnácti Marta otěhotněla. Poté přišlo pozvání od Deziderova strýce ze Slovenka, aby Marta s Deziderem přijeli a bydleli u něj v Banské Bystrici. Oba souhlasili a odjeli do Banské Bystrice. Marta byla v té době již v pokročilém stupni těhotenství. Na Slovensku byla Marta velmi nešťastná. Dezider nesehnal žádnou práci a začal hodně pít. Opilý ji ponižoval, urážel, nadával. Urážky a nadávky se vystupňovaly až k fyzickým útokům – fackoval ji, kopal do ní, tloukl ji pěstmi. Jednou jí zlomil ruku, podruhé nohu. Marta si vše nechala líbit, brala to jako svůj

osud a hlavně stále Dezidera milovala. Lékařské ošetření vyhledala jen v nejnutejších případech a vždy uváděla nepravdivé příčiny svých zranění. Na Slovensku se Martě narodil Juraj a rok po něm Mário. U Mária se objevila osteodystrofie a v jejím důsledku problémy v oblasti motoriky. Na základě této Máriovi diagnózy byl rodině poskytován příspěvek při péči o osobu blízkou (dnes příspěvek na péči) ve výši 6000,- Kč měsíčně. Veškeré sociální dávky pobíral Dezider. Příjem rodiny ze sociální dávek se pohyboval okolo 13 000,- Kč měsíčně. Později, když Dezider přestal pobírat rodičovský příspěvek, se příjem rodiny snížil na 10 000,- Kč měsíčně. Finančně rodinu také podporovala širší Deziderova rodina. Martě Dezider předával jen minimum prostředků. Většinu finančních prostředků utratil za alkohol. Marta a děti byli často hladoví. V důsledku Deziderova pití a nedostatečného příjmu vznikla rodině řada dluhů hlavně za nájemné a služby spojené s bydlením, ale v případě Marty i u zdravotní pojišťovny, neboť Marta nebyla evidována na úřadu práce, zdravotní pojištění neplatila a na rodičovské dovolené byl oficiálně Dezider. O děti se vždy starala výhradně Marta. V červenci minulého roku se situace v rodině vyhrotila. Dezider začal ještě více pít a doma se objevil jen zřídka.

Marta: „Život tam na Slovensku je hrozný. To si nedovedete představit, jak se tam žije, tu bídu. Dezider neměl práci, začal pít, každý večer.... Nedal mi skoro nic. Děti měly hlad. Když byl doma urážel, nadával, kopal do mě, fackoval rukama. Byl zlý. Nešla jsem k doktorovi, ani na policii. I ruku a pak nohu mi zlomil. Šla jsem pak k doktorovi, ale něco jsem si vymyslela. Strýc to věděl, řekl mi, že muž má právo si se svou ženou dělat, co chce. Vadilo mu, že Dezider nemá práci. Jeho příbuzní mi dávali jídlo pro děti. Měli jsme dluhy. Dezider nic neplatil. Dávky si nechal napsat na sebe. Vzal mi moje doklady a někam je dal. Pak mi tvrdil, že sem je ztratila.“

Marta za této situace dostala dopis od svého otce, kterému se svěřila s realitou života na Slovensku. Otec jí v tomto dopise nabídl azyl. Na základě tohoto pozvání se Marta sebrala a odešla ke svému otci do Čech. Domnívala se, že by Dezider mohl později přijet i s dětmi za ní a najít si zde práci. Martina babička v době, kdy byla

Marta na Slovensku, zemřela a otcova finanční situace se trochu zlepšila. Marta si v Čechách rychle vyřídila trvalý pobyt, zaregistrovala se na úřadu práce a začala řešit situaci se zdravotním pojištěním. Marta přijela do Čech úplně bez prostředků. Peníze na cestu si musela vyprosít na nádraží. V Čechách jí velmi pomohla její teta Jana. Jana půjčila Martě finanční prostředky na jídlo a základní věci, pomohla jí s vyřizováním dokladů na úřadech. Marta si s její pomocí začala hledat práci. Po měsíci přijel do České republiky také Dezider, děti zanechal i přes Martin nesouhlas na Slovensku v péči své tety. Dezider přijel do Jáchymova a zůstal bydlet u svého švagra. Odmítl si hledat práci v Karlových Varech a asi po měsíci našel zaměstnání v pekárně nedaleko Jáchymova. V současné době zde stále pracuje, jeho čistý příjem je 6000,- Kč měsíčně.

V srpnu minulého roku se Marta vrátila na Slovensko pro děti a přivezla je sebou do České republiky. V současné době žije již čtyři měsíce i s dětmi u svého otce. Dezidera se vydala i s dětmi navštívit do Jáchymova jen jednou. Hledala jej u jeho matky, ta ji však vyhodila z bytu. Marta nestihla poslední vlak zpět do Karlových Varů a byla nucena s dětmi přespát na lavičce na nádraží. Po této události podala návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí (viz příloha č. 4 a příloha č. 5) a ty jí byly rozsudkem soudu svěřeny do péče. Deziderovi bylo s ohledem na jeho nízký legální příjem vyměřeno výživné 1500,- Kč pro obě děti a také dlužné výživné za dobu čtyř měsíců, kdy pobíral sociální dávky, ale Martu i děti nechal zcela bez prostředků. Dezider nechtěl, aby mu bylo soudně vyměřeno výživné, proto před samotným jednáním vyvíjel na Martu psychický tlak, aby podaný návrh vzala zpět. Vyhržoval jí, nadával, poté co neuspěl s agresí, začal Martě slibovat, že si ji vezme, že jí najde práci apod. Marta byla před a v průběhu soudního jednání díky tomuto Deziderovu nátlaku před psychickým zhroucením.

Marta: „Nejprve na mě křičel, abych si nemyslela, že od něj něco dostanu, nadával mi ty huso jedna hloupá, blbá....a pak mě přesvědčoval, že to nemá cenu, protože budeme žít spolu, že si mě vezme a jen co dostane první výplatu najde pro nás ubytovnu a najde mi i práci. Byla jsem z toho psychicky špatná. Nevěděla jsem, co dělat.“

Návrh na stanovení výživného neprovdané matce se Marta rozhodla nepodat. Aby nebyla odkázána jen na výživné od Dezidera, vyplnila s pomocí své tety formuláře žádostí o sociální dávky, konkrétně dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky státní sociální podpory. Dávky pomoci v hmotné nouzi ji však nebudou přiznány, neboť je posuzována společně se svým otcem. Dávky státní sociální podpory nebude dostávat do doby, než bude i Mário přihlášen k trvalému pobytu na území České republiky. Dosud nevyřídila Máriovo (občan SR) přihlášení k trvalému pobytu na cizinecké policii, neboť nemá finanční prostředky na chlapcovi fotografie, které musí připojit k žádosti o jeho trvalý pobyt. V současné době si Marta aktivně hledá zaměstnání. Osobně obešla všechny obchodní domy v Karlových Varech, porcelánky, úklidové firmy. Všichni potenciální zaměstnavatelé ji zatím odmítli. Hospodaří společně se svým otcem. Hlavním a jediným příjmem rodiny je otcův invalidní důchod 9000,- Kč. Martin otec hradí náklady spojené s bydlením ve výši 4500,- Kč měsíčně. Marta, její otec a děti tedy žijí z příjmu 4500,- Kč měsíčně. S penězi hospodaří její otec a teta Jana, která rodinu také finančně podporuje. Marta dostala před měsícem dávku mimořádné okamžité pomoci ve výši 2000,- Kč. Nicméně sociální pracovnice z oddělení hmotné nouze Martě sdělila, že jí již žádné finanční prostředky neposkytne. Toto jednání bylo pro Martu velmi nepříjemné, sociální pracovnice na ni křičela, Marta se pak rozplakala.

Nedávno musela Marta pro velké bolesti zubů vyhledat stomatologa. Stomatolog Martě doporučil, aby si nechala vytrhat všechny zuby. Bohužel na toto lékařské ošetření a zubní protézu nemá Marta finanční prostředky. Pro značný dluh u zdravotní pojišťovny byla již na Martu uvalena exekuce.

V případě jídla je rodina okázaná na potraviny, které Martě, dětem a Martinu otci poskytne teta Jana. Jedná se pouze o základní potraviny. Ovoce, zelenina, maso v jídelníčku rodiny chybí. Děti nechodí z finančních důvodů do mateřské školky. Nemají žádný kontakt s vrstevníky. Dezider Martu a své syny od doby, co žijí v Karlových Varech ani jednou nenavštívil.

Marta: „Nemáme peníze na nic. Všechno stojí peníze - školka, doktor, jídlo. Otec potřebuje drahé léky, ale nemůže si je koupit. Kdyby nám jídlo nedávala teta Jana, asi bysme umřeli hlady.“

Plány, ambice, sny

Marta stále sní o návratu k Deziderovi, neboť Dezider jí v minulosti několikrát slíbil, že jakmile dostane první výplatu zajistí pro rodinu bydlení na ubytovně. Martiným jediným a největším přáním je mít opět úplnou rodinu. Po konfrontaci se svými předchozími slovy o Deziderových verbálních a fyzických útocích, o jeho pití, ekonomické kontrole, jej začne Marta omlouvat výroky „neměl to na Slovensku lehké, nesehnal práci, byl zoufalý“. Marta věří, že nyní by bylo vše jinak, že se Dezider změnil. Sní o tom, že jakmile sežene bydlení pro rodinu, obnoví spolu soužití. Přiznává však, že to není příliš pravděpodobné, vzhledem k Deziderově nízkému příjmu ze zaměstnání. Z tohoto důvodu by chtěla získat nějaké zaměstnání, aby měla nějaký příjem, mohla zabezpečit dětem vše potřebné a začít splácet dluhy na zdravotním pojištění. Marta nevěří, že se jí podaří sehnat zaměstnání, je unavená z neustálého obcházení zaměstnavatelů, které nikam nevede, maximálně k tomu, že jí řeknou, ať se přijde zeptat za týden, kdy je situace stále stejná. Vnímá sama sebe jako hloupou, nepraktickou, naivní. Stejně tak ji vnímá i její teta Jana. Martin otec vnímá Martu podobně, avšak shovívavěji než teta Jana. Jana by chtěla, aby si Marta našla zaměstnání a všemožně jí v tom pomáhá. Obvolává potenciální zaměstnavatele. Poradila Martě, aby při pohovorech s potenciálními zaměstnavateli neuváděla, že má děti. Chtěla by, aby Martiny děti chodily do mateřské školky a aby Marta na děti více výchovně působila. Vadí jí, že děti Martu nerespektují. Jana i Martin otec by chtěli,

aby se Marta definitivně odpoutala od Dezidera, kterého považují za povaleče a příživníka, který Martu stahuje na dno. Jana a Martin otec také Martu chránili v době před soudním jednáním o výchově a výživě. Dezider tenkrát přijel za Martou, stál před jejich domem a Martu verbálně urážel. Jana a Martin otec nechápou, proč Marta stále uvažuje o návratu k Deziderovi.

Jana: „Někdy pochybuji, že je normální. To už je naprostá závislost na tom chlapovi. Vyprávěla nám, jak se k ní choval na Slovensku. Nevidím žádnou změnu v tom, jak se k ní chová teď. Minulý týden přijel až k nám před dům a vyhrožoval jí. Vyšla jsem ven a řekla mu pěkně od plic, co si o něm myslím a že pokud neodejde, zavolám policii. Pak odešel. A potom mi přijde bratr říct, že by se stále k němu chtěla vrátit. Nechápu to, zlobím se na ni kvůli tomu.“

Dezider by chtěl najít lépe finančně ohodnocené zaměstnání a vlastní bydlení. Bydlení u švagra není špatné, ale chtěl by mít vlastní soukromí. Čeká, až dostane prostředky z prodeje bytu po strýci, jedná se o 60 000,- Kč. Ty by pak chtěl investovat do koupi nového bytu v Jáchymově. Jinak si dopředu nic neplánuje, žije přítomností. Od Marty vnímá jako podraz, že podala návrh na vyměření výživného. Snažil se tomu zabránit, ale nepovedlo se mu to. O děti se starat nehodlá. Domnívá se, že je to pouze ženská záležitost. Děti chtěla mít Marta, tak by se o ně měla také starat. Nechápe, proč by měl Martu a děti finančně podporovat on, toto by podle jeho názoru měla být starost státu. Martu a děti si v žádném případě nechce uvázat na krk, takových žen jako je ona, může mít několik. Uvažuje o novém vztahu. V takovém případě by si již dal pozor, aby „ta holka“ byla na úrovni a ne jako Marta.

Dezider: „Marta se musela zbláznit, že podala ten návrh. Udělal jsem maximum, abych ji od toho odradil. Nasliboval bych jí modrý z nebe, abych nemusel platit. Ale dopadlo to, jak to dopadlo. O děcka se starat nechci. Chtěla je Marta, tak ať se o ně stará. A když na ně nemá peníze, ať se o ně postará stát. Stejně to na mě všechno navlíkla. A ten podraz, co na mě vymyslela s tím výživným. Ale to nemá ze své debilní

hlavy. Už vo ní nechci nic slyšet. To by mi ještě chybělo, uvázat si zase na krk tu pipku. Stačilo mi to na Slovensku. Kdybyste slyšela furt to její kňourání. Takovejch jako vona můžu mít na každým prstu deset. Holt si bude muset na šukání sehnat někoho jinýho... Ale jo, klidně bych šel do novýho vztahu, ale ne s holkou jako je Marta. To by musela být holka na úrovni, hlavně mít nějaký prachy. Ne balvan na noze jako Marta.“

Výsledky pozorování

Rozhovory s Martou se odehrávaly v rodinném domku u Martina otce. Dále jsem měla možnost hovořit s Martiným otcem a Martinou tetou Janou. Rozhovorům byly přítomny děti. Děti se v průběhu našeho rozhovoru honily, různě pošťuchovaly, občas do sebe také kopaly, jednou Juraj kopl také do Marty. Marta chlapce občas okřikla, jinak jim ponechávala volnost. Marta při našich rozhovorech klidně seděla na pohovce. Někdy byl rozhovoru přítomen i Martin otec. Marta s ním komunikovala znakovou řečí. Moji řeč Martin otec odezíral ze rtů nebo jsme spolu komunikovali neverbálně gesty a mimikou. Marta, děti a Martin otec obývají byt o velikosti 2+1. Místnosti bytu jsou velmi prostorné, nechybí zde kuchyň a sociální zařízení. Byt je velmi skromně vybaven jen nejnutnějším nábytkem. Na podlaze je linoleum. Marta i její otec byli vždy při rozhovorech velmi špinaví (myjí se jednou za měsíc, aby ušetřili za vodu). Jídelníček rodiny, jak již bylo uvedeno výše, je velmi chudý. Marta, její otec i děti jsou pro nedostatek finančních prostředků odkázáni na potraviny, které jim poskytne rodina tety Jany. Jedná se o základní potraviny – chleba, mouku, cukr, sůl. Marta chodí nakupovat s tetou Janou. Jednoho z těchto nákupů jsem měla možnost se zúčastnit. Marta dávala do košíku pouze sladkosti pro děti, nedívala se na cenu. Jana ji v tomto korigovala. Většinu potravin, které Marta dala do košíku vyndala a nahradila je jinými, levnějšími. Teta Jana je tím, kdo v rodině rozhoduje. Je to dáno skutečností, že rodina je z velké části závislá na finančních prostředcích, které jim teta Jana poskytne. Jana většinou Martě sděluje, co by měla udělat. Jedná se o praktické rady. Marta jen mlčky poslouchá a přikyvuje, stejně tak přikyvuje Martin otec. Jana také občas výchovně koriguje děti. Pokud hodně zlobí a křičí, posílá je

klečel do kouta v rohu místnosti. Děti mají z tety Jany strach a respekt. Matku poslechnou jen někdy a na chvíli. Martina otce úplně ignorují. Komunikace mezi Martou a jejím otcem je zčásti telepatická, zčásti znakovou řečí. Znakovou řečí s Martiným otcem komunikuje také teta Jana.

S Deziderem se uskutečnil pouze jeden rozhovor. Sešla jsem se s ním v kavárně. Dezider byl ve velké psychické tenzi. Rozhovor byl krátký, Dezider při něm verbálně urážel Martu a její rodinu. Cítil se jejím jednáním a jednáním její rodiny uražen a poškozen. Na židli v kavárně zaujal sebevědomý postoj – byl rozvalený, měl roztažené nohy a ruce v kapsách od kalhot. Dezider mě při rozhovoru často nenechal dořici otázku, o určitých tématech odmítl komunikovat.

Shrnutí

Marta je velmi plachá, nejistá, nesebevědomá mladá žena. Martino extrémně nízké sebevědomí a nejistota pravděpodobně vyplývá z výchovného působení její babičky. Martin nedostatek sebevědomí je v naprostém rozporu s přebytkem sebevědomí muže, kterého si vybrala jako svého životního partnera. Marta od tíživé reality a problémů utíká do snů a přání. Naprosto zidealizovaně, nerealisticky vnímá svého partnera i dosavadní život s ním. Verbální a fyzické útoky partnera při vzájemném soužití nevnímá patologicky, ale jako něco, co je přirozenou součástí partnerského života. Martino lpění na partnerovi a patologickém vztahu k němu za jeho současného odmítání její osoby a dětí lze označit za psychickou závislost. Marta není ambiciózní. Pozitivním prvkem v Martině životě je její otec a teta Jana, kteří jí pomáhají vnímat reálnou situaci a řešit problémy. Největším současným problémem Martiny rodiny je nedostatečný příjem a Martiny dluhy. Marta má také díky své plachosti a nízkému vzdělání problémy při vyřizování sociálních dávek a nedokáže dostatečně prosadit svá práva (např. Martina sociální pracovnice pro oblast sociálních dávek v hmotné nouzi prohlásila, že Martě již žádné finanční prostředky neposkytne. Marta se s tímto prohlášením spokojila, nezeptala se na důvody tohoto postoje sociální pracovnice, nevyžádala si formulář žádosti o dávku mimořádné okamžité pomoci). V důsledku příslušnosti k romskému etniku, nízkému vzdělání, pohlaví a

skutečnosti, že je svobodná matka se dvěma dětmi má Marta velmi ztíženu situaci na trhu práce. Navíc Marta preferuje život ženy v domácnosti, její motivace jít do zaměstnání je nízká, související s aktivitou tety Jany v tomto směru a současnou neutěšenou finanční situací. V Martině situaci je však nalezení zaměstnání jediné východisko, jak dlouhodobě finanční situaci rodiny vyřešit. Martinu situaci by však mohl vyřešit pouze příjem z neoficiálního zaměstnání, oficiální příjem by byl brzy zabrán v rámci exekučního řízení.

Dezider je extrémně sebevědomý muž, který přehnaným sebevědomím zakrývá vnitřní nejistotu. Frustrace ze současné situace (dluhy, rozpad rodiny) zahání alkoholem. Následnou agresivitu směřuje vůči partnerce, která jej svou naivitou, plachostí a bezbranností provokuje, irituje. Marty si jako partnerky neváží, do budoucna s ní ani s dětmi již ve svém životě nepočítá. Chce se zbavit jakékoli zodpovědnosti rodičovské i partnerské. Dezider má legální zaměstnání, zatím je však stále ve zkušební době. Jeho příjem ze zaměstnání je velmi nízký. Dezider sní o lépe placeném zaměstnání a vlastním bytě. Zatím však v tomto směru nevyvíjí žádnou aktivitu.

Partneři v současné době nežijí pohromadě. Marta žije s dětmi u otce a jeho sester ve více u Karlových Varech. Dezider žije u svého švagra v Jáchymově, o společné budoucnosti s Martou již neuvažuje. Obnovení soužití s Deziderem je naopak největším Martiným přáním. Rodina by potřebovala pomoc z vnějšího prostředí, konkrétně pomoc při hledání zaměstnání pro Martu, s vyřízením trvalého bydliště pro Juraje, s vyřízením dávek pomoci v hmotné nouzi, splátkového kalendáře na Martiny dluhy u zdravotní pojišťovny a pomoc při řešení dalších návazných problémů. Dlouhodobě je současná situace rodiny bez pomoci zvenku neudržitelná. Jedním z možných řešení by byl pobyt Marty a dětí v azylovém domě pro matky s dětmi v tísni. Marta by pak přestala být společně posuzována se svým otcem a měla nárok na větší finanční podporu od státu, která by jí nebyla zabavena v rámci exekuce a také by mohla řešit návazné problémy za pomoci sociální pracovnice azylového domu.

4.3 Rodina č. 3 Eva, Václav, Michaela, Jiří a Kamila

Eva a Václav jsou manželé patnáct let. Mají tři děti – osmnáctiletou Michaelu, patnáctiletého Jiřího a dvanáctiletou Kamilu. Václav je biologickým otcem Jiřího a Kamily, ale není biologickým otcem Michaely. Otcovství Václava k Michaely bylo uznáno souhlasným prohlášením rodičů na matrice. Rodina bydlí na okraji jedné z městských částí Karlových Varů v rodinném domku.

Rodinná a sociální situace

Evě je 39 let, narodila se a vyrostla v Karlových Varech. Eva má jednoho sourozence, bratra Jana. Na své dětství nevzpomíná ráda, neboť matka i otec byli často opilí. Doma nebyla příjemná atmosféra, rodiče se hádali, Eva z domova utíkala. Někdy byla pryč i týden. Přespávala většinou na nádraží, v létě na lavičce v parku.

Eva: „No, u nás taky nebylo doma všechno ideální. Rodiče byli věčně v hospodě, ale pili i doma. Nebylo mi tam s nima dobře. Kolikrát jsem radši přespala na lavičce v parku nebo na nádraží než, abych šla domů. Ne, neměla jsem pěkné dětství.“

Eva má základní vzdělání. Škola ji nebavila. V sedmnácti letech měla prvního partnera. Následovaly další přechodné krátkodobé známosti. S jedním z mužů Eva ve 21 letech otěhotněla. Michalka se narodila v červnu roku 1989 a v říjnu stejného roku Eva nastoupila nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody v délce trvání 10 měsíců za příživu. O Michaelu se v době, kdy byla Eva ve výkonu trestu, starali rodiče Evy. V roce 1990 byla Eva propuštěna na amnestii, sehnala si zaměstnání jako uklízečka v lázních a byt o velikosti 2+1. Převzala pak Michaelu zpět do své péče. V té době se seznámila s Václavem.

Václavovi je 49 let. Je jedináček. Svě mamince se narodil na tehdejší dobu pozdě ve 29 letech. Byl tzv. „vymodleným“ dítětem. Václavova maminka pracovala jako učitelka v mateřské školce a jeho tatínek byl vyučený elektrikář. Václavovi rodiče svépomocí postavili rodinný domek na okraji Karlových Varů. Na své dětství Václav

vzpomíná velmi rád. V domácnosti vládla pevnou rukou maminka. Maminka rozhodovala o pro rodinu podstatných věcech. Václavův otec ji velmi obdivoval a naprosto její rozhodnutí respektoval. Podle Václava měli šťastné manželství.

Václav: „Na dětství mám pěkné vzpomínky. Hlavně na maminku. Měl jsem ji moc rád. Chtěla, aby ze mě vyrostl slušný člověk. S tátou se měli velmi rádi. Táta ji obdivoval. O důležitých věcech rozhodovala samozřejmě maminka a otec její rozhodnutí naprosto uznával.“

Václavova maminka chtěla, aby se Václav dostal na vysokou školu. Bohužel Václav měl problémy s učivem už na základní škole. Nicméně byl velmi manuálně zručný, vynikal nad ostatními spolužáky v pracovní výchově. Po základní škole Václav vystudoval střední odborné učiliště v oboru zámečnick. Vzal tím sice za své sen jeho maminky, ale Václav byl na učilišti šťastný. Po vyučení ihned nastoupil do zaměstnání jako provozní zámečnick v jednom průmyslovém podniku. Po práci chodil s kolegy na pivo do místní putyky „U Pelikána“ a zde poznal Evu.

Václav a Eva spolu nějakou dobu udržovali jen intimní vztah. Eva měla také jiné partnery. Po určité době Eva otěhotněla a Václav ji požádal o ruku. Uzavřeli manželství a začali společně žít v domku Václavových rodičů. Václavův otec v té době již zemřel. Horní patro domku obývala Václavova maminka a v přízemí bydleli Václav, Eva, Michaela a Jiří. Eva přemluvila Václava, aby uznal otcovství k Michaela souhlasným prohlášením na matrice. Michaela považovala za svého otce vždy Václava. Svého biologického otce nikdy nepoznala. Byl jím jeden z mužů, s nímž Eva krátce udržovala intimní vztah před svatbou s Václavem. Eva ani po svatbě nezměnila svůj způsob života. Určitá období hodně pila. Jednalo se o kvartální pití. Eva nikdy nepila doma. Nechtěla, aby se o jejím pití dozvěděla Václavova matka. Chodila do jedné z hospod blízko jejich bydliště.

Eva: „Nechtěla jsem, aby věděla, že piju. Ta by mě okamžitě vyhodila z domu. Namazala jsem se v Pelikánovi a cestou domů to pak ze mě postupně vyprchávalo.“

Evina zaměstnání byla vždy jen krátkodobá. Končila většinou tak, že se Eva den předtím opila a druhý den ráno nepřišla do práce. Domácnost i hospodaření s penězi Eva zvládala s přispěním Václavovi matky. Ta ji také donutila, aby se vždy po skončení pracovního poměru přihlásila se na úřadu práce. Václavova maminka rodině finančně vypomáhala. I když byla v důchodu, stále na zkrácený úvazek pracovala v mateřské školce. Michalku, Jiřího a později i Kamilu doprovázela do školy a také je vyzvedávala. Všechny děti měly babičku velmi rády. Po její smrti zůstala rodina dál žít v domku, který zdědil Václav. Na Evinu žádost se pak rodina přestěhovala do horního patra a do přízemí se nastěhoval Evin bratr. Eva i Václav doufali, že takto ušetří část finančních prostředků, neboť část nákladů na bydlení bude hradit Evin bratr Jan. Tímto způsobem chtěli rodiče vyřešit své finanční závazky, neboť si vzali několik půjček na vybavení domácnosti. Situace však dopadla naprosto opačně. Jan rodinu ještě více zadlužil, protože svou část nájmu a služeb platil velmi nepravidelně. Když jej po šesti měsících Václav z domku vyhodil, vznikl již rodině dluh 40 000,- Kč. Dluhy rodiny Václav splácí do současnosti. Stále pracuje na pozici provozní zámečnick v průmyslovém podniku, do něhož nastoupil po ukončení školy. Dosahuje příjmu ze zaměstnání cca 10 000,- Kč čistého. Měsíční splátky dluhů rodiny činí 7000,- Kč. Eva byla do minulého měsíce v evidenci uchazečů o zaměstnání, nevznikl ji nárok na podporu v nezaměstnanosti. Minulý měsíc se měla dostavit na úřad práce, na tuto návštěvu však zapoměla a byla z evidence na šest měsíců vyřazena. Po čtrnácti dnech si našla nelegální práci jako pomocná uklízečka v jednom hotelu v Karlových Varech. Dosahuje z této nelegální práce příjmu 3000,- Kč měsíčně. Zatím si Eva neplatí zdravotní pojištění, nepovažuje to za důležité.

Eva: „Vim, že bych konečně měla zajít na zdravotní pojišťovnu a vyřídit si to. Ale zatím jsem nebyla schopná se k tomu dostat. Nemyslím, že by to bylo nějak zvlášť důležité.“

Rodiče také pobírají dávky státní sociální podpory ve výši 3900,- Kč měsíčně. Václav někdy chodí do práce i v sobotu, aby trochu zvýšil rodinný příjem. S penězi hospodaří rodiče společně. Eva disponuje Václavovou platební kartou, zabezpečuje někdy nákupy pro domácnost. Chod a údržbu domácnosti zabezpečují Václav a děti. Vaří většinou Václav. Děti mají domácí práce mezi sebou rozděleny. Kamila žehlí, luxuje, utírá prach. Jiří má na starosti praní prádla a oblečení, myje a utírá nádobí. Pokud Eva nemá na nákupy náladu, nakoupí a myje podlahu v kuchyni.

Do patnácti let zastávala hlavní díl domácích prací v rodině Michaela. Pak se Michaela seznámila se svým současným přítelem Petrem a po dohodě s Václavem a Evou začali samostatně žít v přízemí rodinného domku, které bylo po Janově odchodu neobydlené. S rodiči Michaela v té době udržovala minimální kontakt. Naopak oba sourozenci u Michaely a jejího přítele trávili hodně času. V osmnácti letech se Michaela od rodiny definitivně odstěhovala do Sokolova, kde žije s Petrem v panelákovém bytě o velikosti 3+1. Michaela studuje soukromou střední ekonomickou školu. Od rodičů od patnácti let nedostává žádné prostředky, finančně ji podporuje pouze její přítel. Jiří s Kamilou ji občas v Sokolově navštíví.

Eva i Václav přiznávají, že jejich partnerský vztah není příliš harmonický, často se hádají. Eva totiž občas vybere ze společného účtu peníze a zamíří do hospody. Její pití je v poslední době intenzivnější, nelze mluvit o kvartálním alkoholismu. Eva chodí do hospody obden a často se domů vrací až v ranních hodinách. Několikrát se také stalo, že se Eva vrátila až po dvou dnech. Když se to stalo poprvé, měli děti i Václav o Evu velký strach. Ten se poté, co se Eva vrátila a nedokázala vysvětlit, kde byla, změnil u Václava ve vztek a oba se pohádali. Od té doby se tato situace několikrát opakovala a skončila vždy hádkou mezi manželi. Většinou se Eva s Václavem usmíří hned na druhý den po společně stráveném večeru. Václav Evě vše odpustí. Eva poukazuje na skutečnost, že po letech soužití ví, co na Václava platí. V rodině rozhoduje Eva. Václav její rozhodnutí naprosto respektuje. Eva připouští určité problémy s alkoholem. Domnívá se však, že je má pod kontrolou. Nikdy neuvažovala o vyhledání odborné pomoci. Od známých slyšela o skupině

Anonymních alkoholiků, ale nemyslí si, že by na tom byla tak špatně, že by tuto pomoc potřebovala.

Eva: „Nemyslím, že bych s tím měla takový problém. Mám pití pod kontrolou. Taky si nemyslím, že bych se potřebovala léčit, tak špatně na tom rozhodně nejsem. Navíc někteří moji kamarádi byli v nějaký poradně a vůbec jim to nepomohlo.“

Václav vnímá Evino pití jinak. Je přesvědčen o tom, že Eva namísto, aby své problémy řešila, utíká před nimi k alkoholu. Byl by rád, kdyby se Eva postavila problémům čelem. Respektuje fakt, že to Eva v aktuální situaci nedokáže. I do budoucna se s Eviným pitím smířil, stejně jako se smířil s Evinou občasnou nevěrou.

Václav: „Eva by nějakou pomoc asi měla vyhledat. Já jí to říkam pořád, že nemá smysl takhle před problémy utíkat, že je třeba je řešit. Eva to nedokáže. Je to její rozhodnutí a já s tím nic nenadělám. To je jako s těma jejíma úletama. Na druhou stranu je pravda, že to pití poslední dobou hodně omezila, myslím, že se dala doporádku.“

Dětem hádky rodičů velmi vadí, mají z nich strach. Bojí se, aby se rodiče nerozešli. Většinou se hádky rodičů odehrávají večer v kuchyni a děti je slyší, i když si pustí hlasitěji televizi. Kamila někdy začne plakat a Jirí ji utěšuje. Při jedné z hádek se Kamila sebrala a utekla ke kamarádce. Eva s Václavem to nezaregistrovali. Kamarádčina maminka pak telefonovala Evě a Václavovi, aby si pro Kamilu přijeli. Michaela dokud bydlela s rodinou nechávala při hádkách rodičů Jiřího a Kamilu u sebe přes noc. Hádky rodičů nesnášela. V současnosti je z tohoto důvodu ráda, že s nimi nebydlí. Domnívá se, že příčinnou neshod mezi rodiči je matčino dlouhodobé pití.

Asi před půl rokem si Eva našla milence, nezaměstnaného Roma jménem Milan, který je v částečném invalidním důchodu. Eva mu chodila nakupovat a vařila mu. Milan ji finančně podporoval. Často Evu také navštěvoval doma v dopoledních

hodinách, kdy byl Václav v práci a děti ve škole. Později Eva seznámila Milana s Václavem i dětmi. Milana jim představila jako svého kamaráda. Vztah Evy a Milana skončil před dvěma měsíci, neboť Eva Milanovi vzala platební kartu a vybrala z ní částku 20 000,- Kč. Milan se pak spojil s Václavem a požadoval po něm tyto finanční prostředky. Václav se s Milanem dohodl na měsíčních splátkách a Milan mu na oplátku přislíbil, že věc neohlásí policii.

Václav o sobě tvrdí, že je cholerik, snadno a rychle se rozčílí, ale stejně rychle se dokáže uklidnit. Má problémy s vysokým krevním tlakem. Na hypertenzi užívá léky, ale velmi nepravidelně. Nedodržuje lékařské kontroly. Eva se cítí být zdráva. Má však problém se zuby. Nikdy nebyla u stomatologa. Ve 39 letech má celkem tři dolní zuby, všechny viklající se a zkažené. Uvažuje o návštěvě stomatologa již 10 let, ale nikdy se k ní neodhodlala. Stav svého chrupu vnímá jako problém hlavně v souvislosti s hledáním zaměstnaní. Eva se domnívá, že to může být jeden z důvodů, proč nemůže sehnat práci. Nicméně strach z lékařského ošetření chrupu je u Evy větší než nevýhody současného stavu. Jiří i Kamila mají také zkažený chrup. Rodiče s dětmi nikdy nenavštívili stomatologa. Kamila byla od kojeneckého věku často nemocná se záněty dýchacích cest. Následně bylo Kamile diagnostikováno astma bronchiale a byla zahájena inhalační kortikoidová léčba. Na lékařské kontroly chodila Eva s Kamilou nepravidelně, léky užívala Kamila také velmi nepravidelně. V současné době Eva s Kamilou do alergologické poradny nedochází. Děti dochází pouze na preventivní prohlídky ke své ošetřující lékařce. Na tyto prohlídky k dětské lékařce je doprovází Václav.

Kontakt s institucemi (škola, lékař, úřady) zajišťuje Václav. Se sousedy rodina neudrhuje žádný kontakt. Václav je označuje jako zbohatlíky a o jejich příbytcích mluví jako o vilách. Oba se shodují, že jejich sousedé žijí v jiném světě, který je jim vzdálený. Navázat s nimi kontakt se nikdy nepokusili. Eva má několik kamarádů, s nimiž se vídá při pravidelných setkáních v hospodě „U Pelikána“ a kteří jí občas dohodí nějakou nelegální práci. Se svou původní rodinou se Eva nijak nestýká.

Eva: „Nikdy nás to ani nemrzelo, že se s nima nestýkáme. Jsou to snobové. Mají nosy nahoru. Václav je v tom se mnou za jedno. To radši zajdu na jedno do Pelikána, kde sou alespoň normální dobrosrdeční lidi, který mě vyslechnou a taky mi občas dohodí nějakou práci.“

Plány, ambice, sny

Eva by si přála, aby měli jako rodina víc peněz a konečně se dostali z dluhů. Přála by si také, aby Václavovi ve stávajícím zaměstnání přidali a aby ona sehnala dobře placenou práci. Před časem jí kamarádka nabízela práci na šachtě. Evu by tato práce lákala hlavně kvůli výdělku 15 000,- Kč měsíčně. Tvrdí o sobě, že se nebojí těžké práce. Manželství s Václavem považuje celkem za bezproblémové. Mrzí jí jen hádky s ním. Ke každému manželství ale podle ní takovéto hádky patří, žádný vztah nemůže být ideální. Občasné úteky od rodiny potřebuje ke svému životu, jinak by se zbláznila. Nechce si připadat rodinou svázaná. Mluví o pocitech úzkosti, které má pokud je dlouho na jednom místě. O těchto svých pocitech s Václavem nemluví. Přála by si, aby jí víc respektoval, chápal a aby ji chápali i děti. Odchod Michaely byl podle ní pro rodinu přínosem, Michaela ponoukala děti i Václava proti ní. Chtěla by, aby jí Václav přestal vyčítat pití a přestal zbytečně žárlit na jiné muže, kteří v jejím životě nic neznamenaají. Václav musí respektovat její právo na to mít přátele. Nechce se cítit vina za to, že on není společenský a raději sedí doma. Co se týče dětí, Jiřímu by přála, aby se dostal na SOU a vystudoval jej. Nicméně má obavy z toho, že pobyt chlapce na internátu bude pro rodinu příliš finančně náročný. Mluví také o tom, jak je to teď s Jirkou těžké, protože dospívá a bezdůvodně se uráží a vybuchuje. U Kamily má Eva pocit, že je brzy na nějaké plány do budoucna. Michaela si zařídila život po svém, nechce jí do něj mluvit.

Eva: „Problém je, že splácíme dost dluhů. Ale už je to lepší než dřív. S manželem máme ideální vztah. Někdy se sice pohádáme, což mě mrzí. Ale to k manželství podle mě patří. Nesnáším připadat si ve vztahu svázaná, potřebuju změnu. Tak jsem občas i s jinými. Manžel o tom ví, už mu to snad ani nevádí, zvykl si na to. S Milanem se znali

osobně. Ale občas kvůli tomu zbytečně vyvolává hádky. A děti jsou samozřejmě na jeho straně. Chtěla bych, aby mě víc chápali. Hlavně, aby Václav tolik nežárlil. Nechci pak mít pocit, že jsem doma vyvolala dusnou atmosféru.“

Václav by si také přál, aby se zlepšila finanční situace rodiny. Současné zaměstnání ho baví a naplňuje. Domnívá se, že je zaměstnavatelem uznáván jako odborník ve své profesi. Zaměstnavatel také oceňuje jeho pracovní nasazení. S ostatními kolegy má dobré vztahy. Neuvažuje o změně zaměstnání. Doufá, že mu od začátku příštího roku bude zvýšena mzda. Mrzí jej, že Eva nemůže sehnat práci. Uznává, že Eva má jako žena mnohem horší pozici na trhu práce. Je rád, že sehnala alespoň současnou nelegální práci. Chtěl by, aby Eva byla zodpovědnější - šla se ihned po ztrátě zaměstnání evidovat na úřad práce, aby chodila dřív domů, aby nevysedávala tak často v hospodě. Přál by si také, aby Eva omezila pití. Má ji ale rád, bere ji takovou jaká je, nechce ji nijak měnit. Václav sní o tom, jak by bylo potřeba vylepšit bydlení. Doufá, že se mu některé změny po čase podaří zrealizovat s minimem finančních prostředků. Při otázkách na děti Václav mluví hlavně o Kamile, kterou označuje svým „miláčkem“. Chtěl by na rozdíl od Jiřího, aby zůstala co nejdéle doma. Minulý týden požádala Václava o nové kolo, Václav věří, že na něj z dalších dvou výplat ušetří. Odchod Michaeli Václava mrzel, ale uznává, že už je dospělá a bylo na čase, aby začala žít svůj vlastní život. Michaelu nikdy moc nechápal, nerozuměl jí. Důvodem jejich určitého odcizení je podle Václava skutečnost, že není Michaeliným biologickým otcem.

Václav: „Kdyby ještě Eva sehnala práci...Ale pro ženskou je to těžší najít si práci. Na pracáku jí nenabídli vůbec nic. Ještě, že jí kamarádka sehnala tu brigádu v hotelu. Měla by ale víc myslet na rodinu. Šve mě, jak mi lže. Kolikrát mi řekla, že se zaevidovala na pracáku a pak sem zjistil, že tam vůbec nešla. Musim všude chodit s ní, když chci, aby něco vyřídila. Je to všechno tím pitím. Doma by taky mohla bejt včas a nevysedávat pořád v hospodě.Je ale zase pravda, že poslední dobou pítí

hodně omezila, bylo by dobrý, kdyby v tom pokračovala. Nechci ji ani někam násilím tlačit, nějak ji měnit.“

Jiří by se chtěl dostat na SOU obor kuchař-číšník, neboť se tam také hlásí všichni jeho kamarádi. Těší se, že bude bydlet na internátu. Plánuje, že bude jezdit domů na víkendy. Nemyslí si, že se mu bude stýskat. Bojí se jen, aby mu rodiče dávali dost peněz. Má teď nejradši kamarády. Tvrdí, že rodiče mu nerozumí a ani jej nemohou pochopit. Jeho velkým snem je pobyt u moře. Každé prázdniny závidí svým kamarádům, kteří jezdí s rodiči k moři. On tráví celé prázdniny doma. Přál by si, aby rodiče měli víc peněz, aby maminka nechodila tak často do hospody a aby se pak s tátinkem nehádali. Hádky rodičů Jiří vnímá jako důsledek matčina pití. Dříve si přál hodně vlastní pokoj, ale teď, když za krátkou dobu odejde na internát, už po něm netouží. Až vystuduje chtěl by pracovat jako kuchař v nějakém velkém hotelu.

Jiří: „Jo, těším se až budu na intru. Budou tam všichni kluci od nás ze třídy. Takhle jsme se domluvili....Doma mě nebudou postrádat. Bojím se, jestli mi naši budou dávat dost peněz. S našima si nerozumím, hádáme se s mámou. Nechci, aby pila a aby se pak s tátou hádali. Chtěl jsem jí zadržet, než šla do hospody, ale nemělo to smysl. Máma se už asi nezmění a tátovi už nevěřím, že s tím něco udělá. Naslibují toho vždycky tolik, ale nic nesplní. Kamila je ještě moc malá, aby to pochopila...Moc bych chtěl jet k moři, ale už jsem se smířil s tím, že se tam nikdy nepodívám. Celý prázdniny jsem doma. Nikdy jsme nikde nebyli. Máma řekla, že na to nejsou peníze. Dřív jsem si přál vlastní pokoj, ale teď už je mi to jedno, budu mít pokoj s klukama na intru. Až dodělám školu, chtěl bych pracovat jako kuchař v jednom z těch velkých hotelů tady ve Varech.“

Kamila by stejně jako Jiří chtěla, aby rodiče měli víc peněz. Potom by jí tatínek mohl koupit nové, červené kolo. Stejně jako bratr by se alespoň jednou v životě chtěla podívat k moři. Nejvíc by jí ale potěšilo, kdyby se rodiče už nehádali. Shodně s Jiřím

se i Kamila domnívá, že důvodem hádek rodičů je matčino pití. Na rozdíl od Jiřího je ale přesvědčená, že se jí podaří maminku přesvědčit, aby nepila.

Kamila: „Přála bych si, aby měli tatínek s maminkou víc peněz. Tatínek mi slíbil nové červené kolo a pak by mi ho mohl koupit. S Jirkou moc toužíme podívat se k moři. Nejvíc bych chtěla, aby se maminka s tatínkem už nehádali. Mluvili jsem o tom s Jirkou. Je to kvůli tomu, že maminka pije. Ale tatínek mi slíbil, že máma už pít nebude a já mu věřím, že jí přesvědčí, aby nepila.“

Michaela by chtěla dokončit školu a najít si dobře placené zaměstnání. Je přesvědčena, že s ekonomickou školou bude mít uplatnění. Bavilo by ji pracovat jako sekretářka nebo asistentka v nějaké obchodní firmě. Svatbu zatím s Petrem neplánují, neboť Petr vnímá manželství jako závazek na celý život a tvrdí, že ještě není připravený jej přijmout. Michaela má velký strach, že se Petr zamiluje do jiné dívky a ona pak bude muset přerušit školu a bydlet u rodičů. Rodiče by podle Michaely zcela jistě chtěli, aby přestala studovat a začala vydělávat. Rozhodně by jí školu neplatili. Michaela je ráda, že již s rodinou nebydlí, i když se jí stýská po Jiřím a Kamile. Měla vždycky pocit, že Eva Václavem manipuluje. Václav podle Michaely pod matčíným vlivem víc pije a stává se sobečtější. Je jí líto Jiřího a Kamily. Oba by si podle Michaely zasloužili lepší dětství a lepší rodiče. Pod pojmem lepší rodiče si Michaela představuje rodiče, kteří myslí víc na své děti než na sebe. Podle Michaely její rodiče upřednostňují svůj partnerský vztah před potřebami dětí.

Michaela: „Po dětech se mi stýská. Ale Kamila s Jiřím mě sem občas přijedou po škole navštívit. Já domů skoro nejezdím. Naši už mě neživí od patnácti. Eva dá radši peníze do alkoholu. Jsem ráda, že už tam s nimi nejsem. Stále se hádali. Nemyslím, že to bude lepší, spíš horší. Podle mě neexistuje nic, co by matku přimělo, aby se vzdala pití. Pije už od strašně dlouho. Václav se teď dost změnil. Začal také víc pít. Myslím, že její máma stahuje na dno. Oba vidí jen sebe a co je okolo, je jim jedno. Možná Václav si to ve slabé chvílce uvědomí. Ale je to slaboch. Máma ho má naprosto

zmanipulovaného. Je mi líto Kamči a Jirky, zasloužili by si lepší rodiče, kteří nemyslí jen sami na sebe.“

Výsledky pozorování

Eva, Václav, Jiří a Kamila bydlí v rodinném domku, který má dvě patra. Dům není v nejlepším technickém stavu. Je patrné, že rodiče v průběhu let investovali do oprav domu minimální finanční prostředky. Střecha domu byla po nedávné vichřici částečně stržena, což způsobilo podmáčení jedné místnosti v prvním patře. Rodina obývá pouze horní patro domku. I když se nedávno uprázdnilo přízemí po odstěhování Michaely a jejího přítele, využívá rodina v přízemí jen koupelnu. V horním patře rodina obývá dvě místnosti, kuchyň a ještě jednu poměrně prostornou místnost situovanou za kuchyní. Rodiče i děti spí na jedné velké manželské posteli v místnosti za kuchyní. Byt je vybaven starým, velmi opotřebovaným nábytkem. V bytě je ústřední topení, které však nefunguje. Rodiče horní patro vytápějí kuchyňskými kamínky na pevné palivo. Kuchyň je vybavena kuchyňskou linkou, stolem a čtyřmi židlemi. Na podlaze v kuchyni je linoleum. V obývacím pokoji je velmi prošlapaný perský koberec. Většinu nábytku v domě rodiče zdědili po Václavových rodičích. Největší investicí v bytě je nový televizor v obývacím pokoji, který využívají hlavně děti.

Pokud spolu komunikují Eva s Václavem, děti mlčí a poslouchají. Většinou se však jejich rozhovorů neúčastní, odejdou do vedlejší místnosti. Eva s Václavem spolu komunikují převážně verbálně v jednoduchých větách, někdy používají i vulgarismy. O podstatných věcech v rodině rozhoduje Eva. Václav pokud s tímto rozhodnutím nesouhlasí, sdělí Evě svůj názor, ale nijak jej neprosazuje. Jakmile se ukáže, že Evino rozhodnutí nebylo správné, přichází Václav s výčitkami „vidíš, já Ti to říkal, měli jsme to udělat podle mě“. Eva tyto Václavovy výbuchy ignoruje. Václav je impulzivní, často vybuchuje bez příčiny, těžko se ovládá. Oba rodiče se, pokud komunikují s dětmi, obrací více na Kamilu. Kamila se občas chodí k rodičům pomazlit, sama vyhledává fyzický kontakt s nimi. S Jiřím rodiče téměř nekomunikují, fyzický kontakt s nimi Jiří nevyhledává. Děti spolu komunikují více neverbálně,

pohledy i mimikou. Navenek vystupují děti velmi soudržně. Jiří zaujímá vůči Kamile ochranný postoj staršího bratra. Děti mají větší slovní zásobu než rodiče a lepší vyjadřovací schopnosti.

S Michaelou jsem měla příležitost hovořit dvakrát. Michaela komunikovala otevřeně i o citlivých tématech. Často v rozhovorech zmiňovala negativní vztah k matce. Slova doprovázela přiměřeným emočním doprovodem.

Shrnutí

Eva je žena středního věku silně ovlivněná způsobem života v původní rodině. I když je poměrně ambiciózní, uskutečnění jejích ambicí brání současná závislost na alkoholu. Prostřednictvím alkoholu Eva utíká od problémů, které život přináší, a vytváří tím nové problémy a stávající problémy prohlubuje. Dostává se tak do bludného kruhu, z něhož je stále obtížnější cesta ven. Evin útěk k alkoholu je útekem od odpovědnosti. I když si tuto situaci vnitřně uvědomuje, před druhými i sama před sebou ji navenek popírá. Eviny problémy s alkoholem ji nejen znemožňují zapojit se do běžného života a optimálně v něm fungovat, ale ohrožují i fungování celé rodiny. Mají vliv na emocionální vztahy v rodině, způsobily částečný rozpad rodiny (předčasné osamostatnění a odchod nejstarší dcery) a zhoršují sociálně ekonomickou situaci rodiny. Eva svým současným životem znemožňuje uskutečnění svého největšího přání tedy zlepšení finanční situace rodiny. Eva má velkou podporu ve Václavovi a dětech, které na sebe z velké části převzali odpovědnost za chod domácnosti.

Václav nerad o něčem rozhoduje, a tak přenechává rozhodování o důležitých věcech své manželce. Chybná rozhodnutí jí následně vyčítá. Nevědomky tak přejímá model interakcí ze své původní rodiny, neboť tím, kdo v původní rodině rozhodoval byla jeho matka. Stejně jako uznával dominantní postavení matky, uznává i dominantní postavení manželky. Nicméně Václavův vytoužený model rodinného soužití narušuje Evino problémové pití. V minulosti se několikrát snažil Evu přesvědčit, aby vyhledala odbornou pomoc. Evino pití vnímá jako její útěk od

problémů. Poté, co však v průběhu let zjistil, že jeho naléhání je bezúspěšné, vzdal se a smířil se situací. V současné době Evino pití toleruje a také stejně jako Eva problém bagatelizuje. Václav má velmi rád svou práci a cítí se v ní spokojen, prostřednictvím své práce se seberealizuje. Partnerský vztah stejně jako Eva preferuje před vztahem rodičovským. Záměrně si nepřipouští skutečnost, že děti nesou v rodině větší díl zodpovědnosti, než jim s ohledem na jejich věk přísluší. Ambice ve vztahu k dětem má především ke Kamile, která je jeho „miláčkem“. Je přesvědčen, že Kamila to dotáhne daleko, nicméně není schopen formulovat konkrétní představu.

Michaela je mladá, ambiciózní a inteligentní žena. Situace v původní rodině způsobila, že předčasně dospěla a jedno období na sebe převzala odpovědnost za fungování celé rodiny. Michaela má nyní velmi negativní vztah ke své matce, které klade za vinu finanční i vztahové problémy rodiny. Domnívá se, že matka negativně ovlivňuje Václava. Václava vnímá jako slabého, neschopného se vzepřít matčině vlivu. Dříve Michaela doufala, že matka přestane pít, nyní již rezignovala, přestala se rodinnými problémy zabývat a začala žít vlastní život mimo původní rodinu. Finanční zázemí jí poskytl přítel Petr, s nímž si od patnácti let vybudovala poměrně stabilní partnerský vztah.

Jiří je citlivý patnáctiletý chlapec, jehož největším přáním je dostat se na střední odborné učiliště a absolvovat jej. Rád by pak pracoval jako kuchař v hotelu. Nicméně má obavy, že rodiče nebudou mít dostatek finančních prostředků na to, aby mohl studovat a bydlet v jiném městě. Jiří uvažuje velmi zodpovědně, dospěle. Rozumově vyspěle vnímá i situaci v rodině – matčino pití jako důvod hádek mezi rodiči a finančních problémů. Tato situace jej frustruje, neboť si uvědomuje i její reálný dopad na jeho další život.

Kamila stejně jako Jiří a Michaela přebrala v rodině velký díl nedětské zodpovědnosti. Na rozdíl od Jiřího se domnívá, že dokáže rodinnou situaci zachránit,

a to tak, že přesvědčí maminku prostřednictvím tatínka, aby už nepila. Kamiliným velkým snem je mít nové kolo a alespoň jednou se podívat k moři.

Rodina se potýká s problémem Evina nadužívání alkoholu, neboť tento problém je příčinnou dalších návazných problémů – finančních, vztahových, odchodu jednoho člena rodiny apod. S ohledem na skutečnost, že Evino problémové pití má cyklických průběh (období abstinence se střídají s obdobími nadužívání), došlo k adaptaci rodiny na tuto situaci a takto je pravděpodobně i dlouhodobě udržitelná. Ideální situací by bylo, pokud by se podařilo motivovat Evu k vyhledání odborné pomoci, případně i navázání kontaktu se svépomocnou skupinou Anonymních alkoholiků. Nicméně s ohledem na dosavadní dlouhodobou neochotu Evy i přes tlak všech členů rodiny, tuto pomoc vyhledat, je to velmi nepravděpodobné. Rodině by určitě pomohlo, pokud by si Eva našla legální zaměstnání, které by zvládala i při současném způsobu života a které by ji také bavilo. Eva by tak byla více motivována k abstinenci, nadto by se zlepšila finanční situace rodiny a vztahové interakce mezi členy rodiny.

4.4 Rodina č. 4 Anna, Kemal, Nazim

Anna a Kemal jsou manželé dva roky a mají spolu téměř dvouročního syna Nazima. Anna je české národnosti, Kemal turecké národnosti. Před šesti měsíci Anna podala návrh na úpravu výchovy a výživy a návrh na rozvod manželství. Soudní jednání ve věci úpravy výchovy a výživy však dosud neproběhlo. Kemal je nyní ve výkonu trestu odnětí svobody, neboť byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání dvanácti měsíců mimo jiné pro Annino dlouhodobé psychické a fyzické týrání. Anna bydlí se svým synem Nazimem v pronajatém bytě v Sokolově.

Rodinná a sociální situace

Anně je 28 let, narodila se a vyrostla v malém městě u Karlových Varů. Na své dětství nevzpomíná ráda. Vyrůstala u rodičů do svých pěti let. Rodiče Anny si spolu nerozuměli, často se hádali.

Anna: „Otec byl strašně zakomplexovaný, naštěstí nebyl moc často doma. Vlastně vůbec nechápu, proč se s matkou brali. Když byl otec doma, stále se hádali kvůli maličkostem.“

V pěti letech se její rodiče rozvedli. Od té doby Anna vlastního otce neviděla. Annina maminka je vyučená v oboru švadlena. Nicméně jako švadlena nikdy nepracovala, vystřídala různá manuální zaměstnání, v současnosti pracuje jako prodavačka. Anna má o rok mladší sestru Karolínu. Obě po rozvodu rodičů vyrůstali, do té doby než se jejich matka znovu provdala, u svých prarodičů ze strany matky. Podle Anny se matka takto rozhodla, protože se o ně nechtěla starat. Vztah mezi sebou a svou sestrou vnímá Anna jako silně narušený. Matka mezi dcerami dělala velké rozdíly, jednou upřednostňovala Annu, jednou Karolínu. Karolína ve dvaceti letech opustila domov a odstěhovala se do Plzně, kde žije a pracuje dodnes. Matku vnímá Anna jako nevyrovnanou, věčně nespokojenou, zklamanou životem.

Anna: „Se sestrou jsme nikdy neměly takový vztah, jaký by sestry k sobě měly mít. Myslím, že v tom má hodně prsty máma. Stále mezi námi dělala rozdíly, stále jednu z nás shazovala nebo naopak nadřazovala. Dnes mi předhazuje, že Karolína dopadla lépe než já. Pořád mi říkala, že jsem po tátovi, že pro mě není jako máma dost dobrá. Když měla chuť dokázala být i milá, ale většinou nás se sestrou od sebe odháněla s tím, že chce být sama a mít klid. Vždycky jsem chtěla, aby máma byla jako teta ... starostlivá, prostě opravdová máma.“

Annina matka se po prvním neúspěšném manželství znovu provdala, nicméně toto manželství pro ni bylo rovněž velkým zklamáním. Druhý manžel v době jejich seznámení pracoval jako dělník v továrně. První rok manželství byl spokojený, narodil se jim syn. Nicméně pak Annin nevlastní otec odešel z továrny, začal pracovat jako taxikář a později pašoval alkohol a cigarety ze SRN do Čech. V té době také hodně pil a často se s Anninou matkou hádali. Následně byl Annin nevlastní otec odsouzen za pašování k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce patnácti let. Annina matka se pak psychicky zhroutila a Annu i její sestru pak znovu vychovávali prarodiče. Annina matka se starala pouze o jejich polorodého bratra.

Anna: „Matčina druhého manžela jsem nesnášela, naprosto jsem jej odmítala. Dokonce jsem jednu dobu kvůli němu odmítala jíst. Byl to kriminálník. Živě si pamatuji, jak vždycky při hádkách s matkou řval, že nehodlá dělat za pět tisíc někde ve Škodovce.“

Babičku s dědečkem měla Anna velmi ráda, hlavně proto, že u nich „byl klid“. Zvlášť blízký vztah měla Anna ke své babičce. Od patnácti let si Anna začala sama vydělávat, chodila na různé brigády. V té době měli dědeček i babička velké zdravotní problémy, babičce byl diagnostikován diabetes mellitus. I přesto prarodiče chtěli, aby se Anna přihlásila na střední zdravotní školu. Její matka naopak chtěla, aby si Anna šla již vydělávat. I přes nevěli ze strany matky se Anna rozhodla jít studovat. Na střední zdravotní školu se nedostala, vzali ji na SOU obor ošetřovatelka. Situace

v rodině se však za další dva roky ještě více vyhroutil, neboť zdravotní stav prarodičů se značně zhoršil a matka jim na Annu odmítala dávat jakékoli peníze, a tak se Anna rozhodla ukončit studium školy po dvou letech. Získala tedy pouze výuční list v oboru ošetrovatelka. Toto své rozhodnutí vnímá Anna jako rezignaci, neboť měla dost neustálých hádek mezi matkou a prarodiči o dědictví a psychických tlaků ze strany matky ve vztahu k ukončení studia a zahájení výdělečné činnosti.

Anna: „Na zdrávku jsem se nedostala, protože jsem se nemohla učit doma za těch věčných hádek mezi babičkou, dědou a mámou. Navíc se tam hlásilo 200 lidí a brali jich jen 60. Přijímací zkoušky byly také z matiky a mě dělali problémy slovní úlohy. Byla jsem první pod čarou. Po učňáku to bylo ještě horší. Matka mi odmítala dávat peníze, dávala mi jen 10 korun denně na rohlíky. Naštěstí jsem chodila na brigády. Babička s dědou už byli tak nemocní, že neměli sílu se s mámou hádat a ona mě stále tlačila do toho, abych si šla vydělávat. Nakonec jsem rezignovala a utekla od toho všeho. Babička vždycky říkala, že nejhůř na tom budu já, protože jsem na nich s dědou závislá. Bála se, abych nedopadla jako máma.“

Šest měsíců pak pracovala jako ošetrovatelka v nemocnici. Na toto období také nevzpomíná ráda. Zaměstnání ošetrovatelky ji nebavilo. Zpětně lituje toho, že nedodělala střední školu. Babička ji po šesti měsících nabídla možnost odjet do SRN, měla zde umývat nádobí v restauraci, kde pracovala i jedna babiččina známá. Zůstala tam jen pět měsíců, i přesto, že vedoucí restaurace byla velmi hodná. Nicméně jí tam chyběli mladí lidé, kteří nebyli ani mezi zákazníky, ani mezi zaměstnanci restaurace. Anna se tedy vrátila do Čech, což velmi zklamalo její babičku. Obnovila známost s kamarádkou ze základní školy a společně odjely za prací do Prahy. Bydlely spolu na ubytovně a práci si obě našli v pizzerii. Zde se Anna seznámila se svým prvním partnerem, který v pizzerii také pracoval. Byl to Alžířan. Žili spolu čtyři roky. Jejich vztah hodnotí Anna jako spokojený. Tohoto partnera dnes vnímá jako něžného a velkorysého, pamatuje si, jak ji často dával drahé dárky. V průběhu partnerského

vztahu vystřídala Anna řadu krátkodobých zaměstnání. Po čtyřech letech dostal partner výhodnou nabídku na práci v Anglii a tak se po vzájemné dohodě rozešli.

Anna: „Byly jsme s kamarádkou naivní. Myslely jsme si, že v Praze hned seženeme nějaký byt. Nakonec jsme skončily na ubytovně. Kamarádka byla také z rozvedené rodiny. Měla tendenci vybírat si chlapy s penězi. Netrvalo to dlouho, našla si kluka s penězi a trhla se. Já jsem si našla kluka v pizzerii, kde jsem pracovala. Byl to cizinec – Alžířan. Byl hrozně hodný a slušný, staral se o svého mladšího bratra. Často mi dával zlaté šperky. Měla jsem od něj i zlatý řetízek, který mi pak někdo na ubytovně ukrad. Pak už jsem tam nechtěla bydlet.“

Anna pak odešla z Prahy k sestře do Plzně. Objevila zde agenturu, která nabízela práci v Rakousku. Agentura zprostředkovávala nelegální práci v zahraničí. Jednalo se o ošetřování starých těžce nemocných lidí. Tuto práci získala a odjela do Rakouska. V průběhu této práce vystřídala několik klientek. Pozitivně hodnotí v tomto období dostatek peněz, samostatný byt, který jí poskytla první rodina a možnost chodit na diskotéky. Negativně pak skutečnost, že ji většina klientek tyranizovala kvůli maličkostem (např. proto, že položila sklenici na jiné místo, než klientka chtěla) a také nadřazenost s jakou se k ní klientky chovaly. Dcera první klientky měla kamarádku Turkyni. Obě byly nadšené z Anniny krásy a braly ji ochotně sebou na večírky. Na jednom z nich poznala Anna Kemal. Kemal pracoval v Rakousku jako kuchař (nebyl vyučený kuchař, měl základní vzdělání). Zpočátku jej Anna vnímala jako velmi prudérního. Na večírku koloval alkohol, cigarety, „jointy“ a „koks“ a Kemal si všeho v hojné míře dopřával. Z prvního večírku si Anna pamatuje, jak ji Kemal stále upřeně pozoroval a chtěl ji za každou cenu znovu vidět.

Anna: „Dcera té Jugoslávky měla kamarádku Turkyni. Obě obdivovaly, jak vypadám, blond vlasy a modré oči jsou pro ně exotika. Nabídly mi, že mě namalují a vezmou sebou na párty k jednomu klukovi. To byl právě Kemal,, pracoval tam jako kuchař. Byl dost prudérní. Když někomu něco spadlo na zem, hned lidi buzeroval, ať to

zvednou. Na té párty se na mě stále upřeně díval, doslova mě hypnotizoval pohledem. Chtěl mě pak strašně vidět, jezdil za mnou večer do bytu, kde jsem bydlela. Už jsem od něj neměla klid.“

Pak ji neustále vyhledával a přesvědčoval o své lásce, až s ním začala žít v jeho pronajatém bytě. Zamílovala se do něj. Líbil se jí jeho zevnějšek. Byl to muž, o kterém vždy snila. Kemal byl hodně společenský, měl všude plno kamarádů, pořádal pro ně často kokainové večírky ve svém bytě. Anna v té době ještě neuměla dobře německy, a tak se většinou držela stranou. Vadilo jí, že Kemal užívá kokain a vadilo jí i jeho pití, protože jakmile se více napil, začal být agresivní.

Anna: „V koxu jel už v Rakousku a jeho kamarádi vesele šňupali s ním. Do toho bytu, kde jsme bydleli stále chodili nějakí lidi, většinou Turci, jeho kamarádi. Pili s ním. Když se víc napil, byl agresivní, vadilo mu, když se po mě dívá nějaký jeho kamarád.“

Po určité době soužití s Kemalem se tedy rozhodla odjet zpátky do Čech. Poté co přijela k sestře do Plzně, zjistila, že je s Kemalem těhotná. Zprávu o svém těhotenství mu oznámila telefonicky. Kemal jí pak neustále telefonoval, jednou jí radil, ať jde na interrupci a při dalším telefonátu jí naopak přikazoval, aby si dítě nechala. Nicméně výsledné rozhodnutí nechal na Anně. Anna neviděla v této situaci jiné východisko než jít na interrupci - neměla zaměstnání, ani byt, ani rodinné zázemí. Kemal za ní přijel hodinu po zákroku do nemocnice a ztropil zde hysterickou scénu. Anna vnímala Kemalovo chování k sobě v té době jako psychické deptání, na které si časem zvykla.

Anna: „Bombardoval mě telefonáty. Stále mé těhotenství řešil se svými rodiči. Šla jsem na potrat v sedmém týdnu těhotenství, neměla jsem jiné východisko, legálně jsem žádnou práci neměla a vlastně ani žádné zázemí. Nejdřív na mě házel zodpovědnost, ptal se mě, co udělám a když jsem se rozhodla pro potrat, udělal hodinu po zákroku v nemocnici neskutečnou scénu. Přijel kvůli tomu až z Rakouska. Křičel na mě, vyčítal

mi to, psychicky mě deptal, od té doby jsem si na jeho deptání zvykla. Byla jsem tak naivní a zamilovaná.“

Po skončení pobytu v nemocnici odjela s Kemalem zpět do Rakouska. Kemalovi rodiče, kteří také bydleli a pracovali v Rakousku, jí zpočátku interrupci vyčítali. Předhazovali Anně argument, že pokud by si dítě nechala, dostávala by na ně v Rakousku hodně peněz. Poté, co s nimi celou věc probrala a oni si uvědomili, že by neměla, kde s dítětem bydlet, její rozhodnutí akceptovali. Kemal neměl se svými rodiči příliš blízký vztah. Jako dítě byl několikrát svědkem fyzického napadání matky svým otcem. Nadto o něj stejně jako o Annu spíše pečovali jeho prarodiče. V Rakousku se Kemal se svými rodiči stýkal jen velmi zřídka.

Anna: „Myslím, že mu jeho rodiče nikdy nedovolili dospět. Jeho matka je vychytralá, primitivní a materialistická. Neumí se chovat a na mě žárlí. Stejně jako mě i jeho vychovávali jeho prarodiče. Jeho rodiče radši odjeli vydělávat prachy do Rakouska. Kemal je vlastně jako rodiče vůbec nevnímá. Vyprávěl mi, že když byl malý několikrát viděl, jak otec matku fyzicky napadl. Měl z toho jako dítě noční můry.“

I když Anna znovu začala žít s Kemalem v podnájmu (přes ulici od jeho rodičů), jejich vztah se zkomplikoval. Často se hádali, příčinou hádek bylo Kemalovo kouření marihuany a šňupání kokainu. Agentura Anně na osm měsíců zajistila práci v Mnichově – pečovala o starou paní s Alzheimerovou demencí. Kemal naopak zaměstnání ztratil. Byl pak apatický, začal více užívat drogy, při hádkách Annu občas uhodil. Anna se tedy rozhodla odjet opět zpátky do ČR. V té době ji kontaktoval její bývalý partner a začali spolu žít v Praze. Partner pracoval v pizzerii a finančně ji podporoval. Kemal jí však neustále telefonoval. Z arabského přítele měla rozporuplné pocity, protože na jednu stranu jí sděloval, že by si ji rád vzal, na druhou stranu mluvil o návratu do Anglie. Nebyla si tedy jistá, zda o ni skutečně stojí. Naopak Kemal ji telefonicky neustále ujišťoval o své lásce a zoufalství z jejího odchodu. Rozhodla se tedy odejít do Rakouska a znovu obnovit soužití s Kemalem.

Anna: „Nevěděla jsem, koho z nich vlastně chci. Arab měl strach, že mě nezabezpečí, stále ode mě utikal. Byl ve znamení ryb, já jsem štír. Byl typický muž v rybách, který vám nedá najevo, že o vás doopravdy stojí. A já si potřebovala být jistá, že mě opravdu chce, že neodjede do Anglie a nenechá mě samotnou. Kemal mi naopak stále opakoval, jak mě chce, jak se mu po mě stýská, jak mu chybím. To byly rozporuplné věci. Nakonec jsem se rozhodla odjet za Kemalem do Rakouska.“

Nějakou dobu bylo jejich soužití spokojené, Kemal měl novou práci i ubytování. Nicméně po sezóně Kemal o práci v hotelu přišel a následovaly vzájemné konflikty. Kemal pak musel odejít na vojnu, které se dlouho vyhýbal. V době před odchodem na vojnu měl Kemal nějaké problémy s rakouskou policií. Anna se domnívala, že to bylo v souvislosti s drogami. Těsně předtím než Kemal nastoupil vojenskou službu, uzavřeli manželství. Anna je zpětně přesvědčena, že sňatek byl z Kemalovi strany jen promyšlený tah, neboť se obával, že mu v Rakousku neobnoví vízum a nechtěl se vrátit zpět do Turecka. V době, kdy byl Kemal na vojně, Anna bydlela u jeho strýce v Rakousku a brala příležitostně manuální práce. Kemalovi po jeho příjezdu z vojny neobnovily úřady vízum a oba tedy odjeli do České republiky. Rychle si našli podnájem v Sokolově. Anna prodávala sklo a Kemal pracoval jako kuchař v jednom prestižním hotelu. V té době Anna podruhé otěhotněla. Anna konstatuje, že otěhotněla z radosti z toho, že si Kemal našel zaměstnání. Toto období hodnotí jako šťastné, Kemal měl zaměstnání, nakupoval, vařil, nosil domů jídlo a měli dostatek finančních prostředků. Šťastné období netrvalo dlouho, asi po měsíci začal Kemal chodit každý večer na večírky a šňupat pervitin. Nebyl schopen pak dodržovat pracovní dobu a tak jej ze zaměstnání propustili. Anna jej donutila, aby se šel zaevidovat na úřad práce. Podpora v nezaměstnanosti mu nebyla přiznána. Rodina od té doby žila jen z dávek státní sociální podpory, které pobírala Anna. Annu štválo Kemalovo poléhávání doma, jeho večerní výlety a hlavně užívání pervitinu. Dávala mu svou zlost najevo a výsledkem byly opětovné konflikty mezi nimi.

Anna: „Asi měsíc po tom, co si našel práci, začal šňupat pervitin a nechodil v noci domů. Zase se dal dohromady s nějakými kamarády. V té době už byl na pervitinu závislý. Říkala jsem mu, že mi to vadí, že z toho zblbne, hádali jsem se kvůli tomu.“

Kemal však nezůstal pouze u verbálních útoků a konflikty vrcholily jeho fyzickým napadáním. V době, kdy bylo Nazimovi pět měsíců měl Kemal poměr s jinými ženami. Po gynekologickém vyšetření Anna zjistila, že ji nakazil trichomoniázou. Léčba antibiotiky trvala půl roku, neboť se pak ještě objevila jiná infekce. Po této události následoval velký konflikt, při němž ji Kemal dusil polštářem a lámal prsty na rukou. Tomuto incidentu byl přítomný Nazim a předcházely mu facky, kopance do zad a rány pěstí. Vyděšení sousedé přivolali policii. Pracovníci policie Kemala na základě rozhodnutí vykazali na dobu deseti dní z jejich bytu, byl mu zakázán vstup do bytu i bezprostředního okolí bytu. Anna následně vyhledala chirurgické ošetření na pohotovosti a podala také návrh na úpravu výchovy a výživy. Annu po tomto incidentu kontaktoval pracovník Intervenčního centra, který jí později sepsal návrh na vydání předběžného opatření, kterým mělo být Kemalovi uloženo opustit společný byt, zdržet se vstupu do něj i setkávání s ní, a to na dobu jednoho měsíce s možností prodloužení. Soud na základě jejího návrhu rozhodl o vydání tohoto předběžného opatření. Měsíc po této události se Kemal objevil doma a ona neměla sílu jej vyhodit. Navíc chtěla věřit jeho prosbám o odpuštění, ujišťování, že se to již nestane a slibům, že se změní. Vzala tedy svůj návrh na úpravu výchovy a výživy zpět. Situace v rodině se však ještě více vyhrotila hlavně z finančních důvodů. Anně se začali ztrácet peníze, které měla na jídlo a také průběžně veškeré cennosti a šperky, které Kemal prodával v zastavárně, aby měl finanční prostředky na pervitin. Docházelo k dalším Anniným napadením, po nichž byla Anna nucena vyhledat lékařské ošetření. Následoval další intenzivnější Kemalův fyzický útok, při němž držel jednou rukou Annu pod krkem, druhou rukou jí přiložil nůž na břicho a vyhrožoval jí, že ji zabije, poté Annu několikrát udeřil do břicha. Za čtyři dny po tomto incidentu proběhl nový konflikt mezi partnery, při němž Kemal opět chytil Annu pod krkem a vyhrožoval, že ublíží Nazimovi. Kemal se uklidnil, až když jej

k tomu vyzvali sousedy přivolání pracovníci policie. Anna do určité doby stále doufala, že si Kemal uvědomí, že ona je jeho rodina, že ji potřebuje. Snažila se vyhledat pro Kemala psychologickou pomoc v souvislosti s užíváním pervitinu. Setkala se s jedním psychiatrem, odborníkem na léčbu závislostí, který jí sdělil, že je nezbytné, aby se Kemal sám rozhodl vyhledat odbornou pomoc. Kemal na Annino sdělení o tomto setkání reagoval prohlášením, že samotní psychiatři berou drogy, že jsou jako on a všichni jsou špatní.

Anna: „Facku mi dal už při hádkách v Rakousku. Ale u facky to tenkrát skončilo. Když jsem zjistila, že mě nakazil trichomoniázou, byla jsem naštvaná, bylo toho ve mně víc, všechno jsem mu řekla a tím ho vždycky vyprovokovala k hádce a nadávkám. Pak se přestal úplně ovládat. Snažila jsem se pro něj vyhledat psychologickou pomoc. Stále jsem doufala, že pochopí a uvědomí si, že já s malým jsme jeho rodina, že má jen nás a že jen já se o něj postarám. Byla jsem strašně vysílená malým. Potřebovala jsem sílu, abych od něj odešla, sílu, kterou jsem neměla. Po těch konfliktech a útocích jsem se strašně styděla před lidmi, nechodila jsem vůbec ven. Cítila jsem se jako nicka, která se nechala vojet a vokrásť rozmazleným Turkem.“

Po zmíněných fyzických i verbálních napadeních a rozhovoru s pracovníkem Intervenčního centra se Anna rozhodla podat na Kemala trestní oznámení a znovu podala návrh na úpravu výchovy a výživy (viz příloha č. 6) a také návrh na rozvod manželství. Byla již na pokraji sil a neměla žádné finanční prostředky. Kemal byl obviněn, vzat do vazby, obžalován ze dvou trestných činů: trestného činu týrání osoby žijící s ním ve společném bytě a trestného činu násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci. V rámci trestního řízení byl Kemal uznán vinným a byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání dvanácti měsíců. Anna podala v rámci trestního řízení návrh na přiznání nároku na náhradu škody způsobené trestným činem (viz příloha č. 7). Bolestné její praktická lékařka stanovila na částku 9000,- Kč. Nicméně tato částka nezahrnovala gynekologickou léčbu, která byla pro Annu finančně nejnáročnější, neboť ji gynekolog odmítl vystavit lékařské potvrzení

pro účely trestního řízení. Kemalovi byla rozhodnutím soudu uložena povinnost Anně nahradit škodu ve výši 9000,- Kč. Tuto částku Anna dosud neobdržela. S ohledem na svou zoufalou finanční situaci zažádala o dávku mimořádné okamžité pomoci a snažila se vyjít s minimem finančních prostředků. Obrátila se na svou matku, ale ta jí odmítla pomoci. Naštěstí jí několikrát finančně vypomohla sousedka, která byla svědkem několika jejích napadení ze strany manžela.

Anna a Nazim žijí v současné době ze sociálních dávek ve výši 9 800,- Kč měsíčně, z toho 7 500,- Kč činí rodičovský příspěvek, 500,- Kč přídavek na dítě, 300,- Kč sociální příplatek a 1500,- Kč příspěvek na bydlení. Náklady spojené s ubytováním Anna hradí ve výši 7000,- Kč měsíčně. Před nedávnem Anna zjistila, že si Kemal vzal půjčku ve výši 40 000,- Kč. Obává se, aby se neobjevily další Kemalovi půjčky, které nebude mít, kdo splácet. Snažila se s majitelkou bytu vyjednat nižší nájem, bohužel bezúspěšně. Ubytovací smlouva ji končí za dva měsíce.

Anna: „Už mě vnímá jako sociální případ, takže se mě chce, co nejdříve zbavit.“

Podala tedy před dvěma měsíci žádost o sociální ubytovnu města a čeká, zda této žádosti bude či nebude vyhověno. Několikrát se na příslušný odbor na radu kamarádky vypravila, má za sebou jednání s vedoucím odboru. Annin dojem z jednání s tímto mužem byl negativní. Dle jejího názoru jej vystihuje výraz „slizoun“. Anna měla pocit, že by její žádosti vyhověl pouze, pokud by jej jako žena zaujala. To se však nestalo.

Anna: „Kamarádka, která ubytovnu dostala, mi poradila, že tam musím stále chodit a ptát se, jak to vypadá. Tak jsem tam několikrát byla. Jednou jsem jednala přímo s tím vedoucím. Byl to klasický úředník, knírek, stoprocentní slizoun. Choval se tak, že bylo jasné, že pokud bych se mu jako žena líbila, nebyl by se žádosti žádný problém. Ale jak se tvářil, bylo jasné, že jsem jej nezaujala. Měla jsem z něj pocit, že ne, že mi ji nedají. Stále opakoval, že to je jen přechodné řešení. Zřejmě nechtějí, aby tam někdo

zůstal bydlet moc dlouho. Ale já ubytovnu nechci napořádk, jenom na dobu než bude Nazim větší, pak bych chtěla začít chodit do práce a vydělávat.“

Anna kupuje jen laciné potraviny, hlavně pro Nazima. Snaží se, aby měl Nazim šestkrát denně maso: hovězí, vepřové a kuřecí, 1krát týdně vejce, dále ovoce, jogurty a černý chléb. Nekupuje pro Nazima laciné hotové jídlo ve sklenicích. Pro sebe Anna moc nevaří, většinou jen palačinky. Vaří ve vodě nebo smaží jídlo na oleji, v bytě není k dispozici trouba. Nakupovat potraviny chodí do Kauflandu. Oblečení kupuje jen pro Nazima a to v levných oděvech. Kromě vyřizování záležitostí na úřadech, u lékařů, péče o Nazima a domácnost, chodí ráda jen tak po obchodech a prohlíží si vystavené věci. Po večerech se věnuje četbě učebnice němčiny nebo si čte v knize Dítě a já rady o výchově dítěte. Kontakt s okolím Anna udržuje minimální. Občas jí zavolá matka, ale telefonát většinou končí hádkou. Dvakrát Annina matka hlídala Nazima. Když se Anna vrátila, našla vždy Nazima nepřebaleného, proto jej již matce na hlídání dávat nechce. Annina matka má značné obavy, aby k ní Anna nepřišla bydlet. Anně totiž koncem dubna končí nájemní smlouva a majitelka bytu ji odmítá smlouvu prodloužit. Anna se jednou za čtrnáct dní setkává s kamarádkou, s níž se poznala v nemocnici, kde vedle sebe leželi po císařském řezu. Kamarádka má dceru ve stejném věku (2 roky) jako Nazim a děti si při návštěvě spolu rády hrají.

Plány, ambice, sny

Ze svého života má Anna pocit, jako když před něčím dlouho utíkáte a ono vás to nakonec stejně dostihne. Konstatuje, že skončila stejně jako její matka, vlastně ještě hůř, protože na rozdíl od matky, ona nemá byt.

Anna: „Jediné, co jsem v životě nechtěla, bylo skončit jako moje matka. No a dnes jsem na tom vlastně ještě hůř než ona, protože já ani nemám ten byt.“

Domnívá se, že je ctižádostivá, ale ne za každou cenu. Myslí tím například za cenu ponížení. Anna je přesvědčena, že pokud by měla jiné rodiče (otce, který by na

ni nekašlal a matku, která by ji měla ráda a starala se o ni), žila by lepší život. Nicméně se snaží brát svůj život realisticky. Sní o vlastním bytě, nejlépe někde u moře, kde je slunce a teplo, v němž by mohla žít v klidu s Nazimem. Také by si chtěla, až bude Nazim starší, sehnat dobře placené zaměstnání. Má pocit, že již nemá dostatečné zázemí proto, aby si dodělala střední školu, ale domnívá se, že by zvládla rekvalifikační kurz. Za současné situace je ochotná vzít jakoukoli práci. Pokud by si mohla vybrat, chtěla by pracovat v cestovní kanceláři např. jako průvodce nebo nabízet zájezdy. Nechtěla by především práci, kde by musela někomu něco nutit jako by tomu bylo např. při práci prodavačky nebo obchodního zástupce. V dalším životě chce Anna spoléhat jen sama na sebe. Ve vztahu k mužům má Anna ambivalentní pocity. S ohledem na existenci syna a minulé zkušenosti je přesvědčena, že bude mít velký problém se s nějakým mužem sblížit. Prožité zkušenosti ji změnily, už by nebyla tak naivní a nenechala se nachytat na hezký zevnějšek muže. Chtěla by muže, který by se dokázal dívat do jejího nitra, nebyl povrchní, měl rád rodinu. Ví, že takový muž se v jejím věku špatně hledá. Má pocit, že to správné období již promeškala a v současnosti si nový vztah neumí představit.

Anna: „Vím, že budu mít problém se s někým seznámit. Muži se dívají hlavně na zevnějšek, ale já bych chtěla, aby se muž díval do mého nitra a měl rád rodinu. Takový muž se ale v mém věku špatně hledá. Už jsem to asi prošvihla. Neumím si to už představit, být s někým dalším. Je rozdíl mezi tím s někým spát a s někým žít.“

Chtěla by se dát hlavně psychicky dohromady, zbavit se definitivně pocitů studu a méněcennosti. Návrat ke Kemalovi naprosto odmítá. Kvůli jeho pravděpodobnému propuštění z výkonu trestu v srpnu tohoto roku by chtěla opustit současný byt, který jí navíc neustále připomíná minulé zážitky. Z Kemalova propuštění má velký strach, neboť se s největší pravděpodobností vrátí do jejího současného bytu a jakmile zjistí, že tam není, bude ji hledat. Anna doufá, že jej po propuštění z výkonu trestu vyhostí. Pokud se tak nestane, hodlá se schovávat nebo případně odejít do jiného města. Domnívá se, že se celý její další život a životní snahy budou točit okolo bytu. Ve

vztahu k Nazimovi by chtěla, aby jednou měl svůj vlastní byt, vystudoval vysokou školu, byl z něj policista nebo právník a aby uměl alespoň tři cizí jazyky.

Anna: „Asi vše se dokonce mého života bude točit kolem bytu, to bude moje priorita. Chtěla bych, aby měl Nazim svůj vlastní byt. Klidně budu dřít v cizině, abych našetřila finanční prostředky na byt, nejlépe někde u Prahy, protože tam je dost práce. A Kemal? Na devadesát procent doufám, že jej vyhostí. Neumím si představit, jaké by to bylo, kdyby jej propustili, on se sem vrátil a já tady byla s Nazimem. Nemůžu tady zůstat. Jestli jej nevyhostí, budu se před ním schovávat. Dokážu být zavřená doma třeba celý měsíc. Přinejhorším bych utekla do jiného města.“

Výsledky pozorování

Anna působila v průběhu našich rozhovorů klidně, uvolněně. Její verbální komunikace byla vstřícná, otevřená. Několikrát opakovala, že mi důvěřuje. Verbální komunikace byla doplněna přiměřeným emočním doprovodem. Rozhovorům byl přítomen také Annin syn Nazim. Nazim byl velmi hyperaktivní. Nevydržel v klidu ani několik vteřin a vyžadoval neustálou přítomnost matky. Neustálý pohyb Nazim provázel dětským žvatláním a broukáním. Ve výchovném působení na Nazima byla Anna důsledná.

Anna bydlí s Nazimem v bytě o velikosti 1+1 v prvním patře činžovního domu. Místnosti bytu jsou poměrně prostorné. Byt je standardně vybaven nábytkem. Dveře do koupelny jsou v jednom místě proraženy (pozůstatek po Kemalově „řádění“).

Shrnutí

Anna je inteligentní, citlivá mladá žena poznamenaná nejen dětstvím v původní rodině, zvláště problémovým vztahem k matce, ale především dlouhodobým patologickým soužitím s partnerem. Díky fyzickému i psychickému týrání ze strany partnera Anna v současné době stále bojuje s pocity méněcennosti a studu, což ztěžuje i její sociální situaci ve vztahu k řešení praktických problémů a činí ji částečně závislou na pomoci vnějšího okolí. Nicméně se postupně učí spoléhat především sama

na sebe a také samostatně řešit problémy. V situaci domácího násilí se objevuje citová i ekonomická závislost na partnerovi. Těhotenství a následná péče o syna Nazima ji činily na manželovi ještě více závislou. I z tohoto důvodu došlo partnerovo týrání až do fáze, kdy byl ohrožen Annin život i život jejich syna a intenzita partnerových útoků spolu s intervencí okolí (Intervenční centrum, pracovníci policie, sousedé, psychiatr) ji přiměly k rozhodnutí na partnera podat trestní oznámení a právně řešit odchod od něj. Od té doby je Anna postavena před řadu existenčních problémů, které na ni kladou vysoké nároky. Nevýhodou zůstává Annina velká zranitelnost v současné situaci s ohledem na nedostatečné rodinné zázemí a absenci přátel a známých. Anna je ambiciózní a nadto dokáže vnímat svou situaci reálně (s výjimkou přesvědčení o Kemalově vyhoštění ze země). Jejím hlavním přáním je postupem času si vydělat na vlastní byt a je proto ochotná pracovat znovu manuálně v zahraničí. Ve vztahu k synovi by pochopitelně chtěla, aby realizoval její sny, tedy dosáhl vyššího vzdělání, byl úspěšný, ekonomicky zajištěný (měl vlastní byt). Za hlavní současnou prioritu považuje bydlení, neboť bydlí v podnájmu a za dva měsíce jí končí podnájemní smlouva. Nezbytnost najít jiné levnější bydlení zvyšuje také pravděpodobné podmíněné propuštění Kemala v srpnu tohoto roku a jeho pravděpodobný příchod do místa bývalého společného bydliště manželů.

Kemala lze charakterizovat pouze na základě Annina vyprávění. Je jednoznačné, že spouštěčem jeho násilného chování k Anně byl sociální stres v podobě období nezaměstnanosti. Násilné chování pak sloužilo jako forma odreagování Kemalovi frustrace. Lze vysledovat souvislost mezi chováním Kemalova otce a samotného Kemala v dospělosti a na základě této souvislosti můžeme mluvit o naučeném chování a je nutné zmínit další rizikový faktor, a to problémové užívání návykových látek. V případě pervitinu je možné mluvit dle Anny o závislosti. Stejně jako verbální i fyzické útoky sloužily Kemalovi návykové látky k odreagování se, zbavení se pocitů frustrace citových i materiálních potřeb a zároveň snižovaly jeho schopnost sebeovládání ve stresujících situacích.

Rodině by jednoznačně pomohlo přidělení sociální ubytovny města a poskytnutí dávky mimořádné okamžité pomoci na jednorázovou kauci, kterou by musela Anna zaplatit společně s prvním nájmem. Nicméně přidělení ubytovny neřeší problém Annina strachu z manželova propuštění. Další možností, jak řešit bytovou situaci, je pro Annu využít nabízenou pomoc Intervenčního centra v rámci projektu MAGDALA a přestěhovat se do utajeného bytu v jiném městě. Tuto možnost zatím Anna odmítá „chtěla bych se nejdřív pokusit získat ubytovnu a zůstat v Sokolově“. Odchod do jiného města, kde by byla odkázána jen sama na sebe, je pro Annu aktuálně méně přijatelný než setrvání ve městě a život v sociální izolaci.

5 Diskuze

V předcházející kapitole jsem pomocí případových studií popsala život čtyř rodin s dětmi žijících v závislosti na státní systému sociální ochrany se zaměřením na specifické oblasti jejich života. Závislost na sociálních dávkách, dlouhodobá nezaměstnanost, život v prostorově vyloučených lokalitách, nízké vzdělání či špatné životní podmínky patří mezi projevy sociálního vyloučení. Termínem sociální vyloučení nahradila současná sociální věda výraz chudoba, neboť tento pojem nedostatečně zohledňoval kritérium kvality sociálních vztahů. Toto je základní vymezení problematiky v rámci odborné literatury. Nyní se pokusím porovnat teoretická východiska problematiky s výsledky výzkumu v rámci jednotlivých témat, na něž byl výzkum zaměřen.

Zhodnocení podobností a odlišností v rámci jednotlivých témat

Rodinné vztahy

Výběrový vzorek v rámci výzkumu tvořily dvě rodiny se dvěma dětmi, jedna rodina s jedním dítětem a jedna rodina se třemi dětmi. Dvě rodiny byly úplné, dvě neúplné. Marta z rodiny č. 2 se ocitla v postavení svobodné matky nežijící se svým partnerem. Vztah svobodných žen k partnerovi se dle Matouška (23) stává komplikovaný při soudním vymáhání výživného na dítě a velice často i kvůli exekčním výkonům či trestnímu stíhání otce pro neplacení výživného. S tímto se můžeme setkat také u Marty, kdy na Martin návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí reagoval její partner psychickým nátlakem a verbálními útoky na Martu, kterými se ji snažil přimět, aby podaný návrh vzala zpět, a tak se ještě více negativně vyhrotil partnerský vztah.

Intenzivnější vztahy v rámci širší rodiny udržuje pouze rodina č. 2, jediná romská rodina ve výzkumu. Tento fakt je zcela v souladu s výrokem Davidové (3), že rodina a širší rodová skupina, do níž Rom patří, je pro něho nejdůležitější a největší hodnotou. Současně ale i s tvrzením Matouška (23) o tom, že romské rodiny nejsou zcela stabilní a že i v nich stále přibývá více rozvodů a rozchodů, neboť Martu partner

před časem opustil a ponechal ji i děti zcela bez prostředků. U všech rodin se pozice a citové vztahy jejích členů v původní rodině promítají do současné pozice a vztahů v nově vzniklé rodině. Vztahy mezi jednotlivými členy rodiny jsou ve všech zkoumaných rodinách z různých důvodů velmi narušeny, ve dvou případech došlo dokonce k rozpadu rodiny. Na formování neúplných rodin či rozpad rodin jako jednu z příčin chudoby a sociálního vyloučení upozorňuje ve své publikaci Sirovátka (29).

Sociální situace

Finanční situace rodin

Dle statistiky rodinných účtů ČSÚ (2) jsou hlavním zdrojem sociálních příjmů nízkopříjmových rodin dávky sociální podpory. Ve všech zkoumaných rodinách tvoří hlavní příjem sociální dávky. V rodině Angeliky a Borise se jedná o dávky státní sociální podpory poskytující čtyřčlenné rodině měsíční příjem ve výši 11 000,- Kč. Celkový příjem rodiny je však velmi variabilní, neboť je obohacen o Borisův příjem z nelegální činnosti. Rodina má zvýšené výdaje v souvislosti s bydlením na soukromé ubytovně (9400,- Kč měsíčně). V případě druhé rodiny Marta a její děti nemají žádný příjem. Marta požádala o dávky státní sociální podpory i pomoci v hmotné nouzi. Příspěvek na živobytí jí dle sdělení sociální pracovnice oddělení v hmotné nouzi nebude přiznán, protože příjem společně posuzovaného okruhu osob (Marta bydlí i s dětmi u svého otce a je s ním dle zákona společně posuzována) přesahuje životní minimum (Martin otec má plný invalidní důchod ve výši 9000,- Kč měsíčně). Marta také chtěla požádat o dávku mimořádné okamžité pomoci, sociální pracovnice oddělení pomoci v hmotné nouzi jí však odmítla vydat formulář žádosti o tuto dávku. Dále Marta vyplnila žádosti o dávky státní sociální podpory. Na tyto dávky bude mít rodina nárok až poté, co se Martě podaří přihlásit jedno z dětí k trvalému pobytu na území České republiky. Celkový příjem čtyřčlenné rodiny tedy zatím tvoří pouze invalidní důchod Martina otce ve výši 9000,- Kč měsíčně. I když rodina obývá domek, který je v osobním vlastnictví širší rodiny, tvoří stejně jako v první rodině náklady na bydlení ve výši 4500,- Kč podstatnou část příjmu této rodiny. V tomto případě však v důsledku velmi nízkého příjmu rodiny, tedy z jiného důvodu než v rodině Angeliky

a Borise. Rodina Evy a Václava disponuje sice Václavovým platem ve výši 10 000,- Kč měsíčně, nicméně z tohoto platu Václav splácí několik finančních závazků v celkové výši 7000,- Kč měsíčně a tak hlavní část příjmu rodiny tvoří dávky státní sociální podpory ve výši 3900,- Kč měsíčně. Nadto má rodina příjem z Eviny nelegální činnosti ve výši 3000,- Kč měsíčně. Náklady na bydlení však tvoří jen zanedbatelnou část příjmu rodiny, neboť rodina obývá dům v osobním vlastnictví Václava. Annin příjem tvoří jednak dávky státní sociální podpory ve výši 9800,- Kč měsíčně a jednorázové dávky mimořádné okamžité pomoci (tato dávka zatím byla Anně vyplacena dvakrát ve výši cca 2000,- Kč). Náklady na bydlení v podnájmu opět tvoří největší podíl výdajů rodiny, neboť činí 7000,- Kč měsíčně.

U všech rodin se objevuje existence nesplacených finančních závazků k soukromým i státním subjektům, v případě prvních dvou rodin i rozhodnutí o exekuci.

Vzdělání

Dle teoretických pramenů je nízká kvalifikace jedním z projevů sociálního vyloučení (6). S nízkou kvalifikací se můžeme setkat i v případě zkoumaných rodin, kde nejvyšším dosaženým vzděláním je vyučení v oboru (objevuje se u dvou dotázaných). Většina členů jednotlivých rodin má jen základní vzdělání.

Zaměstnání

Mareš (18) definuje marginalizaci na trhu práce jako redukci šanci, zatlačení pracovníků s určitými sociálními charakteristikami do nevýhodných pozic na trhu práce a jejich vyššímu vystavení riziku nezaměstnanosti. Oběťmi marginalizace/exkluze na trhu práce jsou podle Mareše (18) většinou lidé s nízkým vzděláním. Rovněž Sirovátka (29) poukazuje na nestabilitu zaměstnání a výdělku, marginální postavení na trhu práce a nízké výdělky, které jako rizika trhu práce představují příčinu chudoby a sociálního vyloučení. Hirt a Jakoubek (9) v této souvislosti upozorňují na nedostatek motivace najít si práci u dlouhodobě nezaměstnaných v důsledku pocitů rezignace a méněcennosti. Nadto podle nich lidé,

kteří jsou zadlužení a na jejichž příjem je uvalena exekuce, nemají motivaci získat a udržet si trvalé zaměstnání, protože o svůj příjem přijdou. V regionech, kde je možné i pro málo kvalifikovanou pracovní sílu sehnat placené zaměstnání, je běžné, že klienti systému dávek sociální pomoci pracují za peníze, ale nelegálně (9). Těmto teoretickým východiskům odpovídají výsledky výzkumu. Většina účastníků výzkumu má nízkou kvalifikaci a současně je pro ně dlouhodobě obtížné získat legální zaměstnání. Znevýhodněnou pozici na trhu práce mají členové rodin nejen z důvodu nízké kvalifikace, ale také z dalších důvodů (např. diskriminace dle pohlaví či příslušnosti k národnostní menšině, alkoholismus). Boris, Eva i Anna dali nebo dávají přednost nelegálnímu zaměstnání. U Marty a Angeliky je situace specifická, neboť v důsledku exekucí, i když v současné době nelegálně nepracují (Marta je v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce a Angelika na rodičovské dovolené), je nelegální práce z tohoto důvodu velmi pravděpodobným řešením finanční situace jejich rodin do budoucna. Rozdílná je u jednotlivých partnerských dvojic motivace legálně pracovat. Boris na eventualitu legální práce zcela rezignoval, finanční výhody nelegální práce pro něj jednoznačně převyšují riziko její trestnosti. Marta i přesto, že vnitřně bojuje s pocity bezvýslednosti a marnosti při hledání zaměstnání, se povzbuzována okolím stále snaží aktivně si zaměstnání hledat. Eva sice nevyklučuje v budoucnosti legální zaměstnání, nicméně aktuálně dává přednost nelegální práci. Nelegální práce jí poskytuje větší svobodu z hlediska pružné pracovní doby a není tak pracovně vytížena. Legální zaměstnání byla v minulosti v jejím případě jen krátkodobá, Eva nedokázala z důvodu problémového pití dodržovat pravidelnou pracovní dobu. Anna pracovala nelegálně v zahraničí, aby si vydělala více peněz než při málo kvalifikované práci v České republice. Ze stejných důvodů opět uvažuje o práci v zahraničí i do budoucna. Pouze Dezider a Václav pracují legálně. Z hlediska postavení na trhu práce má situaci nejvíce ztíženu Marta v důsledku svého pohlaví, příslušnosti k romskému etniku, základnímu vzdělání a pozici svobodné matky se dvěma dětmi.

Zdravotní péče

Stejně jako nízké vzdělání je autory považován za jeden z projevů sociálního vyloučení také špatný zdravotní stav sociálně vyloučených jedinců (6). Porovnání rozhovorů ukazuje, že v případě zdravotní péče je spojovacím prvkem mezi prvními třemi rodinami neochota vyhledat lékařské ošetření především z důvodu silného pocitu strachu a nedostatku finančních prostředků na léky a poplatky u lékaře. Boris není ke zdravotnímu pojištění v ČR ani přihlášen. Pokud je lékařská péče rodinami vyhledána, je to jen v naléhavých případech. Prevence naprosto absentuje. Výjimkou je Anna, která dodržuje termíny preventivních prohlídek a je ochotná vyhledat lékařskou péči nejen v naléhavých případech. Můžeme konstatovat, že v důsledku přístupu většiny členů rodin k péči o zdravotní stav je pravděpodobný větší výskyt zdravotních problémů v rodině v pozdějších letech.

Kontakt s okolím

Termín sociální exkluze vymezují Hirt a Jakoubek jako proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku (9). Sociálně vyloučení jedinci jsou odříznuti od institucí, služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí (6). Sociálně vyloučeným je podle Járy (14) většinová společnost a její kultura vzdálená, ne-li nedostupná (14). Vyloučení z aktivit většinové společnosti lze u rodin tvořících výběrový soubor zaznamenat jen částečně. Rodiny zcela jistě nejsou plně zapojeny v jednotlivých oblastech svého života do sociálních a ekonomických aktivit společnosti jako celku. Nicméně také nejsou od aktivit společnosti úplně odříznuti, nízká úroveň zapojení zůstává zachována. Všechny rodiny žijí v určitém stupni sociální izolace ve vztahu k okolí. Tato izolace je nedobrovolná. I přesto, že například Eva s Václavem tvrdí, že o ty snoby v okolí nestojí, působí jejich výrok spíše jako obrana proti pocitům méněcennosti a smutku. Kontakty jednotlivých rodin se omezují na nejnnutnější kontakty v rámci institucí (vyřizování sociálních dávek, evidence na úřadu práce apod.). Určitý stupeň sociální izolace rodin je primárně důsledkem jejich nízkých příjmů. K sociální izolaci také

přispívají sociálně patologické jevy a trestná činnost. Hirt a Jakoubek (10) hovoří o sociální izolaci v rámci prostorově vyloučených lokalit tzv. ghett, která existují v místech z různých důvodů považovaných za málo atraktivní. Obyvatelé těchto lokalit mají velmi malé šance přestěhovat se mimo lokalitu. V relativně nejhorší situaci se nachází podle Hirta a Jakoubka (10) rodiny s malými dětmi, které často žijí v domácnosti svých rodičů v podstatě bez reálné šance získat byt. K pronájmu bytu nemají dostatek finančních prostředků a získat obecní byt je pro ně prakticky nemožné. Zcela nemožné je to tehdy, pokud se rodiny ocitly v komerčních či městských ubytovnách (10). Ve výběrovém souboru rodin žije v prostředí komerční ubytovny obývané převážně romskými rodinami pouze rodina č. 1, rodina smíšeného páru ženy-Romky a muže-Lotyšské národnosti. Komerční ubytovna, ve které žijí, je však situována v atraktivní lokalitě ve středu města. Je málo pravděpodobné, že by některá z rodin získala obecní byt, neboť byty nejsou v posledních letech městem přidělovány žádnému žadateli.

Sociálně patologické jevy a trestná činnost

Podle Járy (14) kultura chudoby nejen brání v sociálním uplatnění, ale vyvolává i řadu negativních jevů, jako například kriminální chování (lichva, krádeže, obchod s lidmi), sociálně patologické jevy (užívání návykových látek, gamblerství, prostituce). Sociálně patologické jevy se vyskytují ve všech zkoumaných rodinách. Nejčastějším sociálně patologickým jevem je domácí násilí resp. týrání ženy partnerem nebo manželem – objevuje se ve třech rodinách. Jedná se ve všech případech o psychické i fyzické týrání dlouhodobého charakteru. Shodné jsou i charakterové rysy žen. Angelika, Marta i Anna jsou citlivé, nejisté a nepřilíš sebevědomé ženy citově a ekonomicky závislé na svých partnerech. Podle Vágnerové (33) lze za rizikovou ženu považovat ženu nesamostatnou, s nízkou sebeúctou, závislou, neschopnou se bránit. Angelika a Marta mají pocit, že násilí ze strany partnera je přirozenou součástí vztahu, omlouvají partnerovi útoky před sebou i ostatními. Díky sociální izolaci nemají zpětnou vazbu ve vztahu k partnerovu chování. Conwayová (1) v této souvislosti hovoří o tzv. naučené bezmocnosti, kdy u

žen neustálá tíha násilného vzťahu spôsobuje ochablosť. Pokiaľ agresor drží ženu v izolácii a neustále jí tvrdí, že je hloupá a k ničemu, je pravdepodobné, že žena o sobe takto začne uvažovať. Odejít od agresora za tejto situácie je pre ženu nesmírně obtížné (1). Pouze Anna našla odvahu situaci domácího násilí po jejím vyhocení řešit trestně-právním postihem partnera. Vágnerová (33) poukazuje také na rizikové faktory pro partnerství u mužů jakými jsou jejich psychická porucha nebo závislost na alkoholu či drogách. Spouštěčem agrese pak může být jakýkoli silný sociální stres založený na osobnosti potenciálního násilníka, kdy se muž cítí být oslaben a znevýhodněn, má pocit frustrace a strádání, například nezaměstnanost (33). Sociální stres byl ve zkoumaných případech nejen spouštěčem, ale také umocňovatelem týrání žen. U všech mužů-agresorů lze vysledovat rizikový faktor a současně sociálně patologický jev, kterým je nadužívání návykových látek (alkoholu, pervitinu, kokainu). Návykové látky také slouží u těchto mužů jako prostředek úniku před pocitem neúspěchu, selhání, deprese či úzkosti. Úctu, toleranci, respekt k partnerce bychom ve vztahu Borise, Dezidera a Kemala k jejich životním družkám hledali marně. Z jejich chování a výroků je patrné vnímání ženy jako bezcenné věci, kterou lze snadno a rychle vyměnit za věc jinou a hodnotnější.

Nadužívání alkoholu se objevuje také u Evy, v jejím případě jako prostředek úniku od zodpovědnosti. Steinglass (32) v této souvislosti uvádí, že alkohol v některých rodinách umožňuje vybití zlosti, v jiných ventilaci problémů souvisejících s mocí v manželském páru a v dalších únik od problémů. Nešpor (28) poukazuje na skutečnost, že alkohol ovlivňuje rodinu jako celek. Důležitý je podle Nešpora (28) postoj nepijícího partnera, zda partnerovo pití toleruje či nikoli. Reakce dětí na závislost jednoho nebo obou rodičů jsou různé. Některé děti přebírají odpovědnost a nahrazují nefungujícího rodiče nebo rodinu „zachraňují“ (28). Ve zkoumané rodině Evin partner Václav rezignoval a Evino pití toleruje, a to i přesto, že negativně ovlivňuje rodinu jako celek. Jejich děti na vzniklou situaci reagují tak, že přebírají zodpovědnost, která jim nepatří a rodinu „zachraňují“.

Pod pojmem trestná činnost rozumím nejen trestné činy, za které byly nebo jsou členové rodin, trestně stíháni, ale jakoukoli činnost členů rodin, kterou lze označit za

porušení trestně-právních norem v rámci současné legislativy České republiky. S takto vymezenou trestnou činností se setkáváme ve větší či menší míře ve všech čtyřech rodinách, neboť domácí násilí je sociálně patologickým jevem a také trestnou činností. Boris byl odsouzen a odpykal si nepodmíněný trest odnětí svobody za loupežné přepadení a neplacení výživného. V současné době se stále věnuje trestné činnosti v podobě příležitostných krádeží a loupeží, nadto psychicky a fyzicky týrá svou partnerku. Dezider rovněž dlouhodobě fyzicky a psychicky týrá svou partnerku. I přesto, že Dezider ani Boris nejsou pro trestný čin týrání osoby ve společné domácnosti trestně stíháni, lze jejich jednání pro účely této práce označit jako jednání v rozporu se zákonem tedy jako trestnou činnost. Eva pod vlivem alkoholu odcizila platební kartu svému milenci a vybrala z ní veškeré finanční prostředky. Za tento čin byla trestně stíhána, v současné době je její trestní stíhání zastaveno. Kemal byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za trestný čin týrání osoby žijící s ním ve společném bytě a násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci. V současné době je ve výkonu trestu odnětí svobody.

Subjektivní vnímání své životní situace

Ve vztahu k vnímání životní situace v podmínkách chudoby uvádí občanské sdružení Forint (6) na svých webových stránkách, že se u sociálně vyloučených objevují pocity beznaděje, bezmoci či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit svou vlastní sociální situaci. Hirt a Jakoubek (9) shodně poukazují na pocity méněcennosti, zbytečnosti, beznaděje a upadnutí do celkové letargie v souvislosti s dlouhodobou nezaměstnaností sociálně vyloučených Romů. Všichni členové zkoumaných rodin vnímají současnou životní situaci rodiny negativně. Mluví o pocitech nespokojenosti, strachu, úzkosti, nejistoty a bezmoci tuto situaci změnit. Nespokojenost se projevuje hlavně ve vztahu k bytové a pracovní situaci rodin. Zlepšení životní situace zůstává v rovině snů a představ. Rodiny k tomu, aby dosáhly změny, potřebují pomoc z vnějšího okolí. Anna vyjádřila výstižně výsledek svého snažení o změnu životní situace: „mám ze svého života pocit, jako když jsem dlouho před něčím utíkala a ono mě to nakonec stejně dostihlo“.

Plány, ambice, sny

U sociálně vyloučených jedinců či rodin se objevují dle webových stránek občanského sdružení Forint specifické hodnoty a normy, mezi něž patří důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna (6). Z rozhovorů s účastníky výzkumu v této oblasti vyplývají závěry, které se z teorií zcela neshodují. Angelika a Marta nemají ve svém životě velké ambice. Pokud ambice mají, tak ve vztahu ke svým partnerům a dětem. Naopak jejich partneři Boris a Dezider jsou možná až přehnaně ambiciózní. V rodině Evy a Václava je ambiciózní Eva a naopak pasivní Václav ambice postrádá. Anna je ambiciózní a nadto její ambice vycházejí z její reálné situace. Dospělí členové rodiny sní především o zlepšení bytové situace, pracovní situace a finanční situace rodiny neboli o zlepšení v problémových oblastech svého současného života a také o lepším životě pro své potomky. S výjimkou Marty a dětí Evy a Václava mají sny o zajištění existenčních potřeb přednost před sny v oblasti citových vztahů. Stejně jako sny, tak se i plány rodičů do budoucna odvíjí od nutnosti vyřešit bytovou, pracovní a finanční situaci rodiny. Spíše než o plánech, mluví rodiče i děti o svých přáních. O budoucnosti se dotazovaní mluvit nebáli, neodváděli řeč od tohoto tématu. Více se v rozhovorech soustředili na přítomnost a aktuální problémy.

Na základě výše uvedeného lze formulovat například následující hypotézy:

- Rodiny dlouhodobě žijící v závislosti na státním systému sociální ochrany nejsou plně sociálně inkludovány.
- Primárním problémem rodiny dlouhodobě žijící v závislosti na státním systému sociální ochrany je problém v oblasti pracovního uplatnění.
- Výskyt sociálně patologických jevů je zvýšený v rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu.
- V rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci se častěji vyskytují některé formy týrání partnerky či manželky oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu.

- V rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci se častěji vyskytuje závislostní chování ve vztahu k alkoholu a/nebo drogám oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu.
- Výskyt trestné činnosti je vyšší ve směru rodin dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany než u rodin, které nejsou závislé na finanční pomoci státu.
- V rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany mají jejich členové tendenci zvyšovat příjem rodiny příjmem z nelegálního zaměstnání.
- Rodiny žijící dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany vnímají svou životní situaci negativně.
- Rodiny žijící dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany vnímají svou situaci s pocity nespokojenosti, strachu, nejistoty a bezmoci tuto situaci změnit.

6 Závěr

Hlavním cílem této práce bylo prostřednictvím případových studií popsat životní situaci náhodně vybraného vzorku rodin s dětmi žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany se zaměřením na sociální podmínky života těchto rodin (v oblasti bydlení, mezilidských vztahů, vzdělání, schopnosti/neschopnosti uplatnit se na trhu práce apod.). Dílčím cílem bylo postihnout v rámci případových studií také případnou souvislost životních podmínek rodin s výskytem sociálně patologických jevů a trestné činnosti v těchto rodinách.

Ve výzkumné části práce jsem popsala prostřednictvím případových studií životní situaci čtyř rodin s dětmi žijících v Karlovarském kraji v dlouhodobé závislosti na státním systému sociální ochrany se zaměřením mimo jiné na shora uvedené oblasti. Z následného porovnání případových studií je zřejmá souvislost mezi životem rodin v závislosti na finanční podpoře státu a výskytem sociálně patologických jevů v těchto rodinách. Ve všech zkoumaných rodinách se vyskytuje alespoň jeden sociálně patologický jev. Nejčastějším sociálně patologickým jevem je v těchto rodinách domácí násilí, přesněji týrání manželky nebo partnerky jejím manželem či druhem a závislostní chování, konkrétně nadužívání alkoholu a drog. Z následného porovnání je rovněž zřejmá souvislost mezi životem rodin v závislosti na finanční podpoře státu a výskytem trestné činnosti v rodině. Tyto jevy negativně ovlivňují mezilidské vztahy v rámci rodin, přispívají k psychické a emocionální devastaci jejich členů a narušují fungování rodiny jako celku. Ze souhrnných poznatků v závěru diskuzní části jsem formulovala následující hypotézy: Rodiny dlouhodobě žijící v závislosti na státním systému sociální ochrany nejsou plně sociálně inkludovány; primárním problémem rodin dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany je nemožnost uplatnit se na trhu práce; v rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci je oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu, zvýšený výskyt sociálně patologických jevů; v rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci se oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu, častěji vyskytují

některé formy týrání partnerky či manželky; v rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální pomoci se častěji vyskytuje závislostní chování ve vztahu k alkoholu a/nebo drogám oproti rodinám, které nejsou závislé na finanční pomoci státu; výskyt trestné činnosti je vyšší ve směru rodin dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany než u rodin, které nejsou závislé na finanční pomoci státu; v rodinách dlouhodobě žijících v závislosti na státním systému sociální ochrany mají jejich členové tendenci zvyšovat příjem rodiny příjmem z nelegálního zaměstnání, rodiny žijící dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany vnímají svou životní situaci negativně; rodiny žijící dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany vnímají svou situaci s pocity nespokojenosti, strachu, nejistoty a bezmoci tuto situaci změnit.

Rodiny, jimž je věnována výzkumná část, žijí díky nízké finanční podpoře státu ve stavu příjmové chudoby. Jejím důsledkem je určitý stupeň izolovanosti rodin od jejich sociálního okolí. Trestná činnost a sociálně patologické jevy sociální izolaci těchto rodin ještě umocňují. Rodiny se pokouší řešit řadu existenčních problémů, především v oblasti bydlení a zaměstnání. Tyto problémy řeší samy nebo za pomoci širší rodiny. Jejich snahy však z různých důvodů nejsou úspěšné. Jsou tedy i v těchto oblastech odkázány na pomoc a podporu z vnějšího okolí, které se jim v současnosti nedostává.

Žijeme v době, jež klade na člověka z hlediska jeho schopností, dovedností a znalostí vysoké nároky. Lidé, kteří z nějakého důvodu selhávají v situacích, v nichž jsou jiní úspěšní, se díky tomu ocitají na okraji většinové společnosti. V důsledku tohoto sociálního vyloučení se poté jejich situace ještě více zhoršuje. S jedním nevyřešeným problémem přicházejí další, problémy se kumulují a konzervují, klesá naděje na zlepšení, dostávají se pocity smutku, bezmoci, zoufalství a nakonec rezignace vedoucí k přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit svou životní situaci.

Ve své práci jsem se pokusila proniknout do problémů, s nimiž se rodiny dlouhodobě žijící v závislosti na finanční podpoře státu, potýkají a poukázat na problémy, jejichž vyřešení je pro rodinu aktuálně prioritní. Věřím, že tato práce přispěje k většímu náhledu na tuto problematiku a zvýší pochopení pro životní situace

těchto rodin. Výzkumná část práce může posloužit jako praktické vodítko sociálním pracovníkům při poskytování pomoci a podpory rodinám v nepříznivé sociální situaci.

7 Seznam použitých zdrojů

1. Conwayová, H. L., *Domácí násilí*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2007. 158s. ISBN 978-80-00-01550-7.
2. Český statistický úřad. *Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2006, II. díl – domácnosti podle počtu dětí, rodiny s dětmi s minimálními příjmy* [online]. Duben 2008 [cit. 8. dubna 2008]. Dostupné na WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/3002-07> >.
3. Davidová, E. *Romano Drom – Cesty Romů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. 245s. ISBN 80-7067-533-8.
4. Drom. *Úvod do terénní sociální práce* [online]. [cit. 8. dubna 2008]. Dostupné na WWW: < <http://www.varianty.cz/download/doc/books/19.pdf> >.
5. Dunovský, J a kol. *Sociální pediatrie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 279s. ISBN 80-7169-254-9.
6. Forint. *Co je to sociální exkluze* [online]. [cit. 28. dubna 2007]. Dostupné na WWW: < <http://www.forint.cz/portal/co-je-to-socialni-exkluze/> >.
7. Gabal, Ivan a kol. *Klíč k posílení integrační politiky obcí - Sociální vyloučení Romů a česká společnost* [online]. [cit. 2. dubna 2008]. Dostupné na WWW: < <http://otevrenaspolecnost.cz/cz/o-nas/publikace/> >.
8. Hendl, J. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407s. ISBN 80-7367-040-2.
9. Hirt, T., Jakoubek, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.
10. Hirt, T., Jakoubek, M. *Co jsou česká ghetta?* [online] [cit. 10. prosince 2007]. Dostupné na WWW: < <http://www.ceskaghetta.cz/cojsou.htm> >.
11. Hugo, V. *Jen ty nám zůstáváš, ó lásko*. Praha: Nakladatelství Krásné literatury a umění, 1965. 184 s. ISBN 01-907-65.
12. Huňková, M., Voňková, J. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: proFem, 2004. 194s. ISBN 80-239-2106-1.

13. Jandourek, J. *Úvod do sociologie*. 1 vyd. Praha: Portál, 2003. 231s.
ISBN 80-7178-749-3.
14. Jára, M. *Sociální exkluze v Česku, vládní politika a záměry Forintu* [online]. [cit. 27. října 2007]. Dostupné na WWW:
< <http://www.forint.cz/clanek/portal/aktuality/socialni-exkluze-v-cesku-vladni-politika-a-zamery-Forintu> >.
15. Kramer, H. Ch. *Becoming a Family Therapist*. New York: Human Sciences Press, 1980. 256 s. ISBN 0877054703.
16. Krebs, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005, 502s. ISBN 80-7357-050-5.
17. Langmeier, J., Krejčířová, D. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 368s. ISBN 80-247-1284-9.
18. Mareš, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172s. ISBN 80-86429-08-3.
19. Mareš, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248s. ISBN 80-85850-61-3.
20. Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení: výzkumná zpráva*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, 41s.
21. Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 83s. ISBN 80-85282-83-6.
22. Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 384s.
ISBN 80-7178-548-2.
23. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124s. ISBN 80-901424-7-8.
24. Možný, I. *Moderní rodina: mýty a skutečnost*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184s.
ISBN 80-7029-018-8.
25. MPSV. *Rodina* [online]. *Červenec 2007* [cit. 2. dubna 2007]. Dostupné na WWW:
< <http://mpsv.cz/cs/4>, 11. července 2007 >.
26. MPSV. *Národní zpráva o rodině 2004* [online]. Duben 2005 [cit. 26. březen 2007]. Dostupné na WWW: <<http://mpsv.cz/cs/4>>.

27. Navrátil, P a kol. Romové v České společnosti. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 224s. ISBN 80-7178-741-8.
28. Nešpor, K. *Návykové látky: Romantické období končí*. Praha: Sportpropag, 1996.
29. Sirovátka, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3455-6.
30. Sirovátka, T., Mareš, P. *Trh práce, nezaměstnanost, sociální politika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 272s. ISBN 80-210-3048-8.
31. Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 1 vyd. Praha: Portál, 2001. 167s. ISBN 80-7178-559-8.
32. Steinglass, P et al. *The Alcoholic Family*. 1 vyd. New York: Basic Books, 1987. 400s. ISBN 0-465-00112-2.
33. Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870s. ISBN 80-7178-802-3.
34. Víšek, P. *Holobyty jako nástroj etnické segregace*. In: Socioklub. Romové ve městě. Praha: Sociopress, 2002, s. 43-44.
35. *Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu, v platném znění.*
36. *Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění.*
37. *Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, v platném znění.*
38. *Zákon č. 94/163 Sb. o rodině, v platném znění.*
39. *Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, v platném znění.*

8 Klíčová slova

Chudoba

Rodina

Sociální dávky

Sociální vyloučení

Životní situace

9 Přílohy

1. Statistika rodinných účtů za rok 2006: Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí
2. Statistika rodinných účtů za rok 2006: Domácnosti s nezaopatřenými dětmi podle typu rodiny, počtu dětí a pracujících členů
3. Statistika rodinných účtů za rok 2006: Rodiny s dětmi a s minimálními příjmy podle počtu dětí
4. Návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí
5. Doplnění návrhu na úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí
6. Návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilého dítěte pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů
7. Návrh poškozeného na přiznání nároku na náhradu škody v řízení před soudem